

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Γεώργιος Αντωνίου

A.M: 1121M027

Διπλωματική Εργασία

Η κριτική του νεαρού Marx στην πολιτική φιλοσοφία του Hegel: Κράτος και κοινωνία

Επιβλέπων Διπλωματικής: Γιώργος Φαράκλας

Εξεταστική Επιτροπή: Γιώργος Φαράκλας, Θωμάς Νουτσόπουλος

ΑΘΗΝΑ, 2024

Περιεχόμενα

Πρόλογος – 7

Η Εισαγωγή του Marx – 13

Η μαρξική κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου – 20

Επίλογος – 79

Βιβλιογραφία – 83

Abstract

Στην αντίληψη του Marx η παρηκμασμένη κατάσταση της Γερμανίας και το σαπισμένο Πρωσικό Κράτος προσωποποιούνται στην ανώτερη θεωρητική τους έκφραση και μορφή στην θεωρησιακή φιλοσοφία και κρατική επιστήμη του Hegel η οποία υποκατέστησε την θρησκεία και μετατράπηκε σε νέα πολιτική θεολογία και μεταφυσική. Αυτή δεν αποτελεί με την σειρά της παρά την απεικόνιση και το κλειδί για την κατανόηση της γενικευμένης αλλοτρίωσης και του αδάμαστου ανταγωνισμού που συνιστούν καταστατική συνθήκη της νεωτερικότητας και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, και επιφέρουν την αυτονόμηση του νεωτερικού κράτους εν γένει από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, ως ιστορικά αναγκαίου αποτελέσματος της. Ο διαχωρισμός κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών και πολιτικού Κράτους δεν μπορεί να αρθεί ενόσω το τελευταίο υπερίπταται ως εξωτερική της αναγκαιότητα και ο λαός δεν αναγνωρίζεται ως το πραγματικό υποκείμενο στις διαφορετικές και επι μέρους εμπειρικές σφαίρες της ύπαρξής του. Αντίστοιχα, ο διαχωρισμός αυτός δεν μπορεί να αρθεί με το χωρίς πραγματικό περιεχόμενο πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας και την υπερβατική κυριαρχία του μονάρχη, όπως ούτε με την γραφειοκρατία, η οποία ως ενσάρκωση του φορμαλισμού του πολιτικού Κράτους παίζει τον ρόλο της αναπαραγωγής του μερικού εγωιστικού του συμφέροντος, και από την φύση της υπηρετεί την διατήρηση της αλλοτριωμένης συνθήκης από την οποία αναδύεται ο εν λόγω διαχωρισμός. Η συνέλευση των νομοκατεστημένων τάξεων με την σειρά της δεν μπορεί να λύσει αυτή την αντίθεση, ως εκ τούτου ούτε το πολιτικό-πολιτειακό πρόβλημα, και με την αγροτική «τάξη» και τον θεσμό των πρωτοτοκίων αποκαλύπτεται το κρυμμένο μυστικό της αλλοτρίωσης, η ατομική ιδιοκτησία, με το νεωτερικό κράτος να αποδεικνύεται τελικά η έκφραση και η αντιπροσώπευση της. Για τον Marx η έλευση της αληθινής δημοκρατίας είναι η πραγματική λύση του πολιτικού και πολιτειακού ζητήματος όπως και της αυτοαλλοτριωμένης κομμουνι(στι)κής ουσίας του ανθρώπου διότι μόνο με ολόκληρο τον πραγματικό λαό και τις πραγματοποιημένες και ενοποιημένες ενικές ουσιακές του σφαίρες μπορεί να παραχθεί το πραγματικό και συγκεκριμένο καθολικό/όλον. Η αληθινή δημοκρατία μπορεί να πραγματωθεί τελικά με την ριζική επανάσταση του προλεταριάτου σε συνδυασμό με την κατάκτηση του γενικού εκλογικού δικαιώματος που θα επιταχύνει και θα κάνει πράξη την άρση του διαχωρισμού διαλύοντας ταυτόχρονα πολιτικό Κράτος και κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών μαζί με την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας.

Πρόλογος

Η κριτική του νεαρού Marx στην κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία του Hegel εδράζεται στην φιλοσοφική προβληματική της αυτοαποξένωσης του ανθρώπου από την ουσία του, προβληματική που προέρχεται από τις προσπάθειες του ίδιου του Hegel να λύσει αυτό το πρόβλημα θεωρησιακά, και εφορμά από την ανθρωπολογική (φιλοσοφική) κριτική του Feuerbach στον Hegel η οποία προβαλλόταν ως η κορυφαία της περιόδου, και διεκδικούσε την οριστική περάτωση και αναίρεση της παλιάς γερμανικής φιλοσοφίας (Marx, 2023: 11-2).

Ο Hegel σημαδεύτηκε από το κοσμοϊστορικό συμβάν της Γαλλικής Επανάστασης και μέσα από αυτή, επηρεάστηκε σημαντικά από την αρχαία πόλη-κράτος, η μνήμη της οποίας «ξαναζωντάνεψε» στη νέα εποχή των πολιτικών επαναστάσεων. Στην αρχαία πόλη-κράτος αναζητήθηκε η πραγματωμένη ανθρώπινη ουσία, δηλαδή ο άνθρωπος ως ένα με τον εαυτό του και τον κόσμο, και η οποία διαχωρίστηκε με ιστορικά αναπόφευκτα τρόπο από τον άνθρωπο εγκατοικώντας φανταστικά στον ουρανό, έξω από τον πραγματικό κόσμο, ως μια προσδοκούμενη ιδανική πόλη που χρειάζεται να επανακτηθεί προκειμένου ο άνθρωπος να άρει την αλλοτρίωση του επιστρέφοντας σε ένα ανώτερο επίπεδο – πλέον μέσα από το νεωτερικό κράτος – στην ισορροπία της αρχαίας πόλης-κράτους κατακτώντας ξανά την ενότητα με την απωθημένη του ουσία και την απόλυτη γνώση (Marx, 2023: 11-2).

Κατά τον Marx, όμως, ο Hegel δεν μπόρεσε να συλλάβει την πραγματική ιστορική κίνηση που προϋποθέτει ένα ζωντανό με σάρκα και οστά υποκείμενο:

«Καθώς όμως ο Hegel συνέλαβε την άρνηση της άρνησης [...] βρήκε μόνο την *αφηρημένη, λογική, θεωρησιακή* έκφραση για την κίνηση της ιστορίας, η οποία δεν είναι ακόμη *πραγματική* ιστορία του ανθρώπου ως ενός προϋποτιθέμενου υποκειμένου, αλλά είναι η *πράξη γέννησης, η γενετική ιστορία* του ανθρώπου» (Marx, 2014: 284).

Το εγγεγραμμένο απόλυτο πνεύμα είναι τελικά ένα αυτοαποξενωμένο πνεύμα «που συλλαμβάνει με αφηρημένο τρόπο τον εαυτό του» (Marx, 2014: 285), η νόηση είναι μια αφηρημένη και άρα αλλοτριωμένη νόηση, καθότι «αφηρημένη από την φύση και τον πραγματικό άνθρωπο» (Marx, 2014: 285) και το Πνεύμα που όταν ξαναβρίσκει τον εαυτό του και υποτιθέμενα ανυψώνεται ίσαμε την απόλυτη γνώση, στην πραγματικότητα «η πραγματική ύπαρξη του

είναι η *αφαίρεση*» (Marx, 2014: 285).

Σε ότι αφορά τις διαμάχες για την θεωρητική και πολιτική ερμηνεία του εγγεγραμμένου Προλόγου της *Φιλοσοφίας του Δικαίου*, και την ρήση «ό,τι είναι έλλογο είναι πραγματικό· και ό,τι είναι πραγματικό είναι έλλογο» (Hegel, 1991: 20), είναι ορθό ότι δεν ήτο στις προθέσεις του Hegel να παρουσιάσει το υπάρχον Πρωσικό Κράτος ως έλλογο και άρα να το υπερασπιστεί πολιτικά, όπως του αποδόθηκε από τον Marx και άλλους. Αυτό το υποστήριξε ήδη ο ρεπουμπλικάνος μεταρρυθμιστής φιλόσοφος και εγγεγραμμένος δάσκαλος του Marx στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου Edward Gans (Χρύσης, 2014: 96-7, 100) υπονοώντας ότι το Πρωσικό Κράτος δεν είναι πραγματικά ή έστω όχι επαρκώς έλλογο, καθώς εξέφραζε και αυτός με την σειρά του την πραγματική πρόθεση του Hegel για μια προοδευτική μεταρρύθμιση του πέραν της μορφής που είχε το 1820 στο πνεύμα του πρωσικού μεταρρυθμιστικού κινήματος και των διοικήσεων των Stein και Hardenberg (Hegel, 1991: vii-xi), όπως και της Γαλλικής Επανάστασης σε υπεράσπιση των πολιτικών της κατακτήσεων σε αντιπαράθεση με τις αντιδραστικές συντηρητικές δυνάμεις της περιόδου (Losurdo, 2004: 30-50). Ωστόσο, ακόμη και αν έχει δίκαιο ο Domenico Losurdo σχετικά με το Hegel, ότι στην συγκεκριμένη περίοδο η υπεράσπιση και η συνέχιση της Γαλλικής Επανάστασης και της έλλογης-πραγματικής ιστορικής προόδου, της (τυπικής) νεωτερικής ισότητας και ελευθερίας, ήταν εφικτή μόνο υπό την πολιτειακή μορφή της συνταγματικής μοναρχίας και του Στέμματος – μια γραμμή που ταυτόχρονα δεν συνιστά αναπόληση και υποστήριξη της Παλινόρθωσης του ancien régime (Losurdo, 2004: 30-50) – ένας τέτοιος Hegel του έλλογου ηθικού Κράτους μπορεί να είναι πιο συμβατός με τον (αρχι)συντάκτη της *Εφημερίδας του Ρήνου* ρεπουμπλικάνο Marx (Χρύσης, 2014:124), αλλά όχι και με τον Marx της «αληθινής δημοκρατίας» που περνάει στην κριτική της πολιτικής επανάστασης, και λίγο αργότερα αναγγέλλει την ριζική επανάσταση και την πανανθρώπινη απελευθέρωση. Αλλά ακόμη και στο δημοκρατικό πνεύμα του ρεπουμπλικάνου Marx που κάνει σφοδρή κριτική στην λογοκρατία, την γραφειοκρατία και ιεραρχία του Πρωσικού Κράτους (Χρύσης, 2014: 124), θα ήταν αδύνατο να ταιριάζει οποιαδήποτε μορφή πεφωτισμένης μοναρχίας, μάλιστα μη εκλεγμένης, που θα έπρεπε να υποστηριχθεί για το τσάκισμα των φεουδαρχικών βαρόνων (Losurdo, 2004: 48). Επιπλέον, οι δικλείδες περιορισμού και εξάρτησης από το συνταγματικό κρατικό όλον που θέτει ο Hegel στον μονάρχη στην §278 της δημοσιευμένης το 1821 *Φιλοσοφίας του Δικαίου* προκειμένου να μην άρχει αυθαίρετα ως επιμέρους βούληση,

τουτέστιν δεσποτικά, σε καμία περίπτωση δεν απαλείφει την υπερβατική του στιγμή που υπάρχει είτε με την μορφή της από τα πάνω επιρροής στο όλον σε καιρούς ειρήνης, είτε πολύ περισσότερο σε κατάσταση κρίσης όπου δίνεται ξεκάθαρα η δικλείδα ελευθερίας αυτονόμησης του κυρίαρχου και θυσίας των μέχρι τότε νόμιμων κρατικών λειτουργιών για την σωτήρια και απόλυτη παρέμβαση του επι του κρατικού όλου (Hegel, 1991: 316), κάτι που με την οπορτουνιστική και «σμιτιανά» επιλεκτική του ανάγνωση ο Domenico Losurdo αγνοεί (Losurdo, 2004: 39-40). Και παρότι στις *Διαλέξεις* του 1822-3 παρουσιάζει μια έλλογη και οργανική συνταγματική μοναρχία – η οποία παραμένει το «καλύτερο» και «πιο λειτουργικό» πολίτευμα (Hegel, 2011: 104-7), η «ανώτατη και αληθινή μορφή του κράτους» (Hegel, 2011: 181-4) – στην §542 του δεύτερου τμήματος της τρίτης και τελευταίας έκδοσης της *Εγκυκλοπαίδειας της Φιλοσοφίας των Επιστημών* του 1830, του *Αντικειμενικού Νου*, δεν αφήνει και πολλά περιθώρια αμφιβολίας για την λειτουργία της υποκειμενικότητας/ατομικότητας του μονάρχη ως αυτοαναφορικής σχέσης, φυσικότητας μέσω της κληρονομικότητας, ιδεατής ενότητας του «ελεύθερου» όλου, «στιγμής» της «αφηρημένης απόφασης εν γένει», και το όνομα του οποίου «εμφανίζεται ως εξωτερικός δεσμός και έγκριση με την οποία γίνεται οτιδήποτε στην κυβέρνηση» (Hegel, 2007: 241-2).

Ο Marx προσεγγίζει την λύση του προβλήματος της αλλοτρίωσης αντλώντας τόσο από την εγελιανή ιστορική μέθοδο πραγμάτευσης του, όσο και από την κριτική ανθρωπολογική κατεύθυνση του Φόϋερμπαχ (Marx, 2023: 11-2), σε μια ιστορική περίοδο στην οποία έρχεται σε σφοδρή σύγκρουση με τους νεοεγελιανούς φιλοσόφους, και δη όσον αφορά την εγελιανή διαλεκτική, με τον Bruno Bauer. Στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844*, υπογραμμίζει την αλαζονεία της μεσσιανικής «κριτικά καθαρής» φιλοσοφίας του απέναντι στην κοινωνία, με την οποία δεν τόλμησε να αναμετρηθεί κριτικά ούτε με την εγελιανή ούτε με την φοϋερμπαχιανή διαλεκτική (Marx, 2014: 282-3), όπως και στην *Αγία Οικογένεια*, αναδεικνύει τον εμφανή του εγελιανό μεταφυσικό-λογικό μυστικισμό (Μαρξ Ένγκελς, 1976: 172-80). Αντίθετα «ο Feuerbach [...] ανέτρεψε την παλαιά διαλεκτική και τη φιλοσοφία ως προς τον πυρήνα της [...] (σ.σ και) είναι ο μοναδικός που έχει μια *σοβαρή*, μια *κριτική* σχέση με την εγελιανή διαλεκτική και έχει κάνει αληθινές ανακαλύψεις σ' αυτό το πεδίο, είναι εν γένει εκείνος που έχει υπερβεί αληθινά την παλαιά φιλοσοφία» (Marx, 2014: 282-3). Ακόμη: «Πρώτος ο Φόϋερμπαχ, που ολοκλήρωσε και κριτικάρησε τον Χέγκελ από την άποψη του Χέγκελ και απόδωσε το μεταφυσικό απόλυτο πνεύμα στον πραγματικό άνθρωπο πάνω στη

βάση της φύσης, ολοκλήρωσε την κριτική της θρησκείας ενώ σύγχρονα σχεδίασε το μεγάλο και αριστοτεχνικό περίγραμμα για την κριτική της χεγκελιανής θεωρίας και φυσικά κάθε μεταφυσικής» (Μαρξ Ένγκελς, 1976: 175).

Όπως δείχνουν επιπλέον οι Μαρξ-Ένγκελς το 1844-5 στην *Αγία Οικογένεια*, ο Bruno Bauer στα χνάρια του Hegel, ολοκληρώνει κωμικά την ιδεαλιστική-πνευματοκρατική φιλοσοφία και αντίληψη της ιστορίας του Hegel υποβιβάζοντας την εκτός διανόησης ανθρωπότητα σε αχαλίνωτη και απαθή μάζα με τον διαχωρισμό ύλης και πνεύματος, και στην οποία οι φιλόσοφοι θα φέρουν εξ αποκαλύψεως την αλήθεια απ'τα εξώ (Marx, 2014: 282-3· Μαρξ Ένγκελς, 1976: 104-7, 171, 240-1). Στην πραγματικότητα, η αποκαλούμενη «μάζα» είναι ενεργητικός φορέας – όχι κατώτερος από την «αγία κριτική» - υλικών, πραγματικών, πρακτικών μετασχηματισμών, οι οποίοι θεωρούνται απαραίτητοι – έστω για την κατάκτηση του χρόνου να ενασχοληθεί με την θεωρία (Μαρξ Ένγκελς, 1976: 118).

Επιπλέον αναφορικά με τις θέσεις του Bruno Bauer πάνω στην θρησκεία και την πολιτική χειραφέτηση, ο Marx ήδη στο Εβραϊκό Ζήτημα του 1843 ασκεί κριτική στην αυταπάτη του ότι το πρόβλημα της θρησκείας μπορεί να επιλυθεί οριστικά σε ένα «αθεϊστικό κράτος» μέσω της πολιτικής χειραφέτησης. Ένας τέτοιος έμμεσος διαμεσολαβημένος αθεϊσμός δεν επαρκεί για την πλήρη και πραγματική ανθρώπινη ανεξαρτησία και χειραφέτηση (Hegel – Feuerbach – Marx, 2000: 56-60). Είναι σε αυτό το κείμενο που βλέπουμε την εμφάνιση αυτού που διακηρύσσει λίγο αργότερα το 1844 στα «Γερμανο-Γαλλικά Χρονικά» με την *Εισαγωγή στη Συμβολή στη κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, την αναγκαιότητα της πανανθρώπινης απελευθέρωσης πέραν της πολιτικής χειραφέτησης με την ριζική επανάσταση του προλεταριάτου. Η θρησκεία συνιστά προϋπόθεση, ακόμη ένα αναγκαίο στοιχείο της ύπαρξης της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών κάτι που αποκρυσταλλώνεται με την πολιτική χειραφέτηση, το «τελειοποιημένο χριστιανικό κράτος» που είναι «το αθεϊστικό κράτος, το δημοκρατικό [σ.σ. ρεπουμπλικανικό] κράτος, το κράτος που εκτοπίζει τη θρησκεία στο πεδίο των άλλων στοιχείων της αστικής κοινωνίας [σ.σ. κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών] (Hegel – Feuerbach – Marx, 2000: 66, 65). Η πολιτική χειραφέτηση λοιπόν δεν επιφέρει παρά την σχάση του πραγματικού ανθρώπου σε εγωιστικό, ανεξάρτητο άνθρωπο και ηθικό πρόσωπο, πολίτη (Hegel – Feuerbach – Marx, 2000: 83).

Ο Feuerbach επιτίθεται στον υπερβατικό, αφαιρετικό και νοησιαρχικό χαρακτήρα της

γερμανικής θεωρησιακής φιλοσοφίας (τον γερμανικό ιδεαλισμό), και πιο συγκεκριμένα στην εγγελιανή η οποία αντικατέστησε την θρησκεία και έγινε αυτή η ίδια θρησκεία στη σφαίρα της νόησης, και είναι με αυτό τον τρόπο «μια άλλη μορφή και τρόπος ύπαρξης της αποξένωσης της ανθρώπινης ουσίας» (Marx, 2014: 283). Είναι χαρακτηριστικό στη θρησκεία, ο άνθρωπος αποξενωμένος από την ουσία του να την μεταφέρει έξω από αυτόν, στον ουρανό, να την τοποθετεί σε μια θεϊκή δύναμη που βρίσκεται υπεράνω του εαυτού του, και να υποτάσσεται σε αυτή. Βλέπει λοιπόν μια αντίφαση ανάμεσα στην γυμνή του επίγεια ύπαρξη και την ουσία του, την πραγμάτωση της οποίας αναζητεί μάταια μέσω της θρησκευτικής φαντασίας έξω από τον γήινο κόσμο, δηλαδή πέραν των δικών του δυνάμεων. Η πραγματική του αλλοτριωμένη ύπαρξη, κυφορεί όμως ταυτόχρονα και τις δυνατότητες άρσης της (Marx, 2023: 11-2). Η πρώτη κριτική που κάνει στον Feuerbach σε άρθρο στην Εφημερίδα του Ρήνου είναι ότι η κριτική του μένει στην θρησκεία και σε αυτή ανάγει την κριτική της πολιτικής και του κράτους, ενώ πρέπει να γίνει το αντίθετο. Μόνο με την θεωρητική που είναι και ταυτόχρονα πολιτική κριτική πρακτική στο πολιτικό Κράτος μπορεί να γίνει και κριτική στην θρησκεία (Χρύσης, 2014: 158-9). Αλλά και στο Εβραϊκό Ζήτημα όπως και στην Εισαγωγή είναι σαφή η διαφοροποίηση από τον Feuerbach, μετατοπιζόμενος στην αναζήτηση του μυστικού της αλλοτριώσεως του κοινωνικού ανθρώπου και της αυτονόμησης του πολιτικού Κράτους στην κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και την ατομική ιδιοκτησία (Flohr, 2023: 5, 15-7). Από την άλλη, όπως εύστοχα δείχνει ο Αλέξανδρος Χρύσης, ο Marx υποτίμησε (Χρύσης, 2014: 191) την ρεπουμπλικανική πολιτική διάσταση της φουέρμαπαχιανής κριτικής της θρησκείας και από την οποία επηρέαστηκε αντικειμενικά στο ευρύτερο πλαίσιο της τριβής του με τους νεογεγκελιανούς της περιόδου, ιδίως με τους Arnold Ruge και Bruno Bauer, προτού περάσει στην «αληθινή δημοκρατία» μέσα από την κριτική της αβασίλευτης πολιτείας [republic] και του έλλογου ηθικού κράτους με το οποίο ο Feuerbach έβαλε στην θέση της θρησκείας μια νέα θρησκεία, τον α-θεϊσμό της πολιτικής, του [πολιτικού] κράτους (Χρύσης, 2014: 63-72). Ενώ ακόμη και στην μεθοδολογία της κριτικής του Marx στον Hegel είναι εμφανή η επιρροή των θεωρητικών εργαλείων και ιδεών του Feuerbach, ιδίως στις *Προσωρινές θέσεις για τη μεταρρύθμιση της φιλοσοφίας* όπου συναντάμε εμφατικά την υλιστική ανθρωπολογία του, και από τις οποίες αντλούνται η κριτική στον αφαιρετικό θεωρησιακό χαρακτήρα της εγγελιανής φιλοσοφίας που μετατρέπει την απόλυτη Ιδέα και την Λογική σε νέα θεολογία, το εργαλείο της μετατροπής του κατηγορουμένου σε υποκείμενο και η ιδέα της ανάκτησης της ανθρώπινης ουσίας από την

επουράνια αφαιρετική της αποξένωση (Hegel – Feuerbach – Marx, 2000: 25-50).

Μια άλλη στιγμή που καθόρισε την φιλοσοφική σκέψη του Marx, την αντίληψη του για την δημοκρατία και την κριτική του στον Hegel είναι η αλληλογραφία του με τον Arnold Ruge την περίοδο 1842-3. Σε αυτή βρίσκουμε ήδη την ενασχόληση και προετοιμασία της κριτικής της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου (Χρύσης, 2014: 184-5) και συναφώς την απηύδηση του Marx με την πολιτική και κοινωνική κατάσταση της Γερμανίας, τον δεσποτισμό του Πρωσικού Κράτους, και τον δουλικό «φιλισταϊσμό» των Γερμανών. Προβάλλει ακόμη ως θεραπεία για την απανθρωποποίηση τους, την έξοδο από τον «ζωϊκό πολιτικό κόσμο» και το πέρασμα στον ανθρώπινο, σε μια έλλογη και ελεύθερη αβασίλευτη πολιτεία (republic) του ευ ζην (Marx, 2014: 189-95· Abensour, 2016: 151-3). Είναι αναγκαίο με άλλα λόγια μια πολιτική επανάσταση στην Γερμανία στα χνάρια της Γαλλικής.

Με την επιστολή του στον Ruge τον Σεπτέμβριο του 1843 τείνει ήδη προς την υπέρβαση της ρεπουμπλικανικής στιγμής κάνοντας λόγο για επιταχυντική κριτική με στόχο την μεταρρύθμιση και το ξεπέραςμα κάθε μορφής μυστικιστικής συνείδησης, θρησκευτικής ή πολιτικής (Marx, 2014: 199).

Οι σχετικές του αντιλήψεις για την πολιτική και την αβασίλευτη πολιτεία αίρονται στην *Συμβολή στη Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου* του 1843 με την οποία περνάει στην «αληθινή δημοκρατία», όταν το ίδιο έτος στο *Εβραϊκό Ζήτημα* αναδεικνύει τα όρια της πολιτικής επανάστασης (Hegel – Feuerbach – Marx, 2000: 82). Τελικά με την *Εισαγωγή* της προηγούμενης κριτικής αναγγέλεται οριστικά η αναγκαιότητα της ριζικής επανάστασης για την πλήρη ανθρώπινη απελευθέρωση.

Η Εισαγωγή του Marx

Στο επίκεντρο της αντίληψης του βρίσκεται εμφανώς η γενική άθλια στην συνείδηση του κοινωνική και πολιτική κατάσταση της Γερμανίας. Προκειμένου να ξεκαθαρίσει το θεωρητικό τοπίο για την κριτική της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και του Κράτους, τον «πραγματικό κόσμο» του ανθρώπου, ορίζει την κριτική στη θρησκεία ως προϋπόθεση για την κριτική των προηγούμενων. Η θρησκεία συντηρεί και νομιμοποιεί καθοριστικά ως επουράνιος λόγος και ιδεολογία την πλάνη στον επίγειο πραγματικό κόσμο, γι'αυτό και η αναίρεση αυτού του λόγου και ιδεολογίας είναι αναγκαία για να καθαρίσει το έδαφος και να τεθεί σε αμφισβήτηση αυτή η πλάνη. Η αναζήτηση της ουσίας του ανθρώπου πρέπει να λάβει χώρα στον πραγματικό κόσμο και όχι στην «φαντασμαγορική πραγματικότητα του ουρανού» (Marx, 2023: 19). Η ύπαρξη της είναι αναγκαία για τον καταπιεσμένο άνθρωπο για την ψευδή φανταστική έκφραση της μίζερης πραγματικής του ύπαρξης. Η υλική της δύναμη υφίσταται ως απατηλή έκφραση του ανθρώπου εντός ενός άδικου κόσμου και συνίσταται στην «φαντασμαγορική πραγμάτωση της ουσίας» (Marx, 2023: 19) του ανθρώπου, δηλαδή στην αναληθή πραγμάτωση της. Ωστόσο, χρειάζεται η φιλοσοφία να πάει ένα βήμα πιο πέρα από την κριτική της θρησκείας που ουσιαστικά κάλυψε και ολοκλήρωσε ο Feuerbach, και να διεξάγει μια αμείλικτη κριτική και αγώνα ενάντια στην ίδια την βάση που δημιουργεί την θρησκεία, τον υπαρκτό ανθρώπινο κοινωνικό και κρατικό-πολιτικό κόσμο, που ο ίδιος αφετηριακά είναι «ένας κόσμος αντεστραμμένος» (Marx, 2023: 19), γι' αυτό και η θρησκεία μια «αντεστραμμένη συνείδηση του κόσμου» (Marx, 2023: 19). Η κριτική της θρησκείας συντέλεσε στην αποκάλυψη των πραγματικών δεσμών, αφαίρεσε τα φανταχτερά της στολίδια, προκειμένου ο άνθρωπος να τοποθετήσει τον εαυτό του στο επίκεντρο και να μετατραπεί σε έλλογο και εμμενές υποκείμενο ιστορικής (πολιτικής) δράσης (Marx, 2023: 20). Η επίλυση της αυτοαλλοτρίωσης του ανθρώπου προϋποθέτει το πέρασμα στη «φαντασμαγορική πραγματικότητα της γης»:

«Στόχος της ιστορίας είναι, λοιπόν, μετά την εξαφάνιση του *Επέκεινα της αλήθειας*, να καθιερώσει την *αλήθεια του Ενθάδε*. Κατ' αρχήν, είναι στόχος της φιλοσοφίας, που υπηρετεί την ιστορία, αμέσως μόλις ξεμασκαρευτεί η *ιερή μορφή* της αυτοαλλοτρίωσης του ανθρώπου, να ξεμασκαρέψει την αυτο-αλλοτρίωση και στις βέβηλες μορφές της. Η κριτική του ουρανού

μετατρέπεται έτσι σε κριτική της γης, η κριτική της θρησκείας σε κριτική του δικαίου, η κριτική της θεολογίας σε κριτική της πολιτικής» (Marx, 2023: 21).

Το διακαές πρόβλημα που τον απασχολεί έχει να κάνει με μια τερατώδη ιστορική καθυστέρηση που κυριαρχεί στην Γερμανία εν συγκρίσει πάντοτε με τους «σύγχρονους» ευρωπαϊκούς λαούς εκείνου του καιρού, ιδίως με την περίπτωση της Γαλλίας, με το βάθος του προβλήματος να είναι τέτοιο, που ακόμη και μια πολιτική επανάσταση στη Γερμανία, ένα «γερμανικό 1789» θα ήταν αναχρονισμός (Marx, 2023: 21-2). Στιγματίζει ως βασικό λόγο για το καθεστώς μόνιμης ανελευθερίας στο οποίο βρίσκεται η Γερμανία τον απεχθή εθνικιστικό συντηρητισμό των Γερμανών και πιο ειδικά την λεγόμενη Ιστορική Σχολή του Δικαίου (Marx, 2014: 97-106) υπο τον Κάρλ φον Σαβινύ. Με την εθνοκεντρική ιστορική της προσέγγιση συντηρούσε την υπάρχουσα κατάσταση εμποδίζοντας οποιαδήποτε διεθνή επιρροή και προοδευτική ή ριζοσπαστική αλλαγή και χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση της ελευθερίας σε ένα μυθικό αρχέγονο ιστορικό γερμανικό παρελθόν (Marx, 2023: 22-3). Η φιλοσοφία οφείλει να είναι εξοργισμένη με αυτή την κατάσταση και πρέπει να απαντήσει αναγκαία μέσω του όπλου της ανελέητης και καταστροφικής πολεμικής κριτικής σε αυτό το αξιοκαταφρόνητο αντικείμενο που λέγεται Γερμανία (Marx, 2023: 25-6). Αυτό που βλέπει στην χώρα της καταγωγής του σε πολιτικό επίπεδο είναι ένας αντιδημοκρατικός αναχρονισμός λόγω του συστήματος διακυβέρνησης που βασίζεται σε μια κατάσταση αέναου ανταγωνισμού μεταξύ φυλών που χαρακτηρίζονται από την μετριότητα. Το καθήκον της κριτικής είναι να πολεμήσει αυτό το status quo και τους πρωταγωνιστές του, και να κατορθώσει μια κοινωνική επιτάχυνση με το να αποκαλύψει, να κάνει φανερές τις σχέσεις που το δομούν, και να τις ωθήσει με ωμό και απροκάλυπτο τρόπο μέχρι τα όρια τους και προς την αναίρεση και επίλυση τους. Το ancien régime που άλλοτε γνώρισε και έθαψε ιστορικά ο γαλλικός λαός επανεμφανίζεται σαν φαρσοκωμωδία στην Γερμανία σε ολοκληρωμένη μορφή και ενσαρκώνει «το κρυφό κουσούρι του σύγχρονου Κράτους» (Marx, 2023: 27). Η πάλη ενάντια σε αυτό το πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς δεν είναι αμελητέα για τους λαούς που πραγματοποίησαν πολιτικές επαναστάσεις καθώς η περίπτωση της Γερμανίας αποδεικνύει την μη γραμμικότητα της ιστορικής κίνησης. Επομένως είτε η οπισθοδρόμηση στο παρελθόν είναι όντως εφικτή είτε η πάλη ενάντια στα κατάλοιπα του βρίσκεται ακόμη στην καθημερινή διάταξη. Ωστόσο, ένα καθεστώς που έπεσε με τραγικό τρόπο στα συντρίμια της ιστορίας ήδη μία φορά, πλέον δεν μπορεί να εκπροσωπείται από

τους γνήσιους του ήρωες και βρίσκεται σε πλήρη αναντιστοιχία με την ιστορική του εποχή. Η ιστορική του αναγκαιότητα έχει εκπνεύσει και τώρα ήρθε η στιγμή η Γερμανία να αφήσει πίσω το παρελθόν της οριστικά, με χαρά και ευχαρίστηση:

«Το ancien régime της εποχής μας δεν είναι παρά ο κωμικός μιας πολιτικής τάξης πραγμάτων, της οποίας οι *πραγματικοί ήρωες* έχουν πεθάνει. Η ιστορία δουλεύει σε βάθος, περνά από πολλαπλές φάσεις όταν είναι να ξεθάψει ένα γερασμένο σχήμα. Η τελευταία φάση μιας ξεπερασμένης μορφής της παγκόσμιας ιστορίας, είναι η κωμωδία της. Οι θεοί της Ελλάδας, που είχαν πια λαβωθεί θανάσιμα, τραγικά, στον “Προμηθέα δεσμώτη” του Αισχύλου, όφειλαν να υποστούν κι άλλον ένα θάνατο, κωμικό αυτή τη φορά, στους διαλόγους του Λουκιανού. Γιατί η πορεία αυτή της ιστορίας; Για να μπορέσει η ανθρωπότητα να αποχωριστεί *ξένοιαστα* το παρελθόν της. Τον ιστορικό αυτό ρόλο της *ξενοιασίας* διεκδικούμε για τις πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας» (Marx, 2023: 28).

Η γερμανική φιλοσοφία με την σειρά της αποτελεί και αυτή σημαντικό μέρος του προβλήματος. Μπορεί η Γερμανία να συμβαδίζει με το πνεύμα της εποχής μόνο στη φιλοσοφία, και η μοναδική γερμανική ιστορία να είναι μια *ιδεατή ιστορία* ανακλώμενη μέσα από την γερμανική φιλοσοφία του δικαίου και του κράτους, κάνει ωστόσο σαφή την ανάγκη να έρθει σε ρήξη όχι μόνο με την έλλογη κριτική της φιλοσοφίας, αλλά και με την ίδια την πολιτική τάξη στην πράξη, όπως οι πιο προχωρημένοι πολιτικά λαοί. Καταδεικνύει την αναγκαιότητα και των δύο για την επίλυση της αντίφασης ανάμεσα στο άμεσα πραγματοποιημένο ιδεατό και την άμεσα αρνούμενη πραγματικότητα, ασκώντας κριτική στην μονομέρεια των δύο γραμμών. Από τη μία, αυτή του λεγόμενου «πρακτικού πολιτικού κόμματος» που ακυρώνει την φιλοσοφία μη κατανοώντας ότι αυτή αποτελεί ιδιαίτερο γνώρισμα της γερμανική λαϊκής ζωής και ότι η πραγμάτωση της αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την υπέρβαση της. Από την άλλη, αυτή του «θεωρητικού πολιτικού κόμματος» που υιοθετεί την μέχρι τότε υπαρκτή φιλοσοφία άκριτα χωρίς να κατανοεί ότι αυτή η ίδια συναποτελούσε και άρα συντηρούσε τον κόσμο ενάντια στον οποίο υποτίθεται ότι πάλευε, και κατά συνέπεια η αδυναμία της να κατανοήσει ότι το *αρνητικό ξεπέρασμα* της υφιστάμενης φιλοσοφίας συνιστά και την πραγμάτωση της (Marx, 2023: 30-4).

Η στοχευμένη επικέντρωση του Marx στην εγγεληνική φιλοσοφία του κράτους και του δικαίου έχει να κάνει με την παραδοχή του ότι στην Γερμανία η θεωρησιακή φιλοσοφία του

κράτους και του δικαίου του Hegel αποτελεί την κορυφαία έκφραση σε αυτό το πεδίο και ανέρχεται στο επίπεδο της επιστήμης (Marx, 2023: 34). Επομένως, η κριτική του υπαρκτού Κράτους και της κοινωνικής κατάστασης, όπως και «η αποφασιστική άρνηση κάθε προηγούμενου τρόπου της γερμανικής πολιτικής και νομικής συνείδησης» (Marx, 2023: 34), πρέπει να περάσει μέσα από την κριτική στον Hegel. Προσέτι, υποστηρίζει ευθέως ότι στην πραγματικότητα ο αφηρημένος και υπερβατικός χαρακτήρας της θεωρησιακής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου αποτελεί έκφραση του ίδιου του υπαρκτού Κράτους, καθότι αυτό το τελευταίο, ως διαχωρισμένη από την κοινωνία οντότητα, είναι που αφαιρεί τον πραγματικό άνθρωπο για να τον ικανοποιήσει ψευδώς στην δική του επουράνια σφαίρα. Είναι, λοιπόν, στο πλαίσιο αυτής της πραγματικότητας που ο πραγματικός άνθρωπος υφίσταται ως αφαίρεση εντός του θεωρησιακού φιλοσοφικού στοχασμού (Marx, 2023: 34).

Η πολεμική κριτική οφείλει να χτυπήσει όχι μόνο το υπαρκτό γερμανικό κράτος αλλά και το σύγχρονο κράτος εν γένει, μαζί με τις θεωρητικές του εκφράσεις, και θέτει στόχους τους οποίους θέλει να πετύχει μόνο με την πρακτική, δηλαδή με την επανάσταση:

«Αν το status quo του γερμανικού κρατικού συστήματος εκφράζει το ancien régime στην τελειότητα του – τελειότητα του αγκαθιού του χωμένου βαθιά στη σάρκα του σύγχρονου Κράτους – το status quo της γερμανικής επιστήμης του Κράτους εκφράζει το σύγχρονο κράτος στην ατέλεια του: εκφράζει την αρρώστια της ίδιας της σάρκας.

Κι από μόνο το χαρακτήρα της, του ορκισμένου αντιπάλου της παλιάς μορφής της γερμανικής πολιτικής συνείδησης, η κριτική της θεωρητικής (σ.σ. θεωρησιακής) φιλοσοφίας του δικαίου δεν αναζητά στον εαυτό της το σκοπό της, αλλά κατευθύνεται προς στόχους, για τη λύση των οποίων μόνο ένας τρόπος υπάρχει: η *πρακτική*» (Marx, 2023: 34-5).

Η κριτική θεωρία δύναται να υπηρετήσει μια επανάσταση στο βαθμό που θα είναι ριζοσπαστική και η δύναμη της θα φτάνει στην καρδιά των πραγμάτων, τον ίδιο τον άνθρωπο που θέτει τον εαυτό του στο επίκεντρο. Και αυτή η ίδια κατέχει πρακτική δύναμη από την στιγμή που εκκινεί από την κριτική της θρησκείας, της οποίας η εξαφάνιση αποτελεί προϋπόθεση και για την εξαφάνιση όλων των καταπιεστικών κοινωνικών σχέσεων (Marx, 2023: 35-6). Οι γερμανοί φιλόσοφοι μετατράπηκαν οι ίδιοι σε νέους ιερείς, η γερμανική φιλοσοφία έγινε μια νέα θεολογία με την θρησκευτικότητα να έχει εσωτερικοποιηθεί σε

αυτή, γι' αυτό και ο ρόλος της έγινε αυτός της συντήρησης της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Η πολεμική κριτική καλείται να παρέμβει μετασχηματιστικά για μια νέα «ανθρωπιστική μεταρρύθμιση» της κυρίαρχης «θεοσεβούμενης» γερμανικής φιλοσοφίας (Marx, 2023: 36-7). Ωστόσο, η Γερμανία αντιμετωπίζει το σοβαρό πρόβλημα της αναντιστοιχίας ανάμεσα στις υψηλές απαιτήσεις της θεωρητικής σκέψης και τις ανύπαρκτες απαιτήσεις μιας ανώριμης υλικής κοινωνικής βάσης, της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, το έδαφος πάνω στο οποίο μπορεί να πατήσει μια επανάσταση που έχει ως βασικό της γνώμονα τις πραγματικές και ριζικές ανθρώπινες ανάγκες (Marx, 2023: 37-40).

Ο νεαρός Marx κάνει σαφές ότι το πρόβλημα της Γερμανίας δεν είναι μόνο ούτε αποκλειστικά πολιτικό και πολιτειακό αλλά στην πραγματικότητα αποτελεί την απόλυτη ιστορική παρακμή στην Ευρώπη σε συμπυκνωμένη μορφή. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο κράμα πολιτισμένης βαρβαρότητας που συσσωρεύει στο πολιτικό της σώμα «τα αμαρτήματα όλων των μορφών διακυβέρνησης» (Marx, 2023: 37-40). Αυτή συνιστά το όριο εκείνης της ιστορικο-πολιτικής περιόδου εν γένει, γι' αυτό και η πραγματική διέξοδος για αυτή την χώρα, δεν αρκεί να είναι η πολιτική επανάσταση. Ο μοναδικός πραγματικός τρόπος με τον οποίο η Γερμανία θα βγει συνολικά από την κακή της κατάσταση είναι η ριζική επανάσταση, αυτή που μεταγενέστερα θα ονομάσει κοινωνική επανάσταση.

Κατά το νεαρό ριζοσπάστη, μια πολιτική επανάσταση στο πρότυπο της Γαλλικής δεν μπορεί να γίνει στην Γερμανία λόγω της κοινωνικής και οικονομικής της καθυστέρησης. Μια χώρα στην οποία βασιλεύει ένας απολύτως ανήθικος και παρασιτικός ανταγωνισμός, ένας «πόλεμος όλων εναντίον όλων», έχει ως αποτέλεσμα καμία κοινωνική τάξη να μην μπορεί να ηγηθεί μιας πολιτικής χειραφέτησης και μιας βαθμιαίας επανάστασης εν γένει, όπως στη Γαλλία. Εκεί όλες οι τάξεις της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών είναι πνευματικά ανώτερες από αυτές της Γερμανίας και μπορούν να δουν πέραν του στενού τους συμφέροντος και να διεκδικήσουν μια κοινωνική αλλαγή εκ μέρους όλης της κοινωνίας. Από την άλλη, στη Γερμανία η χειραφέτηση μπορεί να αναδυθεί μόνο μέσα από τις ίδιες τις εμπράγματες υλικές συνθήκες της ύπαρξής της:

«Στη Γερμανία, η καθολική χειραφέτηση είναι η *condition sine qua non* κάθε μερικής χειραφέτησης. Στη Γαλλία, η ολική απελευθέρωση θα γεννηθεί από την πραγματικότητα μιας

σταδιακής απελευθέρωσης, στη Γερμανία από την αδυναμία να γίνει κάτι τέτοιο. [...] Στη Γερμανία [...] όπου η πρακτική ζωή είναι τόσο στερημένη πνεύματος όσο η ζωή του πνεύματος είναι στερημένη πρακτικής, ούτε μια τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών δεν αισθάνεται την ανάγκη, ούτε έχει την ικανότητα, να προωθήσει την χειραφέτηση, πριν εξαναγκαστεί σ' αυτό από την άμεση της κατάσταση, από την υλική αναγκαιότητα, από τις ίδιες της τις αλυσίδες» (Marx, 2023: 44).

Πιο συγκεκριμένα, ο υποκειμενικός φορέας αυτών των δεσμών, είναι το νεοεμφανισθέν γερμανικό προλεταριάτο, η μόνη τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών που κυοφορεί απελευθερωτικές δυνατότητες καθολικής ισχύος, διότι η ύπαρξη του εμφανίζει την απόλυτη παρακμή αυτής της κοινωνίας, είναι η τάξη εκείνη που στην υπάρχουσα κοινωνία της έχουν στερηθεί τα πάντα, γι' αυτό και ως γυμνή ύπαρξη απεικονίζει την αποδιάρθρωση της, την απόλυτη της άρνηση. Η χειραφέτηση της ως επι μέρους κοινωνικής τάξης μπορεί να πραγματοποιηθεί μονάχα με την χειραφέτηση όλης της κοινωνίας, ο ολοκληρωμένος άνθρωπος που γίνεται ξανά ένα με την ουσία του, εμπεριέχεται σπερματικά στο προλεταριάτο, το καθ' ολοκληρίαν απανθρωποποιημένο τμήμα της κοινωνίας. Η κατάφαση δύναται να πραγματοποιηθεί μέσα από την άρνηση (Marx, 2023: 42-9).

Σε αυτό το σημείο, χρειάζεται να αναφερθεί ότι στο βασικό κείμενο του 1843, δεν κάνει λόγο ακόμη για το προλεταριάτο ως το υποκείμενο της καθολικής επαναστατικής αλλαγής, όπως στον *Πρόλογο*, και σε συνδυασμό με τον στόχο της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας (Marx, 2023: 48) από το προλεταριάτο, περνάει ανάμεσα στα 1843-1844 στον κομμουνισμό.

Τελικά, το έργο της ριζικής επανάστασης στη Γερμανία θα εκτελεστεί από την συνέργεια της ριζοσπαστικής κριτικής φιλοσοφίας και του καταπιεσμένου προλεταριάτου· χωρίς αυτή δεν υπάρχει ενότητα θεωρίας και πράξης. Το προλεταριάτο μέσα από τα πάθη του και την υλική πρακτική του δύναμη μπορεί να μετασχηματίσει επαναστατικά την κοινωνία κατευθυνόμενο από την φιλοσοφία με ανώτατο στόχο την καθολική χειραφέτηση του ανθρώπου. Η οριστική πραγμάτωση της φιλοσοφίας θα γίνει πράξη μόνο με τον αφανισμό του προλεταριάτου και όλων των τάξεων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, και το προλεταριάτο προκειμένου να απελευθερώσει και να καταργήσει τον εαυτό του – όπου η απελευθέρωση του από αυτή την κοινωνία θα σημάνει και την απελευθέρωση όλης της

κοινωνίας – πρέπει να πραγματώσει τους ανθρωπιστικούς σκοπούς της επαναστατικής φιλοσοφίας (Marx, 2023: 44-5, 48-9).

Η μαρξική κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου

Αρχίζοντας την κριτική από την §261 διεκδικεί να τεκμηριώσει ως αντινομικό τον εγγελιανό σχετισμό του Κράτους με την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και την οικογένεια. Η ενότητα που κατασκευάζει ο Hegel μεταξύ των δύο σφαιρών του ιδιαίτερου-επι μέρους συμφέροντος (κοινωνία ιδιωτών-πολιτών, οικογένεια) και του Κράτους είναι «πλασματική» στο βαθμό που επιδιώκει, στην πραγματικότητα, έναν άνισο σχετισμό ανάμεσα τους. Εφ' όσον το Κράτος υφίσταται ως μια άνωθεν εξουσία αυτών των σφαιρών και συγχρόνως αποτελεί την εξωτερική τους αναγκαιότητα σε μια σχέση εξάρτησης και υποτέλειας (subordination) (Hegel, 1991: 283), τότε προκύπτει αβίαστα μια σχέση ανισότητας και αφηρημένης – παρά συγκεκριμένης – ελευθερίας. Η χρυσή αντινομία του Hegel, έγκειται, κατά τον Marx, στο γεγονός ότι, αφενός η σχέση των εν λόγω σφαιρών με το Κράτος είναι εσωτερική, μια σχέση μέρους και όλου με βάση την αναφορά του Hegel στον Montesquieu, αφετέρου «υπαγάγει την εξάρτηση αυτή στη σχέση της “εξωτερικής αναγκαιότητας”» (Marx, 2023: 52). Με τους όρους της υποτέλειας και της εξάρτησης έχουμε αναγκαστικά εξωτερικές σχέσεις, και η ψευδής λύση του Hegel, σύμφωνα με τον Marx, για το πρόβλημα του «πως» αυτής της ενότητας, ήτοι στο ερώτημα πως είναι δυνατό το κράτος να είναι ταυτόχρονα εξωτερική αναγκαιότητα και εγγενής σκοπός της οικογένειας και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, είναι *in actu*, η έξωθεν αυθαίρετη επιβολή εν μέσω μιας λογικής αντινομίας: *το Κράτος (πρέπει) να είναι/γίνει ο εγγενής τους σκοπός, από την στιγμή που υπάρχει, προϋποτίθεται και αναγνωρίζεται από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών ως μια αναγκαιότητα έξω και ως μια εξουσία πάνω από αυτές.* (Marx, 2023: 52-4)

Επιπλέον, ο Hegel αιτιολογεί το θεωρητικό του σχήμα ηθικά με βάση το δικαίωμα και το καθήκον, που δεν μπορούν παρά να είναι «ενωμένα εντός του κράτους σε μια και την ίδια σχέση» (Hegel, 1991: 284) ή ταυτόσημα απέναντι του (Marx, 2023: 54). Τα άτομα είναι πολίτες στο βαθμό που έχουν καθήκοντα απέναντι σε μια υποστασιακή ηθική οντότητα (το Κράτος) –που είναι καθ' εαυτή και δι' εαυτή καθολική, και την οποία αναγνωρίζουν ως τέτοια –αλλά και δικαιώματα, που συνιστούν την ύπαρξη (Dasein) του Κράτους και την «έκφραση της ιδιαιτερότητας του» (Hegel, 1991: 283), όπως και την ιδιαίτερη ελευθερία των ατόμων (Marx, 2023: 54). Ορίζοντας λοιπόν το Κράτος ως «ηθική οντότητα και ως την αλληλοδιείσδυση του υποστασιακού και του ιδιαίτερου» (Hegel, 1991: 284) αξιώνει ότι λύνει

θεωρητικά το πρόβλημα της αντίφασης ανάμεσα σε οικογένεια - κοινωνία ιδιωτών-πολιτών και Κράτους, προβάλλοντας τις υποχρεώσεις, δηλαδή την υποταγή, στο Κράτος, ως την ταυτόχρονη ύπαρξη της ιδιαίτερης ελευθερίας των ατόμων (Hegel, 1991: 284). Αυτή η επίπλαστη εσωτερική ενότητα και ταυτότητα κατασκευάζεται την ίδια στιγμή που το Κράτος παραμένει εξωτερική αναγκαιότητα έναντι των άλλων δύο σφαιρών, εξ ου και το ηθικό και συμπεριφορικό του αντίστοιχο, το καθήκον, διατηρώντας, έτσι, την αντινομία που του καταλογίζει ο Marx. Αυτό φαίνεται και στις πιο κάτω γραμμές της παραγράφου που ο Marx δεν αναφέρει, όπου η άνιση σχέση εξάρτησης και υποτέλειας διατηρείται, και η «λύση» που προτείνει είναι τελικά ο συμβιβασμός, η εναρμόνιση επι μέρους και καθολικού συμφέροντος:

«But if we consider the concrete aspect, i.e. the Idea, we can see that the moment of particularity is also essential, and that its satisfaction is therefore entirely necessary; in the process of fulfilling his duty, the individual must somehow attain his own interest and satisfaction or settle his own account, and from his situation within the state, a right must accrue to him whereby the universal cause [Sache] becomes *his own particular* cause. Particular interests should certainly not be set aside, let alone suppressed; on the contrary, they should be harmonized with the universal, so that both they themselves and the universal are preserved» (Hegel, 1991: 284-5).

Αναφορικά με την §262 επισημαίνει την *σκοτεινή λογική* που την διέπει. Το Κράτος ξεπηδά με ανεξήγητο τρόπο από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και την ίδια στιγμή αποτελεί μυστήριο πως όντως το ίδιο το Κράτος κατανέμει με τον δικό του λόγο το υλικό του, δηλαδή το πλήθος των ατόμων στις δύο αυτές σφαίρες, και αυτή η κατανομή να εμφανίζεται στα άτομα ως διαμεσολαβημένη από την δική τους ζωή και υποκειμενικότητα. (Marx, 2023: 54-5· Hegel, 1991: 285-6).

Ο Hegel προκειμένου να θεμελιώσει το Κράτος του ως ολότητα παρουσιάζει την εννοιακή του σχέση του με τα μέρη του, εν προκειμένω με τις σφαίρες της οικογένειας και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, με το ακόλουθο τρόπο: Το εμφανίζει ως μια πραγματική Ιδέα και Πνεύμα που χωρίζει ένσχοπα τον εαυτό του στις δύο αυτές σφαίρες, ως ιδεατές και πεπερασμένες σφαίρες που ανήκουν στην έννοια του, και το οποίο αναδύεται στην συνέχεια από τον ιδεατό του εαυτό «για να γίνει πνεύμα πραγματικό και άπειρο δι' εαυτό» (Hegel,

1991: 285). Η ενοποιημένη πραγματική Ιδέα επιστρέφει στον εαυτό της ως άπειρη, πραγματική και δι' εαυτή μέσα από την διαίρεση της σε αυτές τις σφαίρες. Με αυτό τον ιδεαλιστικό τρόπο, προσπαθεί να αιτιολογήσει τις δύο αυτές σφαίρες ως οργανικά μέρη που συναποτελούν την κρατική ολότητα του συστήματος του (Marx, 2023: 55-6).

Το κατεξοχήν πρόβλημα που εντοπίζει ο Marx σε αυτή την παράγραφο συνίσταται στο ότι η πραγματική σχέση ανάμεσα στην διενέργεια κατανομής από μεριάς του Κράτους του υλικού του σε αυτές τις σφαίρες παρουσιάζεται από τον Hegel σαν μια εξωτερική φαινομενική σχέση. Αυτό το ενέργημα είναι ένα φαινόμενο από την στιγμή που η εμπειρική πραγματικότητα των ατόμων – η «πραγματική διαμεσολάβηση» – επικολλάται στην εξωτερική όψη της αυτοδιαμεσολαβούμενης στο παρασκήνιο «πραγματικής Ιδέας». Έχουμε να κάνουμε με μια αποτυχημένη απόπειρα ενότητας και αμοιβαίας μετατροπής ή εμφάνισης του ενός (Κράτους) στις άλλες (οικογένεια, κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών). Ο Hegel μετατρέπει την Ιδέα σε υποκείμενο, κατασκευάζει τα πραγματικά εμπειρικά υποκείμενα (οικογένεια, κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, καθημερινή ζωή και ύπαρξη των ατόμων) σε εννοιακές και ιδεατές στιγμές της αντικειμενικής πορείας της Ιδέας αντί αυτά τα ίδια να είναι αυθύπαρκτες στιγμές, για να καταστήσει με την φαντασία την πραγματική σχέση Κράτους και οικογένειας-κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών ως μια δραστηριότητα που ανήκει σε αυτή την Ιδέα, μια σχέση που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της (Marx, 2023: 56). Αυτές οι σφαίρες, και η ζωή και η ύπαρξη των ατόμων που τις αποτελούν, δεν είναι τίποτα άλλο από δημιουργήματα της «πραγματικής Ιδέας» και λογικές στιγμές της έννοιας της, εκκενωμένες από την πραγματική τους εμπειρική ύπαρξη και περιεχόμενο:

«Η κατανομή του υλικού του Κράτους, έτσι όπως φαίνεται “στο επί μέρους άτομο, από τις περιστάσεις, την αυθαίρετη βούληση και την προσωπική επιλογή που αυτό κάνει για τον προορισμό του” δεν γίνεται με την ξεκάθαρη παρουσίαση όλων αυτών σαν του αληθινού, του αναγκαίου, αυτού που υπάρχει δικαιοματικά, καθ' εαυτό και δι' εαυτό· δεν παρουσιάζονται οι ίδιοι αυτοί παράγοντες σαν έλλογοι – κι όμως αυτό γίνεται από την άλλη πλευρά, με τη διαφορά ότι δίνονται σαν μια φαινομενική διαμεσολάβηση, αφήνοντας όπως είναι, αλλά ταυτόχρονα παίρνουν τη σημασία του κατηγορήματος της Ιδέας, ενός αποτελέσματος, ενός προϊόντος της Ιδέας. [...] Το περιεχόμενο εδρεύει στην εξωτερική πλευρά. Ο ρόλος της εσωτερικής πλευράς είναι πάντοτε η επανεύρεση στο Κράτος της

ιστορίας της λογικής έννοιας. Η εξέλιξη όμως, με την κύρια σημασία της λέξης, συντελείται στην εξωτερική πλευρά» (Marx, 2023: 57).

Τελικά, ο μυστικισμός αυτής της παραγράφου έγκειται στο γεγονός ότι ενώ η οικογένεια και η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών με τα μέλη τους, το πλήθος των ατόμων, είναι οι πραγματικές και βασικές προϋποθέσεις του Κράτους – οι ίδιες του οι πηγές – εννοούνται στην θεωρησιακή φιλοσοφία του Hegel ως φαινόμενα και προϊόντα της «πραγματικής Ιδέας», πεπερασμένοι τρόποι της ύπαρξης της, και άρα οι ίδιες αυτές σφαίρες ως το Κράτος στην ιδεατότητα του και όχι ως αυθύπαρκτες. Ο Marx στοχοποιεί την φιλοσοφία του Hegel σαν αντιστροφή της πραγματικότητας, γιατί το Κράτος προέρχεται από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και όχι το ανάποδο, όπου το παράγον «τίθεται σαν προϊόν του προϊόντος του» (Marx, 2023: 58-9) όπως συμβαίνει στην θρησκεία. Η πλασματική ενότητα του Hegel γίνεται εμφανής από την στιγμή που ορίζει την εμπειρική πραγματικότητα όχι με τους δικούς της όρους, αλλά με αυτούς του Κράτους, συγκαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο την μη πλήρη-ανισότιμη αναγνώριση εκ μέρους του της οικογένειας, της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και της πραγματικής ζωής των ατόμων τους, με το Κράτος να μετατρέπεται σε αυτοσκοπό εντός της λογικής, πραγματώνοντας τα περιεχόμενα του μέσα από αυτά που εννοεί ως φαινόμενα, ήτοι μέσα από τον έλλογο του εαυτού (Marx, 2023: 58-9). Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε αυτό που στην πορεία του κειμένου ονομάζει δήμος.

Στις §263-6, παρατηρεί ότι για ακόμη μια φορά, το πνεύμα του Κράτους είναι πανταχού παρόν, τόσο σαν το καθ' εαυτό πνεύμα των επι μέρους σφαιρών της οικογένειας και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, όσο και σαν πραγματικό δι' εαυτό εφόσον αυτό είναι η ιδεατότητα και η εσωτερικότητα τους. Με αυτό τον τρόπο, η ιδιαιτερότητα αυτών των σφαιρών παραμερίζεται, με αποτέλεσμα να έχουμε ένα αυτοαναφορικό «πέραςμα» του Κράτους στον εαυτό του όταν «βρίσκεται παρόν ως η αντικειμενική καθολικότητα που εκδηλώνεται σ' αυτές» (Hegel, 1991: 286). Το πέραςμα δεν γίνεται ούτε από την «επι μέρους ουσία» του αλλά από μια προκαθορισμένη και ενυπάρχουσα σε αυτό «καθολική σχέση ελευθερίας και αναγκαιότητας» (Marx, 2023: 61) που πραγματώνεται μέσα από θεσμούς όπως ο γάμος και οι συντεχνίες, θεσμοί που οι ίδιοι αποτελούν την σταθερή βάση του Κράτους, και εξισορροπούν τις ιδιαίτερες ελευθερίες και σκοπούς των ατόμων με τους δικούς του καθολικούς αναγκαίους σκοπούς, στο βαθμό που τις ενέχει, και τις μετατρέπει σε

πραγματικές και έλλογες (Hegel, 1991: 287).

Με την §267 γίνεται πιο εμφανής η εκκενωμένη ουσία του θεσμού της οικογένειας, όπως και και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και των θεσμών της, με την δική τους προδιάθεση να είναι η προδιάθεση ενός άλλου. Εδώ προκύπτει ένα λογικό κενό ανάμεσα σε αυτούς τους θεσμούς αφενός, την πολιτική προδιάθεση και το πολιτικό σύνταγμα αφετέρου, με την λογική τους εξέλιξη στο Κράτος να είναι μόνο μια φαινομενικότητα, διότι η ψυχή της οικογένειας τοποθετείται σε αυτό το «βασίλειο της φαινομενικότητας» ως η ιδεατή ιδιαίτερη ύπαρξη της αναγκαιότητας με την οποία υπάρχει το Πνεύμα, αλλά την ίδια στιγμή «υπάρχει δι' εαυτή σαν αγάπη» και «η καθαρή [...] ιδεατότητα μιας πραγματικής σφαίρας, δεν μπορεί να υπάρχει παρά σαν Γνώση» (Marx, 2023: 62).

Το βασικό πρόβλημα του Hegel είναι ότι μετατρέπει την εσωτερικά αυτοκινούμενη Ιδέα σε υποκείμενο και το πραγματικό υποκείμενο, την πολιτική προδιάθεση ως την υποκειμενική υποστασιαστικότητα του Κράτους, σε κατηγορούμενο, με την «ανάπτυξη όμως» να «συντελείται πάντα από την πλευρά του κατηγορουμένου» (Marx, 2023: 62).

Κατόπιν, στην §269 ο Marx αναγνωρίζει ως σημαντικό επίτευγμα την θεώρηση του «πολιτικού Κράτους σαν οργανισμό» και την «διάκριση των εξουσιών όχι πια σαν [αν]οργανική αλλά αντίθετα σαν ζωντανή και έλλογη διαφορά» (Marx, 2023: 63· Marx, 1977: 11-2). Βλέπει ωστόσο στις προτάσεις του Hegel που παρουσιάζουν τις διαφορετικές όψεις-εξουσίες του κρατικού οργανισμού ως σχετιζόμενες μεταξύ τους με έλλογο τρόπο και συνενώμενες αναγκαία, ως ταυτολογίες (Marx, 2023: 63). Για ακόμη μια φορά, αποδίδει στον Hegel την κατηγορία της μετατροπής της Ιδέας σε υποκείμενο και την αντιστροφή υποκειμένου-κατηγορουμένου. Η θεωρία πρέπει να έχει ως αφετηρία της το πραγματικό υποκείμενο, εν προκειμένω τις διάφορες ενικές εξουσίες του πολιτικού συντάγματος και την αντικειμενική τους πραγματικότητα, και όχι την αφηρημένη λογική Ιδέα· όπως και την ειδική σύλληψη και προσδιορισμό των ιδεών και των πραγμάτων που πραγματεύεται –σε αυτή την περίπτωση το πολιτικό σύνταγμα ως ειδικά πολιτικό οργανισμό και την ειδοποίησή του διαφορά από τον καθολικό ορισμό του οργανισμού. Έτσι, η ανάπτυξη της πολιτικής ιδέας, πρέπει να γίνεται με αφετηρία τις πραγματικές εξουσίες του πολιτικού συντάγματος του κρατικού οργανισμού και τις διαφορές τους (Marx, 2023: 63-4· Marx, 1977: 11-3).

Παραπέρα, ο Hegel αποτυγχάνει να δείξει πως οι ίδιες οι πλευρές του κρατικού

οργανισμού, οι διάφορες εξουσίες του προκύπτουν από αυτόν, και αυτό αποτελεί την συνέπεια του ορισμού του σύμφωνα με τον οποίο «ο οργανισμός είναι η ανάπτυξη της Ιδέας στις διαφορές του και στην αντικειμενική τους πραγματικότητα» (Hegel, 1991: 290). Επιστρατεύοντας και την καθολικότητα ως το άλλο όνομα της Ιδέας, υποπίπτει σε ακόμη μια ταυτολογία, επαναλαμβάνοντας το ίδιο πράγμα με άλλες λέξεις. Το όριο του είναι η Ιδέα και ο γενικός καθολικός ορισμός του οργανισμού αφού δεν έχει προσδιορίσει συγκεκριμένα τι είναι ο κρατικός οργανισμός ή το πολιτικό σύνταγμα ούτε το περιεχόμενο των διαφόρων εξουσιών του, παρα μόνο περιορίστηκε στο να τα ορίσει ως εξέλιξη και όψεις της Ιδέας. Η αποτυχία του να ορίσει πραγματικά τον οργανισμό σαν πολιτικό σύνταγμα, βρίσκεται στο λογικό κενό ανάμεσα στον πρώτο ως καθολική ιδέα και το δεύτερο που δεν συλλαμβάνεται ως συγκεκριμένη Ιδέα. Ως εκ τούτου, καταλήγει στην μετατροπή του υποκειμένου, του πολιτικού συντάγματος, σε προϊόν του Οργανισμού ως αφηρημένης καθολικής Ιδέας, υποβιβάζοντας το απλά σε μια δική της στιγμή (Marx, 2023: 66-7· Marx, 1977: 13-5). Αλλά και το άδειασμα των άλλων οντοτήτων από την ουσία τους, των «διαφόρων εξουσιών» του, από την στιγμή που αυτές καθορίζονται από την Έννοια της Λογικής και όχι από την ουσία τους, συνεπάγεται ότι η ψυχή των «πραγματικών αντικειμένων» του Κράτους είναι κάτι το απατηλό, με τις «υποστασιοποιημένες αφαιρέσεις» της Ιδέας και της Έννοιας να έχουν τον πρωταρχικό ρόλο (Marx, 2023: 67· Marx, 1977: 13-5).

Με την §270 έχουμε τον γενικό και ανεπαρκή ορισμό του Κράτους ως αφηρημένα πραγματικό ή υποστασιακό μέσω του σκοπού του – την αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη του – που είναι «το καθολικό συμφέρον σαν τέτοιο και η διατήρηση των επι μέρους συμφερόντων μέσα στο καθολικό συμφέρον ως η υπόσταση αυτών» (Hegel, 1991: 290). Συνεπώς, η αναγκαιότητα του Κράτους προκύπτει μέσα από τον χωρισμό της αφηρημένης του πραγματικότητας ή υπόστασης στις εννοιακές του διαφορές, που ισοδυναμούν με «συγκεκριμένα κατηγορήματα» ή διάφορες εξουσίες, χωρίς τις οποίες δεν πραγματώνεται ο αυθεντικός του σκοπός και υπόσταση. Συνακόλουθα, έπεται ότι αυτή η αναγκαιότητα είναι η συγκεκριμένη πραγματικότητα την χωρισμένης υπόστασης σε διάφορες πραγματικές και αυτόνομες εξουσίες ή δραστηριότητες (Hegel, 1991: 290· Marx, 2023: 69· Marx, 1977: 16).

Αναφορικά με τα εγελιανά υποκείμενα, ως τέτοια, έχουμε εδώ τις «κατηγορίες της λογικής αφάιρεσης» (αναγκαιότητα, αφηρημένη πραγματικότητα/υπόσταση), με την

υπόσταση, στην συνέχεια, που είναι το Πνεύμα, και το οποίο έχει αναπτυχθεί ως τέτοιο περνώντας μέσα από την πορεία του στη μορφή της παιδείας, να γίνεται από κατηγορήματα του Πνεύματος, το υποκείμενο του (Marx, 2023: 70-1). Για τον Marx, η «εξίσωση» θα έβγαινε σε περίπτωση που το εναρκτήριο σημείο της πραγμάτευσης ήταν το ίδιο το *πραγματικό Πνεύμα* και μόνο έτσι θα «έδεναν» με αυτό ο καθολικός σκοπός σαν το περιεχόμενο του. Με αυτό τον τρόπο οι πολιτικές εξουσίες «θα ήταν ο τρόπος πραγμάτωσης του, η *πραγματική ή υλική του ύπαρξη*» καθοριζόμενες «ξεκινώντας από τη φύση του σκοπού αυτού» (Marx, 2023: 71). Στον Hegel από την άλλη, η αφετηρία είναι η Ιδέα ή η Υπόσταση ως «ουσιοποιημένο υποκείμενο» και το αποτέλεσμα είναι το *πραγματικό Πνεύμα*, το *πραγματικό υποκείμενο*, με τον καθολικό του σκοπό και τις διάφορες πολιτικές του εξουσίες να «εμφανίζεται μόνο σαν *έσχατο κατηγορήματα του αφηρημένου κατηγορήματος*» (Marx, 2023: 71). τα στοιχεία του *πραγματικού Πνεύματος* φαίνονται αποξενωμένα από την πραγματική τους ύπαρξη. Προσέτι, η απουσία προσδιορισμού του συγκεκριμένου περιεχομένου από τους πραγματικούς καθορισμούς (σκοπός του κράτους και πολιτικές εξουσίες), και ο προσδιορισμός του από τον αφηρημένο καθορισμό της μορφής (υπόσταση) είναι φανερά.

Η βάση του προβλήματος είναι ότι οι συγκεκριμένοι καθορισμοί που εξάγονται από τον Marx από αυτή την παράγραφο της *Φιλοσοφίας του Δικαίου*, στον Hegel αποτελούν απλά «μεταφράσεις» της *Επιστήμης της Λογικής* και των αφηρημένων της καθορισμών, με την δεύτερη να αποτελεί την πηγή του νοήματος του πραγματικού Κράτους και της εμπειρικής πολιτικής. Η ορισμός των διαφορών των δραστηριοτήτων του Κράτους ή των πολιτικών του εξουσιών ως των διαιρεμένων διαφορών της Έννοιας δείχνει τον δευτερεύοντα ρόλο της *Φιλοσοφίας του Δικαίου* και της εμπειρικής πολιτικής σε σχέση με την *Επιστήμη της Λογικής* (Marx, 2023: 72-3· Marx, 1977: 18).

Και στην §272 εντοπίζεται η ίδια ξανά λογική της της πρωτοκαθεδρίας της Έννοιας της Λογικής. Αντί η έννοια ή η φύση του Κράτους και του συντάγματος του να είναι η αφετηρία της σκέψης και η δράση του να εκπηγάει από αυτό το ίδιο, το «σύνταγμα της Έννοιας» (Marx, 2023: 74· Marx, 1977: 19) καθορίζει το Κράτους βάσει των δικών του νόμων.

Με την κριτική του στην §274 ο Marx αντιπαραθέτει στην κοινότυπη απαίτηση του Hegel για ένα αληθινό κράτους –που για να είναι τέτοιο, πρέπει το επίπεδο και η ιδιαιτερότητα της συνείδησης και της ζωής ενός έθνους να βρίσκεται σε αρμονία με το

σύνταγμα του –ένα σύνταγμα που πρέπει να έχει ως κεντρική του αρχή και «συστατική ιδιότητα» τον άνθρωπο και την πρόοδο, και το οποίο συνεξελίσσεται με τον πραγματικό άνθρωπο και την συνείδηση του (Marx, 2023: 75· Hegel, 1991: 312).

Όσον αφορά την §275 αυτό που υπογραμμίζεται ως πρόβλημα είναι η αντιφατικότητα της απόπειρας του Hegel να παρουσιάσει την εξουσία του ηγεμόνα ως ενδογενούς της καθολικότητας του συντάγματος και των νόμων, τουτέστιν, ως αυτός να είναι η εξουσία αυτής της καθολικότητας, όπως και η εξουσία της ιδιαιτερότητας της διαβούλευσης και της αναφοράς της στο καθολικό (Hegel, 1991: 313). Η αντίφαση βρίσκεται μεταξύ των προαναφερθέντων και στην απαίτηση, στις επόμενες γραμμές, ο μονάρχης να κατέχει το μονοπώλιο της στιγμής της τελικής απόφασης ως «απόλυτου αυτοκαθορισμού». Τελικά, αυτό που προκύπτει, είναι ο διαχωρισμός της «διακριτική(ς) αρχή(ς) της εξουσίας του» μονάρχη (Hegel, 1991: 313) από τις δύο άλλες στιγμές, και εν τέλει η εξουσία να είναι αποκλειστικά η δική του «πραγματική θέληση» ως «αυθαίρετη επιλογή» (Marx, 2023: 76-7· Marx, 1977: 20-1).

Στην §276 η Ιδέα του όλου ιδωμένη ως η Ιδέα του οργανισμού κατέχει την δύναμη που αποτελεί την πηγή των επι μέρους εξουσιών, γι' αυτό και οι τελευταίες δεν είναι «ανεξάρτητες οντότητες» αφού η νομιμοποίηση τους καθορίζεται δεόντως από την πρώτη (Hegel, 1991: 314). Με αυτό τον τρόπο, δεν γίνεται ξεκάθαρο πως οι εξουσίες και οι λειτουργίες του κρατικού οργανισμού προκύπτουν ως έλλογες και «υποστασιακά αναγκαίες» όταν είναι «ενδεχομενικά αναμειγμένες», και αποτελούν απλά την «ιδεατότητα των στιγμών» του (Marx, 2023: 77· Hegel, 1991: 314).

Η §277 κριτικάρετε για την εμφανή συσχέτιση που κάνει ανάμεσα σε Κράτος και άτομα, μια συσχέτιση εξωτερική και ενδεχομενική (Hegel, 1991: 314). Αυτό για τον Marx οφείλεται σε μια αφηρημένη σύλληψη των ατόμων, σε μια *φυσικοποίηση* τους, και στην παράβλεψη της *κοινωνικής τους ουσίας* από την πλευρά του Hegel, και έχει ως αποτέλεσμα Κράτος και (κοινωνικά) άτομα να προκύπτουν ως αντίθετα, σαν να πρόκειται ότι το Κράτος μπορεί να υπάρχει χωρίς αυτά. Έτσι, για να σχετιστούν με τρόπο συγκεκριμένο και εσωτερικό χρειάζεται οι δραστηριότητες και οι λειτουργίες του Κράτους να ιδωθούν ως δραστηριότητες και λειτουργίες τις οποίες τρέχουν πραγματικοί κοινωνικοί άνθρωποι που είναι οι υποκειμενικοί φορείς του και τα μέλη του, οι *πολίτες* του· αυτές δεν μπορούν να είναι

παρά «τρόπος ύπαρξης και δράσης των κοινωνικών ιδιοτήτων του ανθρώπου» (Marx, 2023: 78). Στον Hegel, τα άτομα εμφανίζονται μόνο ως ιδιώτες και οι λειτουργίες και οι δραστηριότητες του Κράτους σαν αφηρημένες και διαχωρισμένες από αυτά.

Με την §278 αρχίζει η ιχνηλάτηση της κομβικής για την κριτική του στην έννοια της μοναρχικής κυριαρχίας. Η εσωτερική κυριαρχία, ως η έννομη «στιγμή της ιδεατότητας των επι μέρους σφαιρών και λειτουργιών [εντός του κράτους]» (Hegel, 1991: 316), σε καιρούς ειρήνης εκδηλώνεται είτε με την μορφή μιας εξωτερικής ή/και υπερβατικής εξαναγκαστικής δύναμης έναντι της ιδιωτικής ζωής είτε με την μορφή της αυτο-διατήρησης του όλου που προκύπτει «εν μέρει ως αποτέλεσμα της ασυνείδητης *αναγκαιότητας του πράγματος*» (Hegel, 1991: 316) μέσα από την εγωιστική επιδίωξη των επι μέρους σφαιρών και λειτουργιών να αυτο-ικανοποιηθούν (Hegel, 1991: 316). Ωστόσο, σε «κατάσταση κρίσης» ή πολέμου, το Κράτος, με τις επι μέρους εξουσίες του, ανασυντάσσεται «γύρω από την απλή έννοια της κυριαρχίας» (Hegel, 1991: 316), τον μονάρχη, που σημαίνει την συγκέντρωση όλης της εξουσίας στα χέρια του: «τότε είναι που ο ιδεαλισμός αυτός αποκτά την διακριτή του *πραγματικότητα*» (Hegel, 1991: 316).

Για τον Marx, αυτό που πραγματώνεται μέχρι στιγμής, είναι ο ιδεαλισμός σαν «εγνωσμένο, έλλογο σύστημα» (Marx, 2023: 80), και η κυριαρχία σαν Ιδέα και εσωτερική αναγκαιότητα αυτού του συστήματος, σαν «υπόσταση *χωρίς συνείδηση*» (Marx, 2023: 80).

Στην §279 ο Hegel στην προσπάθεια του να καταστήσει το Κράτος πραγματικό υποκείμενο, με το να ορίσει την κυριαρχία ως «καθολική σκέψη της ιδεατότητας αυτής» (Hegel, 1991: 316), και με αυτό τον τρόπο να προσδώσει αυτοσυνείδηση στις επι μέρους του εξουσίες, καταλήγει ξανά στον μυστικισμό εξ' αιτίας της – για ακόμη μια φορά – μη εκκίνησης από τα πραγματικά υποκείμενα (τις επι μέρους εμπειρικές εξουσίες του Κράτους και τα άτομα). Αυτό γίνεται έτσι με την παρουσίαση της «υποκειμενικότητας» και της «προσωπικότητας» ως κατηγορημάτων όχι των πραγματικών τους υποκειμένων, αλλά ως αυθύπαρκτων αφηρημένων οντοτήτων, για να μετουσιωθούν σε «υποκείμενα» (Marx, 2023: 82). Το υποκείμενο του Hegel είναι η υπόσταση ή η Ιδέα, και η οποία είναι η ύπαρξη των κατηγορημάτων της («υποκειμενικότητα» και «προσωπικότητα»). Η κυριαρχία δεν είναι τίποτα άλλο από κατηγορημα το οποίο μέσα από την πραγμάτευση του μετατρέπεται πάλι σε υποκείμενο εκφρασμένο μέσα από τον εαυτό του, για να μπορεί να είναι το

«αντικειμενοποιημένο πνεύμα» των επι μέρους εξουσιών του Κράτους (Marx, 2023: 82).

Ο Marx, με μια αντίστροφη μεθοδολογία, θεωρεί ότι πρέπει να αρχίζει κανείς από το πραγματικό υποκείμενο (το *υποκείμενον*) για να κατανοήσει και να συλλάβει μέσα από τις εξελικτικές του στιγμές το αποτέλεσμα του, δηλαδή την αντικειμενοποίηση του, και έτσι να μην αναζητεί κάποιον υποκειμενικό φορέα που βρίσκεται έξω από αυτό:

«Ακριβώς επειδή ο Hegel ξεκινά από τα κατηγορήματα του καθολικού προσδιορισμού αντι να ξεκινήσει από το πραγματικό *ens* (*υποκείμενον*, υποκείμενο) και χρειάζεται έτσι κάποιο φορέα των κατηγορημάτων αυτών, γι' αυτό η μυστική ιδέα γίνεται ο φορέας αυτός. Αυτός είναι ο δυϊσμός: ο Χέγκελ δεν θεωρεί το καθολικό σαν την πραγματική φύση του πραγματικού-περατού, δηλαδή του υπάρχοντος, του καθορισμένου, ή δεν θεωρεί το πραγματικό *ens* σαν το *αληθινό υποκείμενο* του απείρου» (Marx, 2023: 82).

Ο ιδεαλισμός και ταυτόχρονα η πολιτική θεολογία του Hegel γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρη όταν μιλάει για τον ηγεμόνα-μονάρχη. Η εξουσία του, που συνίσταται στην αρμοδιότητα του να πάρει την τελική (αυθαίρετη) απόφαση εκ μέρους του Κράτους, ταυτίζεται με την αυθαίρετη απόφαση της θέλησης του Κράτους γενικά (Marx, 2023: 83).

Ειδικότερα, το βασικό πρόβλημα αυτής της παραγράφου εντοπίζεται στην παρουσίαση δύο υποκειμένων κυριαρχίας και στην σύγχυση τους. Αφενός, η κυριαρχία σαν η ιδέα και ο ιδεαλισμός της κρατικής ολότητας που καθορίζει τα μέρη της και «υπάρχει ως βέβαιη για τον εαυτό της υποκειμενικότητα» (Hegel, 1991: 316), αφετέρου η κυριαρχία σαν «ο αφηρημένος – και σε αυτό τον βαθμό αβάσιμος – αυτοκαθορισμός της βούλησης στον οποίο είναι ανατεθειμένη η τελική απόφαση», και στον οποίο «βρίσκεται ο ατομικός χαρακτήρας του Κράτους σαν τέτοιος» (Hegel, 1991: 317· Marx, 2023: 83-5). Μπορεί με βάση την θεώρηση του Hegel η ατομικότητα του Κράτους να πρέπει να πραγματωθεί δι' εαυτή ως στιγμή της Έννοιας, και χωρίς αυτή την στιγμή με την οποία εκφράζει την γενική βούληση (των πολλών ατόμων) σαν ενοποιημένο άτομο να μην μπορεί να υπάρχει σαν βέβαιη για τον εαυτό της υποκειμενικότητα, ωστόσο ο μονάρχης ως ο μοναδικός μεταφραστής «της ατομικής του ενότητας» για τον Marx δεν είναι αναγκαίος και δεν μπορεί η τελική του ατομική απόφαση να είναι η στιγμή της πραγμάτωσης του ως ατόμου (Marx, 2023: 84-5). Αντίθετα, ο μονάρχης δεν είναι τίποτα άλλο από την μεταφυσικοποιημένη επουράνια «ενσάρκωση» της τελικής

απόφασης της γενικής βούλησης: «Ο μονάρχης είναι στο Κράτος, η Στιγμή της ατομικής θέλησης του, χωρίς ιδιαίτερη βάση αυτοκαθορισμού, της αυτοβουλίας (σ.σ. αυθαιρεσίας)» (Marx, 2023: 85).

Στην *Παρατήρηση* διακρίνεται η υπερβατικότητα και η αντι-δημοκρατικότητα της θεωρητικής απόπειρας του Hegel μέσω του προσώπου του Μονάρχη του οποίου η προσταγή (το «θέλω») ως η στιγμή της αυθαιρεσίας της βούλησης του Κράτους – και αυτό το ίδιο πρόσωπο ως η προσωπικότητα, ο λόγος, η συνείδηση και η κυριαρχία του Κράτους – έχει ως μοναδικό περιεχόμενο την ίδια αυτή προσταγή (το «θέλω»). Αυτά αποτελούν συνέπεια της αδυνατότητας της θεωρητικής του απόπειρας να ορίσει την συγκεκριμένη προσωπικότητα του Κράτους, και έτσι εδώ το πραγματικό πρόσωπο του Κράτους, προκύπτει να είναι ο Μονάρχης σαν αφαίρεση (Marx, 2023: 85-6). Η πραγματική προσωπικότητα του Κράτους δεν είναι πολλαπλή προσωπικότητα, προσωπικότητα της οποίας η ύπαρξη συναποτελείται από πολλές υπάρξεις, παρά μόνο το υπαρκτό μοναδικό πρόσωπο του μονάρχη. Στην πραγματικότητα, σε αυτή την *Παρατήρηση*, ακόμη και στην έννοια του μονάρχη δεν προσδιορίζεται συγκεκριμένα η ειδοποιός του διαφορά από τα υπόλοιπα υπό πραγμάτευση αντικείμενα σε σημείο που να φαντάζει εγκεφαλική κατασκευή (Marx, 2023: 89) και αυτό έρχεται σε σύγκρουση με την βαρύτητα που δίνει ο Hegel σε αυτόν.

Ο Hegel στην προσπάθεια του να συγκεκριμενοποιήσει τον συλλογισμό του παρουσιάζει το πρόσωπο ως έχον την πραγματικότητα της Έννοιας της προσωπικότητας, αυτής που προηγουμένως φαινόταν αφαίρεση· ορίζει έτσι το πρόσωπο ως «ενσάρκωση του είδους, σαν τα πρόσωπα» που είναι «η πραγματική Ιδέα της προσωπικότητας» (Marx, 2023: 85-6). Ωστόσο, αμέσως μετά, αναφέρεται στα «ηθικά πρόσωπα» της κοινωνίας, της κοινότητας και την οικογένειας ως αφηρημένα πρόσωπα και μορφές στα οποία το πραγματικό πρόσωπο, η προσωπικότητα αποτελεί απλά μια στιγμή της Έννοιας τους, και η πραγμάτωση τους υπάρχει μόνο σαν αφηρημένη μορφή. Απεναντίας, η μορφή εκείνη που με μυστικιστικό τρόπο είναι «συγκεκριμένη» και αποκτά την «αλήθεια της ύπαρξης της», είναι η Κρατική ολότητα, διότι σε αυτή και μόνο πραγματώνονται οι στιγμές της αφηρημένης έννοιας, και γι' αυτό είναι έλλογη (Marx, 2023: 88· Hegel, 1991: 318).

Ακόμη και η αναφορά στην «λαϊκή κυριαρχία» είναι έωλη διότι χρειάζεται να προσδιοριστεί η σχέση λαού και ηγεμόνα. Λαϊκή κυριαρχία υφίσταται πραγματικά στον

βαθμό που ο ηγεμόνας «εκπροσωπεί την ενότητα του λαού» (Marx, 2023: 89), διαφορετικά αν η κυριαρχία ανήκει σε αυτόν, τότε και αυτός μπορεί να «συγκροτεί το δικό του Κράτος» (Marx, 2023: 89· Hegel, 1991: 318). Δεν γίνεται σαφές αν η κυριαρχία του λαού είναι ταυτόσημη με αυτή του Κράτους, διότι η κρατική ολότητα δεν ορίστηκε ακόμη συγκεκριμένα, ως πραγματικό Κράτος. Αλλά και η κριτική του Hegel σε όσους χρησιμοποιούσαν την κυριαρχία του λαού ως αντίθετη με αυτή του μονάρχη (Hegel, 1991: 318), για τον Marx δεν είναι παρά το σύμπτωμα του διπλασιασμού του υποκειμένου της κυριαρχίας από τον Hegel, και το οποίο αποτελεί έκφραση της χειρονομίας του για την συμφιλίωση δύο ασυμβίβαστων αντιθέτων σε τέτοιο σημείο, που ο λαός κατασκευάζεται σαν μια εκ των προτέρων άμορφη μάζα αν αυτός δεν είναι με τον μονάρχη του και το κράτος δεν αρθρώνεται σε μια μορφή «λαϊκού» μοναρχικού πολιτεύματος. Η κυριαρχία λοιπόν είτε είναι λαϊκή είτε είναι μοναρχική. (Hegel, 1991: 319· Marx, 2023: 89-91).

Ο Marx αντιστρέφει έτσι τους όρους και αντιπαράθετε στην συνταγματική μοναρχία που επιλέγει ο Hegel, με την αιτιολόγηση της ως «ανεπτυγμένης Ιδέας», την δημοκρατία. Η δημοκρατία είναι το πιο εξελιγμένο κράτος που έχει την δυνατότητα να περικλείει εντός του τις υπόλοιπες μορφές Κράτους ως στιγμές του (και το μοναρχικό), είναι το καθ' εαυτό και δι' εαυτό κράτος διότι η ουσία του συμπίπτει με την πραγματική ύπαρξη του λαού και το πολίτευμα είναι αυτός ο ίδιος και ταυτόχρονα δικό του δημιούργημα, είναι μια στιγμή, ένας προσδιορισμός του αυτοκαθοριζόμενου λαού (Marx, 2023: 92)· και επειδή ακριβώς το πολίτευμα είναι μόνο μια στιγμή πλάι στις άλλες, η αυτονόμηση του μπορεί να αποτρέπεται (Abensour, 2019: 199). Με αυτό τον τρόπο η δημοκρατία είναι η μοναδική πολιτειακή μορφή που πραγματώνει αληθινά την ιδέα της ολότητας ως ανοιχτής κρατικής ολότητας στην οποία το πολίτευμα και όλες οι υπόλοιπες στιγμές του όλου δήμου συσχετίζονται και συνενώνονται αρμονικά καθώς αυτός είναι ταυτόχρονα η σταθερή βάση και η πηγή του πολιτεύματος. Η ειδοποιός διαφορά της δημοκρατίας είναι ότι αυτή είναι η ίδια η ζωή και η ύπαρξη, το ελεύθερο πράττειν του λαού πολιτειακά αυτοθεσμισμένο, και στην οποία το πολιτικό σύνταγμα είναι μόνο μια στιγμή της πολιτείας, χωρίς να την υποκαθιστά· ο νόμος «είναι ύπαρξη του ανθρώπου ενώ πριν ο άνθρωπος είναι η ύπαρξη του νόμου» (Marx, 2023: 92-3· Abensour, 2019: 44). Η επιλογή της από τον Marx, ταυτίζεται με την προτεραιοποίηση του πραγματικού υποκειμένου, του λαού, του κοινωνικού ανθρώπου, και όπως η θρησκεία και οι νόμοι του Θεού είναι επινόηση του ανθρώπου, έτσι και το πολίτευμα και νόμοι του.

Αντίθετα, η μοναρχία είναι μοιραία ένα αυθαίρετο φεομαλιστικό πολίτευμα, στο οποίο ο μονάρχης καθορίζει μονομερώς τα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα, και ο λαός αποτελεί απλώς έναν τυπικό καθορισμό του πολιτεύματος. Η μορφή και το περιεχόμενο είναι διαχωρισμένα (Marx, 2023: 91-3):

«Η δημοκρατία είναι το λυμένο *αίνιγμα* όλων των καθεστώτων (σ.σ πολίτευμάτων). Εδώ όχι μόνο *καθ' εαυτό*, σύμφωνα με την ουσία, αλλά σύμφωνα με την *ύπαρξη*, την πραγματικότητα, το καθεστώς (σ.σ πολίτευμα) άγεται συνεχώς προς την πραγματική του βάση, τον *πραγματικό άνθρωπο*, τον *πραγματικό* λαό και τίθεται σαν το *δικό* του έργο. Το καθεστώς (σ.σ σύνταγμα) φαίνεται τέτοιο που είναι: ελεύθερο προϊόν του ανθρώπου· θα μπορούσε κανείς να πεί ότι αυτό ισχύει από μια πλευρά και για την συνταγματική μοναρχία, αλλά η ειδική διαφορά της δημοκρατίας έγκειται στο ότι εδώ το θεσμικό πλαίσιο (σ.σ πολίτευμα) δεν είναι παρά μια από τις στιγμές της ύπαρξης του λαού, και δεν είναι το πολιτικό *καθεστώς* (σ.σ πολιτικό *σύνταγμα*) δι' εαυτό που αποτελεί το Κράτος» (Marx, 2023: 92-3).

Η δημοκρατία είναι η μοναδική μορφή κράτους στην οποία αίρεται ο διαχωρισμός καθολικού και ιδιαίτερου και η σχέση του πραγματικού εμπειρικού ανθρώπου σε πολίτη και ιδιώτη. Οι υπόλοιπες μορφές Κράτους είναι μερικές διότι είναι αυτονομημένες από τις υπόλοιπες αφηρημένες και ιδιαίτερες μορφές ύπαρξης (γάμος, ιδιοκτησία κ.α.), και έτσι ως διαχωρισμένες μορφές πολιτικού Κράτους έρχονται εξωτερικά να τις καθορίσουν, και να σχετιστούν εξωτερικά και μόνο με το περιεχόμενο τους, χωρίς αυτές οι ίδιες να έχουν δικό τους περιεχόμενο. Μόνο στην δημοκρατία το πολιτικό Κράτος γίνεται ιδιαίτερο περιεχόμενο και μορφή, και την ίδια στιγμή είναι διακριτό από τα άλλα ιδιαίτερα περιεχόμενα και τις μορφές ύπαρξης του λαού και πλάι σε αυτά, χωρίς να τις κυριαρχεί υπερυψωμένο και προβαλλόμενο από επι μέρους σε ψευδές καθολικό, όπως συμβαίνει στη μοναρχία και στα άλλα πολιτεύματα τα οποία σαν επι μέρους πολιτικές μορφές βρίσκονται έξω, αυτονομημένα από τις υπόλοιπες σφαίρες της ζωής και της ύπαρξης του λαού και προσπαθούν να τις κυριαρχούν ακυρώνοντας το περιεχόμενο τους, όμως αυτοαναιρούμενες στον βαθμό που δεν «εισχωρούν υλικά» και πραγματικά σε αυτό (Marx, 2023: 95). Στην δημοκρατία το κράτος είναι ταυτόχρονα επι μέρους και πραγματική καθολικότητα, μια σχέση ενότητας των πολλών αυτοδιαφοροποιημένων επι μέρους σφαιρών του, και έτσι, με την αληθινή δημοκρατία, φτάνουμε στην ολική αυτοθεσμιζόμενη πολιτεία, την πολιτική κοινότητα, εντός της οποίας

το πολιτικό Κράτος, ως διαχωρισμένη οργανωτική μορφή αφανίζεται και δεν κατέχει τον ρόλο της ψευδούς καθολικότητας, της «καθολικότητας» που ισοδυναμεί υποτίθεται με το όλον. Στην δημοκρατία, το πολίτευμα ταυτίζεται με το περιεχόμενο των στοιχείων και των σφαιρών του (όλου) κράτους, στον βαθμό που αυτό είναι ο αυτοκαθορισμός της λαϊκής θέλησης, και στον βαθμό άρα που το κράτος και το πολίτευμα είναι ο όλος δήμος, ο λαός (Marx, 2023: 93-5· Marx, 1977: 30-1). Μια τέτοια ενεργώς πραγματική καθολικότητα, στον βαθμό που είναι το αντίθετο του φορμαλισμού του πολιτικού Κράτους, δεν μπορεί παρά να είναι μια ανοιχτή, δυναμική, συντακτική, δημιουργική διαδικασία και ζωντανή ολιστική κίνηση, μια διαρκώς αυτοθεσμιζόμενη δραστηριότητα και ενότητα λόγου και αισθήσεων, κεφαλιού και καρδιάς, κοντολίσ, η πραγματική ζωή και πολιτική του όλου δήμου (Abensour, 2019: 221, 227). Προκύπτει έτσι, ότι κατά τον Marx, όπως ο χριστιανισμός είναι η ουσία της θρησκείας ως ο θεοποιημένος άνθρωπος, η δημοκρατία είναι η ουσία του πολιτεύματος ως ο κοινωνικοποιημένος άνθρωπος (Marx, 1977: 30· Abensour, 2019: 183), επαναλαμβάνοντας εδώ την ιδέα του Spinoza ότι η δημοκρατία βρίσκεται στην καρδιά κάθε κυριαρχίας καθότι είναι το πιο έλλογο και ελεύθερο πολίτευμα (Abensour, 2019: 187).

Στην αληθινή δημοκρατία του Marx, το κράτος «παύει να είναι απλώς πολίτευμα» (Marx, 1977: 31), και αυτό είναι που την διακρίνει ρητά από την αβασίλευτη πολιτεία (republic), η οποία αντιπαλεύει την Μοναρχία εντός του αφηρημένου μη πραγματωμένου ως ηθική πολιτική κοινότητα Κράτους.

Κατά τον Marx, τόσο η αβασίλευτη πολιτεία (republic) της Βόρειας Αμερικής, όσο και η μοναρχία της Πρωσίας, είναι πολιτικές κρατικές μορφές που δεν περιέχουν εσωτερικά το περιεχόμενο του υλικού πραγματικού Κράτους και δικαίου, το σύνταγμα τους στερείται υλικού περιεχομένου. Το πολιτικό Κράτος είναι μια υπερβατική σφαίρα απέναντι στις υπόλοιπες σφαίρες της λαϊκής ζωής, έγινε ο φορέας του καθολικού λόγου έναντι αυτών, και διαμορφώθηκε μεταξύ τους μια εξωτερική ταυτοτική σχέση και ένας αλληλοκαθορισμός, με κατάληξη οι υπόλοιπες σφαίρες να μην είναι αυτο-συνείδητες δι' εαυτές και να αποξενώνονται από την ουσία τους έχοντας ένα πολιτικό Κράτος/πολιτικό σύνταγμα πάνω από το κεφάλι τους. Εκ του αποτελέσματος, προκύπτει ξανά η αντίθεση Γης και Ουρανού, με το πολιτικό Κράτος να μετατρέπηκε σε μια άλλη επουράνια σφαίρα που φαντάζει στον λαό φορέας καθολικότητας, αλλά στην πραγματικότητα, δεν είναι παρά η έκφραση της

αλλοτριώσης της ανθρώπινης ουσίας μέσα από την καθημερινή εμπειρική του ύπαρξη, η στέρηση του εαυτού του και των δικών του δυνάμεων για αυτονομία και αυτοκαθορισμό (Marx, 2023: 95-7· Marx, 1977: 31-3).

Η αυτονόμηση της σφαίρας του πολιτικού Κράτους προέκυψε ταυτόχρονα με την αυτονόμηση και άλλων επι μέρους σφαιρών της ιδιωτικής ζωής· αυτό το σχίσμα προέκυψε λόγω της αμοιβαίας τους αφάιρεσης και αυτή η διαδικασία είναι διακριτό γνώρισμα της νεωτερικής εποχής, σε αντίθεση με τον μεσαιώνα όπου δεν υπήρχε διαχωρισμός ιδιωτικής και πολιτικής ζωής. Με βάση την κριτική του Marx, ο Hegel θεωρεί ότι η διαφορά του σύγχρονου κράτους με αυτά της αρχαιότητας είναι η άπειρη εσωτερική διαφοροποίηση των στιγμών του πολιτικού του Κράτους/συντάγματος στο σημείο που «*σχηματίζουν μια ιδιαίτερη πραγματικότητα*» (Marx, 2023: 98) και το καθιστούν μια οργανική ολότητα, και άρα εσωτερικά ενοποιημένο. Όμως, αυτό που ανακύπτει μέσα από αυτή την διαδικασία είναι η αυτονόμηση του πολιτικού Κράτους/συντάγματος από την ζωή του λαού, των άλλων σφαιρών του Κράτους, και η παγίωση του ως μιας «*ιδιαίτερης πραγματικότητας*» απέναντι σε αυτήν (Marx, 2023: 96-8).

Στην §280 βλέπουμε πλέον τον μονάρχη σαν φυσικό άτομο να είναι η άμεση ατομικότητα ως ο «*υπέρτατος εαυτός της βούλησης του κράτους*» (Hegel, 1991: 321), που υπάρχει σε αφάιρεση από κάθε άλλο περιεχόμενο, και αποκτά το αξίωμα του ως φυσικό σώμα μόνο και μόνο από το γεγονός της γέννησης του. Έχουμε λοιπόν μια φυσικοποίηση της κρατικής κυριαρχίας (Marx, 2023: 98-9). Το λογικό και θεωρησιακό «*απόσταγμα*» αυτού του περάσματος, «*από την έννοια του καθαρού αυτοκαθορισμού στην αμεσότητα του όντος*» (Hegel, 1991: 321-2) έγκειται για τον Marx στην αδυναμία και στα όρια της θεωρητικής απόπειρας του Hegel και του συστήματος του, που φτάνει στο σημείο να τοποθετεί σαν κορυφαίο καθορισμό του Κράτους έναν φυσικό – αλλά θεόπνευστο – καθορισμό, τον φυσικοποιημένο μονάρχη, που υποκαθιστά τον Λόγο: «*Το θεωρητικό (σ.σ θεωρησιακό) στοιχείο συνίσταται στο ότι παρουσιάζεται η ολοκληρωμένη αντίφαση σαν ταυτότητα, η υπέρτατη συνέπεια σαν συνέπεια*» (Marx, 2023: 99). Στη συνέχεια, ο τρόπος με τον οποίο εκτίθεται η «*άμεση μετατροπή του καθαρού αυτοκαθορισμού της βούλησης (της ίδιας της απλής έννοιας) [...] σε φυσική ύπαρξη*» (Hegel, 1991: 322) είναι έωλη επειδή δεν φαίνεται μέσα από ποια διαδικασία γίνεται το πέραςμα της μετάφρασης «*ενός περιεχομένου από την υποκειμενικότητα (σαν σκοπός που θέτουμε)*» (Marx, 2023: 100) σε αυτή την ύπαρξη, και το

υποκείμενο της βούλησης είναι απλά η αφηρημένη Ιδέα που μετατρέπεται από το πουθενά στον μονάρχη που γεννιέται. Επομένως, αφού αυτή η μετατροπή είναι αδιαμεσολάβητη, γίνεται δηλαδή χωρίς έναν συγκεκριμένο σκοπο με το ιδιαίτερο του περιεχόμενο, και το υποκείμενο της είναι η αφαιρετική και αφηρημένη Ιδέα της βούλησης αντί ένα πραγματικό υποκείμενο δράσης, τότε μπορεί να κατανοηθεί ο θαυματουργός μυστικιστικός της χαρακτήρας (Marx, 2023: 100-1). Στο τέλος αυτής της παραγράφου ο Hegel σπεύδει να πει ότι το κατανοείν «αρνείται ότι η στιγμή της τελικής απόφασης στο κράτος συνδέεται καθ' εαυτή και δι' εαυτή (στην έννοια του λόγου) με το άμεσο και το φυσικό» (Hegel, 1991: 322) για να σώσει την αντίληψη του για τον μονάρχη και την αντίφαση που προκύπτει ανάμεσα σε έλλογο και άλογο, ορίζοντας το «άμεσο» και «φυσικό», δηλαδή την γέννηση του μονάρχη, ως μέσο για την τελική απόφαση του Κράτους, και άρα τον μονάρχη σαν την ενσάρκωση αυτής της απόφασης (Marx, 1977: 35).

Με την §281 τίθενται από τον Hegel σαν όροι της αδιαίρετης και πραγματικής ενότητας του Κράτους οι στιγμές της τυχαίας και αυθαίρετης βούλησης του μονάρχη και της γέννησης του ως τυχαίας δοσμένης από την φύση ύπαρξη. Το μυστήριο βρίσκεται στο πως με την αμεσότητα των δύο αυτών συνενωμένων στιγμών επιτυγχάνεται η προστασία της πραγματικής ενότητας του Κράτους και του μοναρχικού θρόνου από τις εσωτερικές συγκρούσεις που τον απειλούν με εκθρονισμό, όταν αυτή η «εσωτερική και εξωτερική αμεσότητα» (Hegel, 1991: 323) περιέχει τις συγκρούσεις και παράλληλα αποτελεί έκφραση της ύπαρξής τους. Αντίθετα, για τον Marx, ο εσωτερικός ανταγωνισμός και κατακερματισμός που χαρακτηρίζει την αιρετή μοναρχία, ισχύει πολύ περισσότερο για την κληρονομική (Marx, 2023: 102).

Στην §282, όταν αναφέρεται ότι ο μονάρχης είναι ο μοναδικός κάτοχος του δικαιώματος απονομής χάριτος στους εγκληματίες, αυτό δεν αποτελεί παρά έκφραση της μυστικοποιημένης και αγιοποιημένης μοναρχικής φιγούρας που είναι προικισμένη με την θεία Χάρη, και η οποία είναι στην πραγματικότητα μια ιδιότητα του αυθαίρετου και τυχαίου χαρακτήρα των επιλογών και των αποφάσεων του μονάρχη (Marx, 2023: 102-3. Marx, 1977: 36).

Με τις §283 και §284 παρουσιάζονται οι εμπειρικοί υπουργοί και οι εξουσίες τους σαν «στιγμή της ιδιαιτερότητας ή του συγκεκριμένου περιεχομένου» της εξουσίας του ηγεμόνα-

μονάρχη, και συγχρόνως αυτή η στιγμή ως η απαραίτητη προϋπόθεση της εξουσίας του. Αυτό που η υπογραμμίζει εδώ ο Marx είναι το γεγονός ότι η αφετηρία του Hegel εξακολουθεί να είναι ο μονάρχης-απόλυτη Ιδέα, που ως φορέας μια φανταστικής μεγαλειότητας (Marx, 2023: 104) έχει την απόλυτη εξουσία, την «απεριόριστη αυθαίρετη βούληση» (Hegel, 1991: 326) να διορίζει υπουργούς υπηρέτες του. Επομένως, οι υπουργοί να μεν παρουσιάζονται φορείς της ευθύνης και της αντικειμενικής απόδειξης των κρατικών υποθέσεων και αποφάσεων, ωστόσο, από την στιγμή που η ευθύνη τους συνίσταται απλά στην υποβολή των περιεχομένων των κρατικών υποθέσεων κλπ. και των αντικειμενικών τους όψεων για την απόφαση του μονάρχη (Hegel, 1991: 326), και αυτός με την «διακριτή του μεγαλειότητα» είναι «η τελική υποκειμενικότητα της απόφασης» (Hegel, 1991: 326), συνεπάγεται ότι η απόδειξη του Hegel μπάζει, καθότι ο ίδιος ο μονάρχης δεν μπορεί με την ατομική αυθαίρετη του βούληση να είναι φορέας ευθύνης και αντικειμενικής απόδειξης. Με άλλα λόγια, όταν αυτός που παίρνει την τελική απόφαση δεν είναι φορέας έλλογης βούλησης αλλά αυθαίρετης, και οι φορείς της ευθύνης και της αντικειμενικής απόδειξης είναι υπόλογοι του και απλά μια στιγμή της απόφασης του, έπεται ότι να μεν τέθηκαν σωστά κάποιες προϋποθέσεις του συνταγματικού κράτους (οι πραγματικές εξουσίες των υπουργών), ωστόσο αυτές δεν αναπτύχθηκαν συγκεκριμένα, με καλά εμπειρικό τρόπο, και κατά συνέπεια, δεν αποδείχθηκαν (Marx, 2023: 103-4. Marx, 1977: 36-7).

Οι §285 και §286 θεωρούνται πολύ κομβικές για την καθαρή ανάδειξη των αντιφάσεων και των αδιεξόδων της εγγελιανής συνταγματικής μοναρχίας. Η οργανική εσωτερική ενότητα εντός της οποίας τα υπόλοιπα μέλη ως στιγμές διατηρούνται σε ανεξαρτησία από τα άλλα και ταυτόχρονα τα συντηρούν μέσα από την συντήρηση του εαυτού τους, δεν θεμελιώνεται. Και τούτο διότι οι άλλες έλλογες στιγμές του έρχονται σε αντιφατική απόκλιση από την στιγμή της σφαίρας της φυσικής και άρα άλογης-αυθαίρετης εξουσίας του ηγεμόνα-μονάρχη, και παράλληλα όταν αυτός έχει την απόλυτη και αυθαίρετη εξουσία, όμως την ίδια στιγμή η ύπαρξη του προϋποτίθεται από τις άλλες στιγμές, έπεται μια λογική αυτοανάιρεση της φυσικότητας και της κληρονομικότητας του. Ο μονάρχης σαν στατικό στοιχείο συνιστά αντίφαση εν τοις όροις ιδωμένος σαν επι μέρους οργανική σφαίρα εντός μια οντότητας ρευστής και σε διαρκή κίνηση όπως ο οργανισμός, του οποίου όλα τα μέρη αλληλοπροϋποτίθενται και διεισδύουν το ένα στο άλλο (Marx, 2023: 105-6). Ενώ, ακόμη, όπως έχει καταδειχθεί, και ως φορέας μη ευθύνης και ταυτόχρονα ως κυρίαρχος και

αποκλειστικός κάτοχος της τελικής απόφασης που είναι, ανα πάσα στιγμή μπορεί να παραβιάσει και να καταλύσει το «σύνταγμα και τους νόμους ως όλον» (Hegel, 1991: 327) ή να καταργήσει «αυτές τις άλλες στιγμές» που «έχουν τα δικά τους διακριτά δικαιώματα και καθήκοντα» (Hegel, 1991: 327). Ο Marx, συνάγει από όλα αυτά, ότι τελικά η ανευθυνότητα δεν μπορεί παρά να είναι το συγκροτητικό χαρακτηριστικό της συνταγματικής μοναρχίας (Marx, 2023: 106), και συμπεραίνει ότι η μόνη λύση που μπορεί να δώσει ο Hegel σε μια εποχής ριζικά διαφορετική από τον μεσαίωνα, στην οποία επικρατεί ένας ατελείωτος συγκρουσιακός ανταγωνισμός ανάμεσα σε πολλές επι μέρους σφαίρες, είναι μια κρατική κυριαρχία ενσαρκωμένη στην ύπαρξη ενός επι μέρους ατόμου (Marx, 2023: 106· Marx, 1977: 37-8).

Όσον αφορά το ζήτημα της λαϊκής κυριαρχίας στον Hegel, το κύριο πρόβλημα και συγχρόνως όριο που εντοπίζει ο Marx βρίσκεται στην έννοια ή/και την πραγματική συγκρότηση της σαν έθνους ή εθνότητας που αντιστοιχεί στην κυριαρχία ενός επι μέρους και απόλυτου ατόμου, του μονάρχη, και ως εκ τούτου η διαίρεση σε πολλές εθνότητες αποτελεί έκφραση του ανταγωνισμού ανάμεσα σε μονάρχες. Για τον Marx όμως προϋπόθεση του έθνους είναι η ύπαρξη της κυριαρχίας του λαού και όχι το ανάποδο (Marx, 2023: 106-7).

Ακόμη, η μετατροπή των υπαρκτών πραγματικών προσώπων (π.χ κοινότητα) σε πραγματικές στιγμές και αλήθειες του μοναρχικά προσωποποιημένου Κράτους ως η αφηρημένη Ιδέα, δεν αποτελεί παρά αναποδογύρισμα της πραγματικότητας από τον Hegel. Σε αντίθεση με αυτόν, ο Marx, θεωρεί ότι ο κοινωνικός άνθρωπος, τα πραγματικά πρόσωπα σαν εμπειρικές υπάρξεις με την αυτόνομη τους δράση είναι τα πραγματικά υποκείμενα και βάση πάνω στην οποία ανυψώνεται το Κράτος, και των οποίων η αυτοπραγμάτωση συνιστά την αλήθεια τους, εκ του αποτελέσματος και αυτής του Κράτους (Marx, 2023: 107-8). Η πολιτική θεολογία του Hegel, με την μυστικιστική φυσικοποίηση του γεννημένου μονάρχη που αποτελεί την επι μέρους εμπειρική ύπαρξη της Ιδέας, βλέπει και την θεία γέννηση της ιδέας του Κράτους (Marx, 2023: 108-9), και αυτό μας δείχνει στην ουσία μια πολιτική και κοινωνική αντίληψη και θεώρηση αυστηρά ιεραρχική, που εκκινεί απ' τα πάνω και καταλήγει προς τα κάτω. Προσέτι, αυτή η θεώρηση προϋποθέτει το μη αυτο-καθορισμένο πλήθος των ατόμων μέσα από το οποίο η Ιδέα θα κάνει την θεο-δημιουργική της δουλειά και θα εμφανιστεί σε αυτό ως Ιδέα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, για να έχουμε εκ του

αποτελέσματος την πραγματική εμπειρική ύπαρξη των ιδιωτών-πολιτών σαν «καθορισμένη σάρκωση μια Στιγμής της ζωής της Ιδέας» (Marx, 2023: 109). Όμως το πραγματικό αποτέλεσμα, είναι ο περιορισμός των διάφορων σφαιρών στην ιδιαιτερότητα τους χωρίς αυτές να αποτελούν έκφραση της καθολικότητας του ανθρώπου, σαν η «αντικειμενοποίηση της ουσίας του» (Marx, 2023: 109). Με αυτό το αδιέξοδο ο Hegel καταφεύγει στην φύση και εκεί βλέπει την πραγμάτωση της Ιδέας μέσα από ιερές φυσικές υπάρξεις (ο μονάρχης μέσα από την φυσική διαδικασία της γέννησης και ο πρωτότοκος γιός μέσα από τον φυσικοποιημένο ιδιοκτησιακό θεσμό των πρωτοτοκίων) (Marx, 2023: 109). Τελικά, το υλικό θεμέλιο του εγγεγραμμένου Κράτους είναι το ίδιο το κυρίαρχο κληρονομικό βασιλικό σώμα με βασική του λειτουργία να είναι αυτή της φυσικής και πολιτικής του αναπαραγωγής, και η ουσία του υλοποιείται μόνο στο δικό του πρόσωπο, ως το ξεχωριστό και σταθερό αφηρημένο πρόσωπο-ιδιώτης (Marx, 2023: 110-1).

Με το πέρασμα στην εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία στις §287-9 αυτή ανάγεται σε μια αφηρημένη λειτουργία του πολίτη της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και όχι σαν διακριτή και ιδιαίτερη εξουσία (Marx, 2023: 112· Marx, 1977: 41). Στην Παρατήρηση της §289 βλέπουμε την εικόνα εγωιστικών ατόμων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών που πολεμάνε όλα εναντίον όλων, υποκειμενικούς φορείς με ιδιαίτερα συμφέροντα απέναντι στα οποία καθίσταται αναγκαίο να αντιπαρατεθεί το γενικό καθολικό συμφέρον του Κράτους. Το πρόβλημα κατά τον Marx, βρίσκεται στον επι της ουσίας διαχωρισμό του καθολικού από τα επι μέρους. Αυτό προκύπτει από την ίδια την αφετηρία του Hegel που είναι η θέληση του Κράτους, ως προϊόντος της Ιδέας, το οποίο παράγει καθορισμούς και από αυτούς τις εμπειρικές του υπάρξεις. Η αφετηρία δεν είναι τα ίδια τα άτομα που ως μέλη του Κράτους παράγουν την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, την οικογένεια και τις πολιτικές τους ιδιότητες σε αυτό σαν καθορισμούς της κοινωνικής τους ουσίας. Η μοιραία συνέπεια αυτής της θεώρησης είναι η εμφάνιση τους σαν ανθρώπων με την μεμονομένη ιδιότητα του ιδιώτη/πολίτη ή του οικογενειακού ανθρώπου, και με αυτό τον τρόπο το Κράτος προβάλλει ως αναγκαία καθολικότητα αυτονομημένη από αυτούς (Marx, 2023: 123-4· Marx, 1977: 42-3).

Ευρύτερα από την §287 μέχρι την §297 ο Marx υπογραμμίζει σαν κύριο πρόβλημα και τρωτό σημείο, τον ορισμό από τον Hegel της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας ως διοίκησης (administration) που είναι ταυτόσημη με την γραφειοκρατία (bureaucracy), και της

περιγραφής της με εμπειρικό τρόπο παρά ανάλυσης της με φιλοσοφικό τρόπο (Marx, 2023: 118-9). Η περιγραφή της γραφειοκρατίας σαν «μεσαιάς τάξης» ανάμεσα στους ανώτερους κυρίαρχους θεσμούς και τους κατώτερους όπως οι συντεχνίες εκφράζει την αναγνώριση εκ μέρους του Hegel της υπαρκτής πραγματικής διαίρεσης Κράτους – κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, από την οποία εκπηγάει και στην οποία βασίζεται η γραφειοκρατία. Ταυτόχρονα, όμως, η αλληλοπροϋπόθεση γραφειοκρατίας και συντεχνιών, και η μετατροπή της μιας στην άλλη, είναι αναγκαία σε μια κρισιακή κατάσταση ριζοσπαστικής πολιτικής ανόδου, προκειμένου η γραφειοκρατία να έχει ως σημείο αναφοράς και να εκφράζει ένα περιεχόμενο όταν αυτή δεν είναι τίποτα άλλο από τυπική οργανωτική λειτουργία, και να διατηρεί ή να επαναφέρει θεσμούς που απειλούνται με αφανισμό ούτως ώστε να διασωθεί η κοινωνική βάση του Κράτους που αυτή υπηρετεί. Ο ρόλος της δύναται να είναι άλλοτε αυτός της βίαιης διατήρησης και εξισορρόπησης των επι μέρους συμφερόντων με το καθολικό, και άλλοτε αυτός του αποκλεισμού ή της καταστροφής όταν οι δύο σφαίρες αυτονομούνται ή βρίσκονται σε σύγκρουση, και τα επι μέρους συμφέροντα των συντεχνιών ανταγωνίζονται το κρατικό καθολικό (Marx, 2023: 118-20· Παπαϊωάννου, 1990: 91-2).

Η αντίθεση Κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών επιδιώκεται να γεφυρωθεί με το να δοθεί στην γραφειοκρατία το ιδιαίτερο πνεύμα μιας επι μέρους οντότητας της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με αξίωση καθολικότητας – αυτήν της συντεχνίας – και με αυτό τον τρόπο, η γραφειοκρατία να εξασφαλίσει φανταστικά τον εαυτό της σαν μια ιδιαιτερότητα που εκπροσωπεί το καθολικό συμφέρον. Το κράτος μετατρέπεται σε κλειστή κοινωνία, στον βαθμό που το πνεύμα της γραφειοκρατίας είναι το ιδιαίτερο πνεύμα της συντεχνίας, ο «πολιτικός φορμαλισμός» της, όπως και την κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών γενικότερα, μέσα στο Κράτος (Marx, 1977: 46· Marx, 2023: 120-1). Η απόπειρα μετατροπής του Κράτους σε κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και αντίστροφα, πραγματοποιείται μέσα από έναν πόλεμο όλων των συντεχνιών εναντίον όλων, αλλά και της κάθε μιας εναντίον της γραφειοκρατίας, με παράλληλη επιδίωξη εργαλειακής χρήσης της γραφειοκρατίας από την κάθε συντεχνία για να επιβληθεί στην άλλη. Η γραφειοκρατία είναι αυτή που θριαμβεύει απορροφώντας το πνεύμα των συντεχνιών, και υπονομεύοντας τις σε τυπικές υπάρξεις τις διατηρεί ως προϋποθέσεις της, με τελικό αποτέλεσμα ένα γραφειοκρατικό κράτος που κάνει φύση του τον γενικευμένο ανταγωνισμό της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, γινόμενο το ίδιο αυτή η κοινωνία (Marx, 2023: 121).

Για τον Marx, η γραφειοκρατία σαν μια υλική πραγματική δύναμη, μέσα από την τυπική πρακτικιστική της λειτουργία, αποτελεί η ίδια τον φορμαλισμό του πολιτικού Κράτους, αντιπροσωπεύει τα αδιέξοδα του, τα αναπαράγει και τα καθαγιάζει. Η ίδια θέτει τον τυπικό πολιτικό της εαυτό και τους στόχους της σε ύψιστους σκοπούς, τους οποίους υποκαθιστά με αυτούς του Κράτους και με αυτό τον τρόπο υποκαθιστά το Κράτος εν γένει. Βρίσκεται σε έναν αέναο φαύλο κύκλο αυτοαναίρεσης «καθώς [...] κάνει τους 'τυπικούς' της στόχους περιεχόμενο της, έρχεται παντού σε σύγκρουση με τους 'πραγματικούς' της στόχους» και «είναι συνακόλουθα αναγκασμένη να παίρνει τον τύπο για περιεχόμενο και το περιεχόμενο για τύπο» (Marx, 2023: 121). Επιπλέον, βασικό της χαρακτηριστικό είναι η υψηλή διανοητική γνώση, η «ιεραρχία γνώσης» (Marx, 1977: 47), που επιφέρει μια αμοιβαία εξαπάτηση μεταξύ των κορυφών που εμπιστεύονται τους κατώτερους αξιωματούχους για τα επι μέρους και των κατώτερων αξιωματούχων που πιστώνουν στους ανώτερους την κατανόηση του καθολικού (Marx, 1977: 47). Η γραφειοκρατία είναι ένας υπερβατικός, φανταστικός, πνευματοκρατικός, αναδιπλασιασμός του Κράτους και ο ατομικός ιδιοκτήτης της ουσίας του, και χαρακτηρίζεται από τον εσωτερικό μυστικισμό της ιεραρχικής της φύσης και την κλειστότητα που έχει μια συντεχνία. Το τυπικό αντί για το πραγματικό της γνώσης της, όπως και της υποκειμενικότητας της, οφείλεται στην ύπαρξη της ως (υπερβατικής) Αρχής [authority] (Marx, 2023: 122-3). Ωστόσο, παρά την φαινομενική πνευματοκρατική της όψη, το πνεύμα της γίνεται χυδαία υλιστικό όταν επιτελεί τυπικές μηχανικές λειτουργίες για την αναπαραγωγή ενός κλειστού και συγκεκριμένου πλαισίου, κάτι που συνεπάγεται «παθητική υποταγή» και «τυφλή πίστη στην εξουσία» λόγω της ιεραρχικής της σύστασης, καθώς και την καριερίστικη της διαφθορά ως παράπλευρου προϊόντος της γενικής της ταύτισης με τον σκοπό του Κράτους. Το πνεύμα της σαν πνεύμα αποσπασμένο από την πραγματική ζωή, όπως αποκαλύπτεται εμφανέστερα στον μεμονομένο ατομικό γραφειοκράτη, τείνει αναπόφευκτα να την βλέπει σαν υλική ζωή και συνεπακόλουθα σαν αντικείμενο της, κάτι που είναι αναπόφευκτο όταν η ύπαρξη αυτού του πνεύματος είναι το γραφείο. Η γνώση και η ζωή της γραφειοκρατίας είναι φανταστική επειδή στην πραγματικότητα είναι μια ύπαρξη νεκρή και χωρίς πραγματική γνώση με περιεχόμενο. Κατά συνέπεια, μια ύπαρξη η οποία δεν αυτοπαράγει εμμενώς το περιεχόμενο της αναγκαστικά θέτει τον εαυτό της στο επίκεντρο και στην αφετηρία, διεκδικώντας το μονοπώλιο της επι παντός βούλησης και δράσης με τον αυθαίρετο καθορισμό του περιεχομένου που παίρνει από τον (εξωτερικό σε αυτή) πραγματικό κόσμο τον οποίο αντιμετωπίζει σαν ένα δικό της

αντικείμενο προς διαχείριση (Marx, 2023: 123-4).

Στην πραγματικότητα, ο Hegel αντί να επιλύσει με την γραφειοκρατία την αντίθεση που τελικά ο ίδιος κατασκεύασε ανάμεσα στα ιδιαίτερα συμφέροντα και το καθολικό συμφέρον, και τα οποία ταυτίζει στην γραφειοκρατία, το κρατικό καθολικό συμφέρον γίνεται ακόμη ένα ιδιαίτερο συμφέρον με τον δικό του ιδιωτικό στόχο έναντι άλλων. Ο Marx θεωρεί αντίθετα ότι η ενότητα ιδιαίτερου συμφέροντος και καθολικού μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με την κατάργηση της γραφειοκρατίας επιτρέποντας το καθολικό συμφέρον να γίνει το ιδιαίτερο συμφέρον στην ίδια την πραγματικότητα και τις διάφορες της σφαίρες, και επακόλουθα αυτό να ανυψωθεί σε πραγματικό καθολικό συμφέρον (Marx, 2023: 124). Όπως εύστοχα δείχνει ο Miguel Abensour με βάση ένα κείμενο κριτικής του Marx στον Hegel και την μοναρχία του 1843, ο Marx ορμούμενος από την συσχέτιση της επαναστατικής βούλησης και της μετασχηματιστικής μεθόδου – αυτήν της κριτικής αναστροφής κατηγορουμένου και υποκειμένου υπό το αντιθετικό ζεύγος επανάσταση-αντεπανάσταση, και της οποίας βασικό σημείο εφαρμογής είναι το πολίτευμα – διεκδικεί μια ιστορικά νέα δημοκρατική πολιτική πρακτική ενάντια στον γραφειοκρατικό σολιψισμό του Hegel που μετατρέπει ένα ιστορικό κατηγορήμα του παλιού κόσμου σε υποκείμενο (το Πρωσικό Κράτος) και το νεωτερικό κράτος εν γένει με την αίσθηση παντοδυναμίας που το διακατέχει (Abensour, 2016: 168-71).

Σε επίπεδο φιλοσοφικής ανάλυσης, το πρόβλημα του Hegel στην ανάλυση της εκτελεστικής/κυβερνητικής εξουσίας είναι ο περιορισμός του στην μοναδική φιλοσοφική κατηγορία της «υπαγωγής», με αυτή να είναι ο μόνος καθορισμός που της προσδίδεται. Ακόμη και με αυτή αποτυγχάνει διότι με θεωρησιακό και αφαιρετικό τρόπο βλέπει ψευδώς την πραγμάτωση του λογικού νοήματος της κατηγορίας της «υπαγωγής» στην ειδική ουσία μιας εμπειρικής ύπαρξης ενός πραγματικού υπαρκτού Κράτους, για να θεμελιώσει την ενότητα επι μέρους και καθολικού (Marx, 2023: 124-5).

Η υποτιθέμενη σχέση ταυτότητας κυβερνητικής εξουσίας/Κράτους και συντεχνιών, κοινοτήτων ως μείγμα, μέσω της μεικτής εκλογής των διοικούντων σε αυτές, είναι ακόμη ένας συμβιβασμός και όχι υπέρβαση της αντίθεσης, διότι η ίδια αυτή διοίκηση εμπεριέχει την διττή αντίθεση κράτους και ατομικής ιδιοκτησίας. Η σχέση των συμφερόντων της ατομικής ιδιοκτησίας σαν επι μέρους συμφερόντων, εξακολουθούν στην πραγματικότητα να σχετίζονται με το καθολικό συμφέρον του Κράτους με τρόπο εξωτερικό (Marx, 2023: 125-6. Hegel, 1991: 329).

Ενώ στην §289 αποκρυσταλλώνεται η αντίθεση Κράτους – κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με την εισχώρηση του πρώτου στην δεύτερη μέσω των εκπροσώπων του, «τους εκτελεστικούς δημόσιους υπαλλήλους και τα συμβουλευτικά σώματα» (Hegel, 1991: 329), που επικυρώνουν «μέσα σε αυτά τα ιδιαίτερα δίκαια» τη «*νομιμότητα και τα καθολικά συμφέροντα του Κράτους*» (Hegel, 1991: 329). Αυτοί οι διοικητικοί εκπρόσωποι, όπως και το δικαστήριο και η αστυνομία, δεν εκπροσωπούν τα συμφέροντα της κοινωνίας αλλά αυτά του Κράτους, ερχόμενοι σε σύγκρουση με την ουσία της (Marx, 2023: 126-7).

Στην §291, στο ίδιο πνεύμα, καθιστά σαφή την απόλυτη φυσική κυριαρχία του ηγεμόνα-μονάρχη που προαποφασίζει τις λειτουργίες της εκτελεστικής/κυβερνητικής εξουσίας τις οποίες τα άτομα πρέπει να υλοποιήσουν. Η «λύση» που προκρίνει ο Hegel σε αυτή την παράγραφο, η δυνατότητα για κάθε πολίτη να γίνει υπάλληλος της κυβερνητικής εξουσίας, για την άρση της αντίθεσης Κράτους – κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, είναι τετριμμένη, και δείχνει απλά την υπονόμηση της ιδιαίτερης σφαίρας της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών έναντι αυτής του Κράτους. Δείχνει συγχρόνως τον πολεμικό ανταγωνισμό αυτών των σφαιρών, όπως και την μοιραία φενάκη της καθολικότητας του Κράτους, όταν η επικέντρωση του είναι στην πραγματικότητα η γραφειοκρατία (Marx, 2023: 127-8).

Μια άλλη προβληματική πτυχή της απόπειρας του για την συσχέτιση Κράτους – κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών είναι οι εξετάσεις των πολιτών για την απόκτηση θέσης στην κυβερνητική εξουσία. Αυτός ο όρος σχετίζεται άμεσα με την φύση της γραφειοκρατίας σαν ιεραρχία γνώσης, και αποδεικνύει τον προνομιακό χαρακτήρα της γραφειο-κρατικής γνώσης που ο Hegel προϋποθέτει. Η γνώση αποσπάται και αυτή από την πραγματική της βάση, την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, και η νομιμοποίηση της περνάει από το ιερά δισκοπότηρα – την εξέταση ως αντικειμενικού δεσμού του ατόμου με το πολιτικό αξίωμα – του Κράτους και της γραφειοκρατίας (Marx, 2023: 128-9).

Με τις §292-3 βλέπουμε τον εμφανή – για ακόμη μια φορά – μυστικιστικό χαρακτήρα της μοναρχικής κυριαρχίας. Στην §292 μαθαίνουμε για την υποκειμενική της όψη που συνίσταται στις αποφάσεις του με τις οποίες επιλέγει και διορίζει τους γραφειοκράτες στις διάφορες κρατικές θέσεις (Hegel, 1991: 332) και στην §293 για την αντικειμενική της όψη, η οποία αφορά τις θείες ενέργειες ανάθεσης και διανομής των υποθέσεων του Κράτους στους επίσημους φορείς, την γραφειοκρατία (Hegel, 1991: 332. Marx, 2023: 129-30).

Ακόμη και στην §294 που διεκδικεί την πραγματική ταυτότητα Κράτους – κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών μέσω της μίσθωσης των δημόσιων υπαλλήλων, η αντίθεση / ο διαχωρισμός τους παραμένει από την στιγμή που διασπά το άτομο της κρατικής θέσης σε ιδιώτη που οφείλει «να θυσιάσει την ανεξάρτητη και επιλεκτική ικανοποίηση των υποκειμενικών του σκοπών» (Hegel, 1991: 333) και σε υπάλληλο του κράτος, που μόνο με την εκτέλεση των κρατικών του καθηκόντων μπορεί να ικανοποιηθεί (Marx, 2023: 130· Hegel, 1991: 333).

Οι δικλείδες δημοκρατικότητας που βάζει ο Hegel στην §295 για το πρόβλημα της κατάχρησης της εξουσίας από τους γραφειοκράτες είναι τετριμμένη. Διότι, αφενός, στην περίπτωση του ιεραρχικού αυτοελέγχου, υπάρχει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις καταχρήσεις των μεμονωμένων ατομικών γραφειοκρατών και της ίδιας της ιεραρχίας, ένας διαχωρισμός υποκειμένου και δομής. Τα παραπτώματα τους δεν είναι παρά σύμπτωμα της ιεραρχικής δομής της γραφειοκρατίας και του Κράτους, γι' αυτό και κρίνονται αυθαίρετα ανάλογα με το συμφέρον της ίδιας της ιεραρχίας, και για τον αυτοσκοπό της μόνιμης αναπαραγωγής της· αφετέρου, ακόμη και με την απονομή προνομίων στις κοινότητες και τις συντεχνίες για να μπορούν να ανταγωνιστούν την γραφειοκρατία, όμως μαζί με άλλους από τα πάνω «κυρίαρχους θεσμούς» της ίδιας ιεραρχίας που εμφανίζονται στην §297 (Hegel, 1991: 335), η αντίθεση παραμένει ανεπίλυτη (Marx, 2023: 130-1).

Με την §296 η παράδοξη εξισορρόπηση που ο Hegel διεκδικεί για το πνεύμα του γραφειοκράτη είναι πιο πιθανό να εντείνει την διττή αντιφατική του υποκειμενικότητα παρά να την ισοζυγίζει. Μετατρέπει τον γραφειοκράτη σε ένα διττό εσωτερικά υποκείμενο που με την άμεση εκπαίδευση και την ηθική του καλλιέργεια θα έρχεται σε εσωτερική σύγκρουση με το πραγματικό, αντικειμενικό, υποστασιοποιημένο του πνεύμα, την μηχανιστική διοικητική επιστημονική γνώση και εργασία, χωρίς τίποτα να αποκλείει την επικράτηση του τελευταίου έναντι του πρώτου (Marx, 2023: 132· Hegel, 1991: 335). Ευρύτερα, στον βαθμό που η εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία, η γραφειοκρατία, είναι η σφαίρα με τις πλέον ασταθής σχέσεις, και παρά τις προσπάθειες να εναρμονιστεί με την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών μέσω του μισθού και της εξέτασης, η δι' εαυτή και καθ' εαυτή της καθολικότητα και του Κράτους εν γένει, τινάζεται στον αέρα (Marx, 2023: 132).

Στο τέλος, ούτε με την ταυτότητα γραφειοκρατίας και λαού/μεσαίας τάξης που

βρίσκουμε στην §297 επιλύεται η αντίθεση, διότι ο συμβιβασμός που προτάσσει μεταξύ δημόσιων υπαλλήλων και συντεχνιών, καθιστά το Κράτος *in actu* μη οργανισμό, μη οργανική ενότητα. Η κυβερνητική/εκτελεστική εξουσία δεν μπορεί να βασίζεται και να ανήκει σε μια ιδιαίτερη σφαίρα όπως η γραφειοκρατία (Marx, 2023: 132-3).

Με την §298 ο Hegel στην προσπάθεια του να παρουσιάσει τη νομοθετική εξουσία σαν μέρος του συντάγματος και ταυτόχρονα το σύνταγμα σαν ανεξάρτητη και άμεσα ακαθόριστη από αυτήν υπόσταση που την προϋποθέτει, φτάνει στο όριο αυτής της οριζόμενης προϋπόθεσης όταν την συγκροτεί συνολικά εκκινώντας «παντού με την *αντίθεση* των προσδιορισμών» (Marx, 2023: 134). Η αντινομία που προκύπτει οφείλεται στην απροσδιοριστία της προέλευσης του συντάγματος και των νόμων του, καθώς δεν μπορεί να έπεσε από τον ουρανό, και ως εκ τούτου, προϋποτίθεται αναγκαστικά μια νομοθετική εξουσία εξωτερική του συντάγματος και της υπαρκτής νομοθετικής εξουσίας. Αυτό που προϋποτίθεται δεν μπορεί να είναι η εγγελιανή «γενική ιδέα του Κράτους» (Marx, 1977: 55) και η αντινομία αυτή συνίσταται αφενός στην νομοθετική εξουσία ως εξουσίας του συντάγματος που το υπερβαίνει και το περιέχει ταυτόχρονα, που σημαίνει ότι η νομιμότητα του συντάγματος εξαρτάται από αυτή, αφετέρου αυτή η ίδια νομοθετική εξουσία ανήκει στο σύνταγμα, υπάγεται σε αυτό και παίρνει νόμους από αυτό, το σύνταγμα είναι ο υπερβατικός της νόμος (Marx, 2023: 134).

Η άρση αυτής της αντινομίας διεκδικείται μέσω της νομοθετικής εξουσίας σαν υλικά και πραγματικά αυτονομημένη από το σύνταγμα. Παίρνει ένα μέρος του για να κατορθώσει την αλλαγή του συντάγματος μέσω αυτού, γιατί με το ίδιο το σύνταγμα δεν μπορεί. Είναι έτσι αναγκασμένος να βρει έναν τρόπο λογικής νομιμοποίησης της ανάπτυξης του. Η αποτυχία πραγμάτωσης αυτής της άρσης βρίσκεται τελικά στον ίδιο τον χωρισμό νομοθετικής εξουσίας και συντάγματος. Το «πραγματικό θυμικό» (Marx, 1977: 56) της νομοθετικής εξουσίας παίρνεται σαν χωριστή από τον συνταγματικό της καθορισμό, η υλική πραγματικότητα χωρίζεται από την τυπική νομική, και τελικά η νομοθετική εξουσία σαν μέρος του συντάγματος, διασπάται αυτή η ίδια (Marx, 2023: 135).

Με την Προσθήκη του Hotho παρουσιάζεται με αντιφατικό τρόπο ένα σύνταγμα σταθερά καθορισμένο, η πρόοδος του οποίου συντελείται ασυνείδητα εν τω γίνεσθαι, δηλαδή η αλλαγή του γίνεται στην πράξη, και αφανώς, δηλαδή, στην ουσία του, χωρίς όμως

να εμφανίζεται σαν τέτοια ως προς την μορφή:

«Αναλλοίωτο ως προσδιορισμός, αλλάζει όμως στην πράξη, μόνο που η αλλαγή αυτή είναι ασυνείδητη, δεν έχει την μορφή της αλλαγής. Η *επιφάνεια* (σ.σ *εμφάνιση*) αντιβαίνει στην *ουσία*. Η *επιφάνεια* (σ.σ *εμφάνιση*) είναι ο *συνειδητός* νόμος του καθεστώτος (σ.σ *συντάγματος*) και η *ουσία* είναι ο *ασυνείδητος* νόμος του, που αντιφάσκει στον πρώτο» (Marx, 2023: 136).

Ο νόμος αποσπάται από την ελευθερία, τον αυτοσυνείδητο λόγο που [θα έπρεπε να] είναι η φύση του Κράτους, και από αυτό προκύπτει στην τυπική του έκφραση να έρχεται σε σύγκρουση με αυτόν. Εκ του αποτελέσματος, έχουμε την άφεση του νόμου και της πραγμάτωσης του έλλογου ελεύθερου Κράτους στην φυσική αναγκαιότητα, την διαμεσολάβηση του τυχαίου (Marx, 2023: 136).

Η χαρακτηριστική διαφοροποίηση του Marx από τον Hegel (τον Hegel του Hotho σε αυτό το σημείο) στο πρόβλημα του Συντάγματος έγκειται στην απόρριψη της σταδιακής, μακροχρόνιας και ειρηνικής αλλαγής ή αναπροσαρμογής ενός υπαρκτού Συντάγματος. Υιοθετεί αντίθετα την αντίληψη και πρακτική της δημιουργίας ενός νέου συντάγματος, το οποίο ιστορικά εγκαθιδρύεται μόνο με μια επανάσταση που έχει την πρόοδο και τον δρώντα ενσυνείδητο άνθρωπο για θεμελιακή του αρχή, και στον βαθμό που πρόκειται για ένα Σύνταγμα του ίδιου του λαού, αναγκαία δεν μπορεί παρά να είναι ένα Σύνταγμα ανοιχτό, δυναμικό και σε αδιάκοπη προοδευτική τροχιά (Marx, 2023: 137).

Προσέτι, αναγνωρίζει την νομοθετική εξουσία σαν φορέα ριζοσπαστικών επαναστάσεων (με βάση το παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης) που οικοδομεί νέα συντάγματα στα συντρίμια των παλιών, και την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία σαν φορέα αντεπανάστασης που μαχόταν ενάντια στο Σύνταγμα εν γένει, λόγω του περιορισμένου μη καθολικού χαρακτήρα της βούλησης της. Ωστόσο, στη νομοθετική εξουσία και την διακριτή της δράση τίθενται ιστορικά αντικειμενικά όρια, καθότι αυτή όντας επι μέρους εξουσία του Συντάγματος προσκρούει στην πραγματικότητα του Συντάγματος ως «σύμβαση(ς) πολιτικού και μη πολιτικού Κράτους», και το οποίο «είναι καθ' εαυτό ένα συμβόλαιο ανάμεσα σε ουσιαστικά ετερογενείς εξουσίες» που «είναι αδύνατο [...] να εξαγγείλει ότι η μια από τις εξουσίες πρέπει να έχει το δικαίωμα να τροποποιεί το ίδιο το

καθεστώς (σ.σ σύνταγμα), το όλο» (Marx, 2023: 138).

Το Σύνταγμα είναι καθολικό μόνο ως η έλλογη βούληση του λαού, αποτελεί την προϋπόθεση της «και πρέπει να το σχηματίσει στο πολιτικό του πιστεύω» (Marx, 1977: 58). Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο Marx περιορίζει τη νομοθετική εξουσία στην εξής λειτουργία: «Η νομοθετική εξουσία δεν κάνει το νόμο: τον ανακαλύπτει και τον διατυπώνει μόνο» (Marx, 2023: 139).

Με βάση τα πιο πάνω, προκύπτει η ιστορική αναγκαιότητα μιας νέας πολιτικής συντακτικής συνέλευσης του πραγματικού λαού ενάντια στην υφιστάμενη νομοθετική εξουσία ως πεπαλαιωμένη συντεταγμένη συνέλευση και το Πρωσικό Κράτος που δεν ανταποκρίνονται στο πνεύμα και τις απαιτήσεις των νέων συνθηκών. Ο λαός πρέπει να συνταχθεί επαναστατικά στα χνάρια της Γαλλικής Επανάστασης και να λύσει την αντίφαση συντακτικής και συντεταγμένης συνέλευσης με ένα νέο σύνταγμα προς στην κατεύθυνση της καθολικής απελευθέρωσης σε αντίθεση με τον Hegel που επιλέγει να την συμφιλιώσει προς όφελος του υφιστάμενου τυπικού νομοθετικού σώματος αντί του λαού ως πραγματικού νομοθέτη (Marx, 2023: 138-9· Χρύσης, 2014: 225-6).

Στην §299 παρουσιάζονται τα προβλήματα της νομοθετικής εξουσίας αναφορικά με τα άτομα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, τα οποία από την μια καθορίζονται «σε σχέση με τα οφέλη που τους επιτρέπει το Κράτος να απολαύσουν» (Hegel, 1991: 337). Με βάση την *Προσθήκη* ο Hegel δίνοντας στη νομοθετική εξουσία και τη νομοθεσία το περιεχομενικά καθολικό και στην διοικητική και κυβερνητική «το ιδιαίτερο και τους τρόπους και τα μέσα μέσω των οποίων εφαρμόστηκαν τα μέτρα» (Hegel, 1991: 337), καταλήγει να υπερπηδά την σύγκρουση μεταξύ των διαφορετικών εξουσιών του Κράτους, κατασκευάζοντας μια επίπλαστη οργανική ενότητα ανάμεσα τους που εγγυάται την ενιαιότητα και την καθολικότητα τους. Κατα τον Marx, αποτυγχάνει τόσο να δείξει τις διάφορες εξουσίες του Κράτους σαν οργανικές του στιγμές και την ενότητα του μέσα από τον ανταγωνισμό τους, όσο και στην επίλυση της αντίθεσης νομοθετικής και κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας (Marx, 2023: 139-40).

Από την άλλη, καθορίζονται, σύμφωνα με την προσθήκη του Hotho (Hegel, 1991: 338), σε σχέση με τις σχεδόν αποκλειστικά χρηματικές τους παροχές (εκτός των στρατιωτικών καθηκόντων) στο Κράτος, και με την οποία μπορούν να μεσολαβούν την εργασία τους και τις

υπηρεσίες τους με την αυθαίρετη τους βούληση (Marx, 2023: 142· Hegel, 1991: 337).

Με την §300 δίδεται στη νομοθετική εξουσία ολική υπόσταση και η μοναρχική και η εκτελεστική/κυβερνητική είναι απλώς στιγμές της.

Παραπέρα, έρχονται να προστεθούν και οι νομοκατεστημένες τάξεις μέσω των οποίων η νομοθετική εξουσία διακρίνεται από τις άλλες (Marx, 2023: 142), με την §301 να παρουσιάζει τον αντιπροσωπευτικό τους ρόλο εντός του Κράτους, που είναι η «κοινή συνείδηση σαν εμπειρική καθολικότητα των απόψεων και των σκέψεων των πολλών» (Hegel, 1991: 339). Αυτή η κίνηση του Hegel είναι για τον Marx ακόμη μία μυστικοποίηση, γιατί όπως προηγουμένως έβρισκε το πραγματικό πνεύμα, την συνείδηση του Κράτους, στην αφηρημένη οντότητα της γραφειοκρατίας, έτσι και εδώ, υπονομεύει την συνείδηση του, το πραγματικό του πνεύμα, στην εμπειρική ύπαρξη των πολλών, την «κοινή συνείδηση» σαν μια αθροιστική ενδεχομενική ύπαρξη ατόμων. Η αδυναμία του να πραγματευτεί με το πνεύμα του Κράτους στην πραγματική του ύπαρξη τον οδηγεί στην αναζήτηση σε φανταστικές αφαιρετικές υπάρξεις (Marx, 2023: 142-3). Επιπλέον, οι νομοκατεστημένες τάξεις, γίνονται ο δούρειος ίππος του «καθολικού συμφέροντος», ο υποκειμενικός του φορέας, και οι οποίες, απλώς υποκαθιστούν τα πραγματικά υποκείμενα. Η «κοινή συνείδηση» δεν είναι παρά η αμφίεση ενός τυπικά υπαρκτού, υπερβατικού και διαχωρισμένου «δι' εαυτού καθολικού συμφέροντος», το οποίο αναζητεί την πραγμάτωση του σε πραγματικά υποκείμενα, παρά αυτά τα ίδια να «αντικειμενοποιούνται» σε ένα πραγματικό συμφέρον που είναι το δικό τους συμφέρον (Marx, 2023: 144). Το πρόβλημα με αυτό το καθολικό συμφέρον, βρίσκεται στην εκ των προτέρων δι' εαυτή του ύπαρξη, όταν σαν καθ' εαυτό είναι η κυβερνητική υπόθεση, και άρα καθ' εαυτό διαχωρισμένο από την πραγματική ύπαρξη της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών. Ενώ, η «συμπερίληψη» της «κοινής συνείδησης» στο καθολικό συμφέρον είναι απλά έκφραση αυτού του διαχωρισμού: «Η αλήθεια όλων αυτών είναι: το “καθολικό συμφέρον” που είναι καθ' εαυτό δεν είναι πραγματικά καθολικό και το πραγματικό καθολικό συμφέρον είναι μόνο τυπικό» (Marx, 2023: 144). Αυτό που κάνει είναι να «εμφυτεύει» ένα προδιαμορφωμένο περιεχόμενο σε αναντίστοιχες του μορφές, και να προσδίδει από την άλλη ένα φανταστικό περιεχόμενο σε μια αφαιρετική μορφή (Marx, 2023: 144-5).

Εκτός των άλλων, ο ψευδής χαρακτήρας αυτού του «καθολικού συμφέροντος» οφείλεται στο γεγονός ότι αυτό δεν είναι άλλο από το Κρατικό συμφέρον μέσα από τις

νομοκατεστημένες τάξεις, και το οποίο παρουσιάζεται σαν το συμφέρον του λαού, όταν αυτό δεν είναι δικό του δημιούργημα. Εδώ, στον Marx, η διαμετρική αντίθεση λαϊκού και κρατικού συμφέροντος είναι έκδηλη. Αυτό το πλασματικό «καθολικό συμφέρον» που προβάλλεται μέσα και μέσω των νομοκατεστημένων τάξεων, δεν είναι τίποτα άλλο από μια τυπική πολιτική έκφραση της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, της «υποκειμενικής ελευθερίας». Οι νομοκατεστημένες τάξεις αποτελούν απλά εκδήλωση της μη πραγμάτωσης της ελευθερίας του πραγματικού υποκειμένου, της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, στο Κράτος, κάτι που αποτελεί μοιραία συνέπεια της μη αναγνώρισης και προσδιορισμού του πραγματικού περιεχομένου της ελευθερίας του σαν αυθυπόστατου (Marx, 2023: 145).

Στην *Παρατήρηση* τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο ξεκάθαρα, όταν οι νομοκατεστημένες τάξεις και η υποκειμενικότητα τους μπαίνουν στο στόχαστρο του Hegel ως κατώτερες και αναξιόπιστες, υποβιβάζοντας την ύπαρξη τους σε απλή τυπικότητα. Αυτά τα υποκείμενα τείνουν πάντοτε να έρχονται σε σύγκρουση με το καθολικό Κρατικό συμφέρον, όπως ο όχλος, διότι «έχουν την καταγωγή τους στην ατομικότητα, την ιδιωτική σκοπιά και τα ιδιαίτερα συμφέροντα» (Hegel, 1991: 341), σε αντίθεση με τις άλλες στιγμές της κρατική εξουσίας που το υπηρετούν εκ φύσεως, και ειδικότερα με την γραφειοκρατία, που είναι ο μοναδικός κάτοχος της *staatswissenschaft*, και μπορεί ακόμη και να παρακάμπτει την πολιτική βούληση των νομοκατεστημένων τάξεων (Hegel, 1991: 340· Marx, 1977: 64· Marx, 2023: 147). Αυτή η χαρακτηριστική υποτίμηση των νομοκατεστημένων τάξεων, που για τον Marx ταυτίζεται με υποτίμηση της λαϊκής βούλησης, τίθεται ως προϋπόθεση της κατασκευής του Κρατικού συμφέροντος ως καθολικού, και με αυτό τον τρόπο, ανυψώνεται σε μια ψευδο-καθολική «μορφή», της οποίας το συμφέρον, αντιστοιχεί στα ιδιαίτερα της περιεχόμενα και όχι σε αυτά του όντως καθολικού συμφέροντος· μια ιδιαίτερη μορφή παρουσιάζεται ως καθολική. Η πραγματικότητα «εμβαπτίζεται» στην ουσία του Κράτους και η εγγελιανή προσταγή για ταυτότητα πραγματικού και έλλογου παραπαίει μπροστά σε μια άλογη και αντιφατική πραγματικότητα:

«Στα σύγχρονα Κράτη, όπως και στην εγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου, η συνειδητή πραγματικότητα, η αληθινή πραγματικότητα του γενικού συμφέροντος είναι μόνο τυπική ή μόνο το τυπικό είναι το πραγματικό γενικό συμφέρον.

Δεν προσάπτουμε στον Χέγκελ το γεγονός ότι περιγράφει την φύση του σύγχρονου Κράτους

όπως είναι, αλλά το ότι παρουσιάζει αυτό που είναι σαν την ουσία του Κράτους. Το ότι το έλλογο είναι πραγματικό αντιφάσκει σε μια παράλογη πραγματικότητα, που παντού και πάντοτε είναι το αντίθετο αυτού που λέει, και που λέει το αντίθετο από αυτό που είναι» (Marx, 2023: 147· Marx, 1977: 64).

Η τυπικότητα της μορφής του καθολικού συμφέροντος του εγγελιανού Κράτους είναι μόνο φαινομενική, και στο βαθμό που το ίδιο δεν έχει δικό του περιεχόμενο, καθίσταται απλά μια φαντασματική (ψευδο)μορφή που δεν αντιπροσωπεύει πραγματικά το καθολικό συμφέρον.

Οι νομοκατεστημένες τάξεις χρησιμεύουν εργαλειακά στον Hegel σαν μια εμπειρική ύπαρξη με σάρκα και οστά για τον σκοπό της νομιμοποίησης μιας λογικής κατηγορίας, του «είναι δι' εαυτού του γενικού συμφέροντος», και την υποστασιοποιεί, για να της προσδώσει τα περιεχόμενα των νομοκατεστημένων τάξεων, επομένως, όχι τα δικά της περιεχόμενα, αλλά τα περιεχόμενα μιας άλλης ύπαρξης. Και ενώ συμπεριλαμβάνει οριακά τις νομοκατεστημένες τάξεις στο φανταστικό «καθολικό συμφέρον» σπεύδει αμέσως να τις τοποθετήσει πολύ χαμηλά στην Κρατική «πυραμίδα». Η απαίτηση του Hegel είναι επί της ουσίας η συμμόρφωση μιας κατώτερης ύπαρξης στην «λογικοποιημένη» πραγματικότητα μιας λογικής αφάιρεσης στην οποία δόθηκε άλογα μια «αυθεντική αντικειμενικότητα» (Marx, 2023: 148). Η εσωτερική σύγκρουση στο εγγελιανό λογικό σχήμα προκύπτει από την αποτυχία λογικής θεμελίωσης της ενότητας κυβερνητικής εξουσίας και νομοκατεστημένων τάξεων ως είναι δι' εαυτού Κρατικού καθολικού συμφέροντος. Αφενός, η εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία δεν ορίζεται ξεκάθαρα σαν ο φορέας του όταν την ίδια στιγμή οι νομοκατεστημένες τάξεις αποτελούν την υποτιθέμενη εμπειρική του βάση. Αφετέρου, ούτε οι νομοκατεστημένες τάξεις ορίζονται ξεκάθαρα σαν οι φορείς του όταν το γενικό συμφέρον πραγματώνεται υποτίθεται στην εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία που τις έχει σαν φανταστική της αφετηρία. Το αφαιρετικό γενικό συμφέροντος πρέπει να προβληθεί εντός του Κράτους σαν πραγματικό και εμπειρικό, σε μια αυτοαναιρούμενη ψευδοκαθολικότητα (Marx, 2023: 148-9): «Πρόκειται εδώ για την αντίθεση του “καθολικού” σαν τύπου – στον “τύπο της υποκειμενικότητας” – και του “καθολικού σαν περιεχομένου”» (Marx, 2023: 149).

Για τον Marx, το πραγματικό γενικό συμφέρον με μια άλλη μορφή και περιεχόμενο είναι

μόνο αυτό της κοινωνίας, και μόνο σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να κάνουμε λόγο για το ιδεατό Κράτος του λαού, το Κράτος του οποίου η βούληση ενυπάρχει στην «αυτοσυνείδητη θέληση του λαού» (Marx, 2023: 149). Και αυτό σε αντίθεση με το νεωτερικό Κράτος της εποχής του που θέτει στο στόχαστρο, του οποίου η ιστορική καινοτομία έγκειται στην μετατροπή του γενικού συμφέροντος σε τυπική μορφή, σε ένα συμφέρον που ανήκει στην πραγματικότητα σε ορισμένες μερίδες ατόμων που εκπροσωπούν το δικό τους ιδιαίτερο συμφέρον, και το οποίο ασκείται στο όνομα του γενικού συμφέροντος. Με το συνταγματικό Κράτος, το λαϊκό συμφέρον επιτυγχάνεται μόνο τυπικά και φαινομενικά, και οι νομοκατεστημένες τάξεις αντιπροσωπεύουν σε αυτό την απατηλή κοινότητα συμφερόντων λαού και κράτους. Στην πραγματικότητα, όμως, στο συνταγματικό Κράτος η ίδια η αυτονομημένη ύπαρξη της νομοθετικής εξουσίας – της «μεταφυσικής εξουσίας του Κράτους» (Marx, 1977: 65), που κατέχει το μονοπώλιο του καθολικού και της γνώσης, όπως αντίστοιχα και της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας – είναι η απόδειξη ότι αυτή η απατηλή μορφή της κοινότητας λαϊκού και κρατικού συμφέροντος είναι αυτή η ίδια η μεταφυσική εξουσία, και ότι συνεπώς αυτή δεν είναι τίποτα άλλο από το περιεχόμενο του Κράτους και όχι το συμφέρον του λαού: «Η μεταφυσική εξουσία του Κράτους ήταν το πιο πιθανό η έδρα για την μεταφυσική, καθολική ψευδαίσθηση του Κράτους» (Marx, 1977: 65).

Στην *Παρατήρηση*, ο Hegel αποδίδοντας στις νομοκατεστημένες τάξεις τον ρόλο της εγγύησης της δικής τους ελευθερίας, και στους άλλους θεσμούς την εγγύηση της δημόσιας καθολικής ελευθερίας, αυτόματα τις αυτοκαταργεί όταν αυτοί που εγγυώνται την καθολική ελευθερία δεν είναι οι πολλοί, αφού η εξασφάλιση της γίνεται από άλλους θεσμούς και όχι από του ίδιους τους θεσμούς των πολλών, τις νομοκατεστημένες τάξεις. Με αυτό τον τρόπο, η δημόσια καθολική ελευθερία δεν είναι η πραγμάτωση και της δικής τους ιδιαίτερης ελευθερίας. Το απότοκο αυτού του αδιέξοδου της ανάλυσης του είναι για ακόμη μια φορά η διέξοδος στον συμβιβασμό ανάμεσα στις δύο αντιτιθέμενες μεταξύ τους σφαίρες, του Κράτους και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, μέσω της εκπροσώπησης της μιας σφαίρας στην άλλη, που δεν είναι τίποτα άλλο από μια σχέση συναλλαγής. Η αμοιβαία αλληλοδιείσδυση της μιας σφαίρας στην άλλη, δια μέσου της εκπροσώπησης και των δύο στις νομοκατεστημένες τάξεις, και την συναινετική φορολογία των πολλών στο Κράτος, σε καμία περίπτωση δεν επαρκεί για την διασαφήνιση της πλήρους και πραγματικής τους σχέσης (Marx, 2023: 151-2).

Με την §302 οι νομοκατεστημένες τάξεις προσδιορίζονται σαν τα όργανα διαμεσολάβησης και φαινομενικής συμβολικής ταύτισης και ανάμιξης δύο αντιτιθέμενων (Κράτους/κυβερνητικής εξουσίας – χωριστών ιδιαίτερων σφαιρών και ατόμων του λαού / της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών), που για τον Marx, συνιστούν στην πραγματικότητα την χρυσή ανεπίλυτη αντίφαση μέσα στο ίδιο το Κράτος, την πραγματικότητα της μη συνένωσης τους, όμως και την αντικειμενική ώθηση για το ξεπέραςμα της (Marx, 1977: 67. Marx, 2023: 153). Ταυτόχρονα, τους δίνεται ο ρόλος της εξασφάλισης της μη αυτονόμησης της εξουσίας του ηγεμόνα/μονάρχη και των ιδιαίτερων συμφερόντων των παραγόντων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, και ειδικότερα της μη μετατροπής των ατόμων σε ανοργάνωτη μάζα ή όχλο (Hegel, 1991: 342). Το ανοργάνωτο πλήθος θεωρείται μέρος του Κράτους μέσω των νομοκατεστημένων τάξεων, αλλά όχι και του «οργανικού Κράτους». Ανήκουν μόνο στις νομοκατεστημένες τάξεις (οι οποίες ανήκουν στο Κράτος), όμως αυτά τα όργανα διασφαλίζουν ότι οι χαοτικές απόψεις ή προαιρέσεις μέσα στο πλήθος των ατόμων δεν θα μαζικοποιούνται και δεν θα συντάσσονται ενάντια στο Κράτος, τουτέστιν δεν θα γίνονται ως τέτοιες πραγματικά μέρος της οργανικότητας του. Η οχλοκρατία είναι εμφανώς για τον Hegel φύσει άλογη, αντι-κρατική και αντι-πολιτική, και η οριακή της συμπερίληψη γίνεται μόνο για την εργαλειακή της χρήση για τους σκοπούς των νοημόνων εξουσιών του Κράτους. Η εγγύηση που οι νομοκατεστημένες τάξεις δίνουν με την διαμεσολαβητική τους ύπαρξη στο Κράτος για την μη αυτονόμηση του ανοργάνωτου πλήθους από αυτό, γίνεται με την συνάντηση και την διαπραγμάτευση μέσα σε αυτές των ιδιαίτερων συμφερόντων των διαφόρων παραγόντων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με το Κράτος, ενώ η πραγμάτωση ή «αντικειμενοποίηση» των απόψεων και των προαιρέσεων αυτού του πλήθους μέσα σε αυτές, στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτα άλλο από οφθαλμαπάτη (Marx, 2023: 154).

Ακόμη μέσω του διαμεσολαβητικού ρόλου των νομοκατεστημένων τάξεων επιτυγχάνεται η αποτροπή του παραμερισμού και της αυτονόμησης των επι μέρους συμφερόντων των ατόμων, των κοινοτήτων και των συντεχνιών της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών από αυτό του Κράτους. Οι νομοκατεστημένες τάξεις προάγοντας αυτά τα επι μέρους συμφέροντα στο υποτιθέμενα «καθολικό» συμφέρον του Κράτους, αντιπροσωπεύουν την ίδια στιγμή με την διακριτή τους ύπαρξη, την «πολιτική απομόνωση των επι μέρους αυτών συμφερόντων» (Marx, 2023: 154).

Με την στάθμιση και τον έλεγχο της κυριαρχίας του ηγεμόνα-μονάρχη μέσω της μερικής

εισχώρησης των νομοκατεστημένων τάξεων μέσα σε αυτή, και την επίτευξη της αλληλεξάρτησης τους, επιδιώκεται – εκτός από την δέσμευση της κυριαρχίας αυτής στο (ψευδώς) καθολικό οργανικό συμφέρον του Κράτους γενικά – η ανάδειξη της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας σαν του «ακραίου πόλου» (Marx, 2023: 154) του Κράτους.

Οι νομοκατεστημένες τάξεις είναι ο γενικός ενδιάμεσος χώρος της αντιφατικής συνάντησης και συσχέτισης όλων των εξουσιών του Κράτους και εκτός από την διαμεσολαβητική τους θέση ανάμεσα σε εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία και κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, την ίδια στιγμή η διαμεσολαβητική τους λειτουργία διαμοιράζεται ανάμεσα σε αυτές και την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία. Η παράδοξη τους φύση συνίσταται στην αποτύπωση στο εσωτερικό τους της δυναμικής αντίθεσης λαού και κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας (Hegel, 1991: 342· Marx, 2023: 154). Εντός των νομοκατεστημένων τάξεων, έχουμε την εμφάνιση του Κράτους σαν πραγματική σχάση παρά σαν ενιαία οργανική ολότητα, την αναπαράσταση του μέσα σε κάτι άλλο που δεν είναι αυτό το ίδιο: «Οι νομοκατεστημένες τάξεις αναπαριστούν το Κράτος σε μια κοινωνία που δεν είναι Κράτος. Το Κράτος είναι *απλώς αναπαράσταση*» (Marx, 1977: 69).

Από την άλλη, οι νομοκατεστημένες τάξεις, ως μια απόπειρα συμφιλίωσης λαού και κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας, τελικά δεν είναι τίποτα άλλο από την φανταστική ψευδή αναπαράσταση του πραγματικού λαού εντός ορισμένων οργάνων που δεν είναι πραγματικά δικά του, που δεν αντιπροσωπεύουν όντως το δικό του συμφέρον. Οι νομοκατεστημένες τάξεις, ευρισκόμενες μέσα σε αυτή την αντίθεση, χρησιμεύουν εμφανώς για τον Hegel, σαν μέσο εξισορρόπησης της, και γίνονται αυτές οι ίδιες η αντίθεση του λαού με τον εαυτό του (Marx, 2023: 156).

Στην §303 η ιδιωτική «τάξη» (οι ιδιώτες) υπάρχει ως πολιτικό στοιχείο μόνο μέσα στο πλαίσιο των νομοκατεστημένων τάξεων γενικά, και αυτό στον βαθμό που οι νομοκατεστημένες τάξεις ενυπάρχουν στο πολιτικό Κράτος, επομένως τα άτομα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών είναι πολιτικά μέσα από τις νομοκατεστημένες τάξεις και το πολιτικό Κράτος. Και ενώ η πραγματική σημασία της «τάξης» των ιδιωτών εμφανίζεται ως «*αυτό που ήδη είναι*» (Hegel, 1991: 343) στην κοινωνία, της δίνεται μια αλλότρια όχι-δική της πολιτική σημασία, η πολιτική σημασία του Κράτους (Marx, 2023: 159). Η ιδιωτική

«τάξη» εμφανίζεται στη δημόσια πολιτική Κρατική σφαίρα μέσα από την διαφορά που εδράζεται στην κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και μόνο, χωρίς ωστόσο η ίδια να παύει να είναι ιδιωτική και να γίνεται πολιτική (Marx, 2023: 160). Ο Hegel, όπως βλέπουμε στην *Παρατήρηση*, επικαλείται προγενέστερες γλωσσικές χρήσεις της πολιτικής θεωρίας, για να αντικρούσει τον διαχωρισμό που αναπαριστά η πολιτική θεωρία του καιρού του ανάμεσα στις ιδιωτικές και τις πολιτικές νομοκατεστημένες τάξεις (Hegel, 1991: 344). Αυτή η αντίκρουση όμως, δεν είναι τίποτα άλλο, από την προσπάθεια του να επιλύσει μια αντίθεση που ο ίδιος αναγνωρίζει, προκρίνοντας έτσι την συνένωση ιδιώτη και πολίτη μεταφέροντας τα ιδιαίτερα συμφέροντα του πρώτου μέσα στο Κράτος για να μπορέσουν με αυτό τον τρόπο να συνδεθούν «αυθεντικά» με το καθολικό συμφέρον [του Κράτους] (Marx, 2023: 160-1· Hegel, 1991: 343). Στην πραγματικότητα, αυτό που κάνει, είναι απλώς να αναγνωρίζει την διάσπαση στη νεωτερική εποχή της ενότητας δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, κοινωνίας των ιδιωτών και κοινωνίας των πολιτών, βλέποντας την όμως όπως αυτή υπήρχε κάποτε στον Μεσαίωνα, και να την αποδέχεται σαν υπαρκτή στο σύγχρονο Κράτος προκειμένου να δαμάσει και να συμβιβάσει την μεταξύ τους αντίθεση (Marx, 2023: 161). Σε αντιδιαστολή με τις «τάξεις» της μεσαιωνικής κοινωνίας που ήταν εξαρχής πολιτικές, με πραγματική καθολική κυριαρχική και κυβερνητική εξουσία – δηλαδή οι ίδιες ήταν το πολιτικό Κράτος – και μετείχαν ως τέτοιες στη νομοθετική εξουσία, ο Hegel διεκδικεί να τοποθετήσει ως συμπλήρωμα μια δύναμη με εξ' αρχής επι μέρους συμφέρον, την ιδιωτική «τάξη», στη νομοθετική εξουσία (Marx, 1977: 73· Marx, 2023: 162-3).

Ο Hegel εμφανώς νομιμοποιεί τον διαχωρισμό κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών – η οποία είναι απλώς ιδιωτικό στρώμα – και πολιτικού Κράτους, και αποδέχεται αυτό τον διαχωρισμό ως προϋπόθεση για το ιδεαλιστικό θεωρησιακό του σύστημα. Δίνει στην γραφειοκρατία τα ηνία του Κράτους, την καθιστά αποκλειστικό έλλογο και γνωσιακό υποκειμενικό φορέα, γι' αυτό και διαχειριστή των πολιτικών υποθέσεων, και μια υπερβατική δύναμη έναντι των ιδιαίτερων συμφερόντων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών. Οι νομοκατεστημένες τάξεις, ως ενδιάμεσος όρος ανάμεσα τους, προβάλλεται σαν ο ενωτικός τους «κρίκος», και μέσα από την ύπαρξη τους στη νομοθετική εξουσία, αντανakλούν απλώς την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών στο Κράτος, την βάζουν εντός του, αλλά ποτέ μέσα στον ίδιο του τον πυρήνα. Εξακολουθούμε να έχουμε δύο διαφορετικά πράγματα που τα βλέπει συνενωμένα μέσα από τις νομοκατεστημένες τάξεις ως «σχέση αντανάκλασης» (Marx, 1977:

73-4). Την ίδια στιγμή, στην προσπάθεια του να περιλάβει στην ζωή του πολιτικού Κράτους τους ιδιώτες/πολίτες της κοινωνίας, και άρα να τους καταστήσει συντεταγμένο και νομοθετικό στοιχείο, καταλήγει να κάνει τις ιδιωτικές τάξεις να φαίνονται σαν πολιτικές. Όμως, ο διαχωρισμός δεν αίρεται εφόσον η πολιτική τους λειτουργία εδράζεται σε μια εξουσία του Κράτους, τη νομοθετική. Αυτό που θέλει ο Hegel είναι στην πραγματικότητα η ενότητα του Κράτους, και για να την επιτύχει, κατασκευάζει μια πλαστή ταυτότητα ιδιωτικής και πολιτικής ζωής δίνοντας στις «τάξεις» της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών το δικαίωμα να γίνουν πολιτικά πρόσωπα εντός της νομοθετικής εξουσίας μέσω των νομοκατεστημένων τάξεων. Το όριο της ανάλυσης του βρίσκεται εμφανώς στον στόχο του να αμβλύνει μια ασυμβίβαστη πραγματική κοινωνική αντίθεση, με το να την μεταφέρει μέσα στο Κράτος και να την συμφιλιώσει, την ίδια στιγμή που οι νομοκατεστημένες τάξεις είναι η ίδια η αντιφατική της συμπύκνωση, και οι «τάξεις» της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών παραμένουν δι' εαυτές επι μέρους και μη πολιτικά καθολικές (Marx, 1977: 74).

Ο διαχωρισμός αυτός τον οποίο ορθά υπογραμμίζουν οι πολιτικές θεωρίες που κατηγορεί – καθότι πραγματικά υπαρκτός στην νεωτερική κοινωνία – γίνεται αποδεκτός από τον Hegel, οριστικοποιώντας αυτή την αντίφαση. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Marx, η σύγκρουση που δεν εντοπίζει ο Hegel, είναι αυτή ανάμεσα στο Σύνταγμα των νομοκατεστημένων τάξεων και το αντιπροσωπευτικό Σύνταγμα, όπου το τελευταίο, στην προοδευτικότητα του, συνιστά ιστορικά την «συνεπή έκφραση της κατάστασης του σύγχρονου Κράτους», την «απροκάλυπτη αντίφαση» του (Marx, 1977: 76).

Από την *Παρατήρηση* της §301 (Hegel, 1991: 341) συνάγεται κατά τον Marx η ταυτότητα κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και «τάξης» των ιδιωτών, και η οποία, στον βαθμό που, σύμφωνα με την §303 (Hegel, 1991: 343), γίνεται πολιτική μόνο με την εισχώρηση της στις νομοκατεστημένες τάξεις της νομοθετικής εξουσίας, είναι εκ των προτέρων, καθ' εαυτή και δι' εαυτή μη πολιτική. Επιπλέον, αυτό γίνεται εμφανές και από την απουσία του καθολικού ως σκοπού της ουσιώδους της δραστηριότητας, και άρα της ουσιώδους δραστηριότητας της ως καθολικής, ένας σκοπός και μια ουσιωδώς καθολική δραστηριότητα που αποδίδεται από τον Hegel μόνο στην καθολική νομοκατεστημένη τάξη [την γραφειοκρατία] (Hegel, 1991: 343). Η ζωή και ο χαρακτήρας της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, όπως και οι ταξικές της διαφορές, υπονομεύεται σε μη πολιτική, τίθεται σε αντίθεση προς τον χαρακτήρα και την ζωή του πολιτικού Κράτους, που είναι η μοναδικά

πολιτική (Marx, 2023: 167-8). Το διάχυτο πλήθος ή σύνολο των ατόμων της ιδιωτικής «τάξης» προβάλλεται σαν πολιτικό μόνο μέσα από την νομοθετική του δραστηριότητα στις νομοκατεστημένες τάξεις, και αυτό μας δείχνει ότι ο Hegel δεν το εμφανίζει σαν αυτό που όντως είναι, δηλαδή ως μια «τάξη» αντιτιθέμενη και διαχωρισμένη από το Κράτος. Στην πραγματικότητα, αυτή η «πολιτικοποίηση» δεν εκπηγάει από την δική του κοινωνική ουσία και ύπαρξη, αλλά «αναβαπτίζετε» με την πολιτική ουσία του Κράτους απαρνούμενη την δική της ουσία (Marx, 2023: 168-9· Marx, 1977: 77). Το άτομο διασπάται σε πολίτη και ιδιώτη.

Αφενός, εντάσσεται τυπικά και μόνο εντός του πολιτικού Κράτους, την γραφειοκρατική/κυβερνητική οργάνωση, και ως εκ τούτου, στην πραγματικότητα σχετίζεται με αυτή μόνο εξωτερικά. Αφετέρου, είναι μέλος της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών της οποίας η οργάνωση είναι διαχωρισμένη από αυτή του πολιτικού Κράτους. Το υλικό περιεχόμενο της ιδιωτικής και της πολιτικής γραφειο-Κρατικής οργάνωσης βρίσκονται σε διάσταση την ίδια στιγμή που το ιδιωτικό άτομο δίνει υλικό περιεχόμενο στην δεύτερη. Το ιδιωτικό άτομο είναι τυπική αντιθετική σχέση με το πολιτικό Κράτος και το πολιτικό Κράτος υλική αντιθετική σχέση με το άτομο-ιδιώτη. Πολίτης εντός της οργάνωσης του πολιτικού Κράτους είναι μόνο σαν ατομικότητα αποκομμένη από την οργάνωση της ιδιωτικής κοινωνικής του ύπαρξης, τις «υπάρχουσες κοινότητες» (Marx, 2023: 169), και τελικά αυτό που προκύπτει είναι δύο αυτοαναφορικές υπάρξεις, η εκτελεστική/κυβερνητική κρατική εξουσία και η ατομική πολιτειακή του ιδιώτη χωρίς πραγματική οργανική σύνδεση και ενότητα. Οι νομοκατεστημένες τάξεις δεν αντιπροσωπεύουν τίποτα περισσότερο από την απογύμνωση και την κατάργηση της ζωής της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, που προϋποτίθεται σαν μη πολιτική, για να εισαχθεί και να μετατραπεί σε υποτιθέμενα πολιτική μέσα στο Κράτος. Όπως προηγουμένως ο διαχωρισμός κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών και Κράτους εντοπίστηκε στην γραφειοκρατία μέσα στο πολιτικό Κράτος, έτσι και τώρα, ο ίδιος διαχωρισμός εντοπίζεται και στην κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών στο πρόσωπο του ιδιώτη που απόκτησε πολιτική ιδιότητα σαν ατομικότητα, δηλαδή του ιδιώτη που απαρνήθηκε την κοινοτική του ουσία για να μετουσιωθεί στην σχέση του σαν ατόμου με το πολιτικό Κράτος. Ο Hegel αποτυγχάνει να επιλύσει με τις νομοκατεστημένες τάξεις το πρόβλημα της ενότητας του ιδιαίτερου με το καθολικό, [των σφαιρών] της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και του Κράτους, και η παραγνώριση της ιδιωτικής «τάξης» σαν αρχής της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και των εσωτερικών της σχισμάτων γίνεται μονόδρομος (Marx, 2023: 170-1· Marx,

1997: 78).

Ο Marx κεντράρει την κριτική του στην τελευταία τρωτή πρόταση της §303, στην οποία, ο Hegel θέλει η ιδιωτική «τάξη», το επι μέρους, να είναι «πραγματικά μέσα στο Κράτος» –επι της ουσίας όμως, ενυπάρχει σε αυτό μόνο τυπικά μέσα από τις νομοκατεστημένες τάξεις –και με αυτό τον τρόπο να «συνδέεται αυθεντικά» με το καθολικό, φορέας του οποίου είναι η γραφειοκρατία (Hegel, 1991: 343). Η ίδια η προσπάθεια δημιουργίας αυτής της σύνδεσης υποδεικνύει ήδη την ύπαρξη ενός κενού ανάμεσα στην κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών που ταυτίστηκε με την ιδιωτική «τάξη» και το πολιτικό Κράτος, με τέτοιο τρόπο που ο Hegel απλά εξωτερικεύει και εγκαθιστά την ιδιαιτερότητα του πολιτικού Κράτους στην πρώτη, χωρίς να επιλύει πραγματικά το πρόβλημα (Marx, 2023: 171-2). Αντί μέσω των νομοκατεστημένων τάξεων και της νομοθετικής εξουσίας να υπερβαίνει την αφηρημένη ατομιστική σκοπιά και χαρακτήρα της ιδιωτικής «τάξης» ή της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, την αναπαράγει αφαιρετικά με το πολιτικό Κράτος. Το τελευταίο δεν είναι τίποτα άλλο από την ατομιστική αλλοτριωτική έκφραση της διαχωρισμένης από το [ολικό ηθικό] Κράτος οικογένειας και κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών. Για τον Marx, ο ατομισμός αυτός, η αλλοτρίωση της κοινοτικής ουσίας των ατόμων, οφείλεται στον διαχωρισμό των κοινοτήτων των ατόμων από το ολικό ηθικό Κράτος, και αυτό ακριβώς είναι που δεν γίνεται κατανοητό από τον Hegel (Marx, 2023: 171). Συνεπώς, και ο διαχωρισμός της ζωής του ιδιώτη/πολίτη από την πολιτική ζωή εδράζεται απλά στην ίδια την πραγματικότητα και η αυτονομημένη σφαίρα της πολιτικής ζωής είναι απλά έκφραση αυτού του διαχωρισμού (Marx, 2023: 172-3).

Ο Marx δεν παραγνωρίζει ότι η τυπική πολιτική ισότητα και η κοινωνική ανισότητα, η ολοκλήρωση του διαχωρισμού της πολιτικής ζωής από την ζωή της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με τον μετασχηματισμό των τάξεων από πολιτικές σε κοινωνικές που έφερε εις πέρας η Γαλλική Επανάσταση, ήταν ιστορικά προοδευτική. Αυτό που πλέον διαφοροποιεί και χαρακτηρίζει τις κοινωνικές τάξεις των ιδιωτών-πολιτών είναι η αυθαιρεσία, ο κατακερματισμός και η ανοργανωσιά ασταθών και μεταβαλλόμενων σφαιρών αντί η «ανάγκη και η εργασία σαν ανεξάρτητα σώματα» (Marx, 2023: 173-4. Marx, 1977: 80). Η μόνη τάξη που διατηρείται ως τέτοια με την προνεωτερική έννοια, στην οποία δεν υπάρχει διαχωρισμός πολιτικής και κοινωνικής θέσης ή κατάστασης, είναι η γραφειοκρατία/εκτελεστική εξουσία, ενώ η «τάξη» των ιδιωτών-πολιτών έπαψε να είναι μια

οργανική τάξη με στενούς κοινοτικούς δεσμούς και σχετίζεται με τα άτομα της μονάχα με εξωτερικό και ενδεχομενικό τρόπο. Τα άτομα δεν ανήκουν πραγματικά σε αυτή την τάξη σαν κοινότητα, δεν είναι κοινοτικά άτομα, αφού η δραστηριότητα και η κοινωνική τους θέση και κατάσταση δεν σχετίζεται με αυτή οργανικά και εσωτερικά. Το καθένα θέτει απλά τον εαυτό του στο επίκεντρο, τα πάντα μετατρέπονται σε μέσα για την ατομική του απόλαυση και ύπαρξη, και βρίσκονται επίσης σε μια ακόμη πιο εσωτερική διάσπαση στο επίπεδο της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, σε «τάξη» και κοινωνική θέση, κάτι που είναι αναπόφευκτο σε μια κατάσταση γενικευμένου ατομικισμού. Με αυτή την κατάσταση συμβαδίζει η εμφάνιση της ανθρώπινης κοινωνικής τους ουσίας στο Κράτος σαν μέλη του, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών να εμφανίζονται σαν ξένα σε αυτά, εξωτερικά, σαν να μην αφορούν ενδογενώς την ουσία τους, και απλώς να συνδέονται εργαλειακά με αυτά για την συντήρηση της ατομικής τους ύπαρξης (Marx, 2023: 174-5. Marx, 1977: 80-1). Οι νομοκατεστημένες τάξεις δεν είναι τίποτα άλλο από την εκδήλωση του διαχωρισμένου ιδιωτικού ανθρώπου από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών μέσα στην πολιτική σφαίρα είτε ατομικά είτε συλλογικά και μετατρέπουν την ιδιαιτερότητα της ύπαρξης και του ρόλου του «σε μια κοινωνία δι' εαυτή» (Marx, 2023: 176) αποξενώνοντας τον από την καθολική του φύση και υποβιβάζοντας τον σε ζώδη κατάσταση. Από την άλλη: «Η σύγχρονη εποχή, ο πολιτισμός, διαπράττει το αντίθετο σφάλμα. Χωρίζει την αντικειμενική ουσία του ανθρώπου από αυτόν, θεωρώντας την απλώς εξωτερική και υλική. Το περιεχόμενο του ανθρώπου δεν θεωρείται ότι είναι η αληθινή του πραγματικότητα» (Marx, 1977: 82).

Στην §304, ο Hegel καθώς προσδίδει στις νομοκατεστημένες τάξεις πολιτική ικανότητα και θέλει ταυτόχρονα οι διαφορές των «τάξεων» της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών να διατηρούνται στις νομοκατεστημένες τάξεις, αυτό που κάνει είναι στην πραγματικότητα να καταργεί ακόμη και αυτές τις διαφορές, και η οποιαδήποτε διακριτή τους σημασία χάνεται και απορροφάται πολιτικά από τις νομοκατεστημένες τάξεις (Marx, 1977: 82). Με το σύνταγμα των νομοκατεστημένων τάξεων, αυτό που συμβαίνει είναι μια νοσταλγική αναπόληση των ενωμένων-μη διαχωρισμένων μεσαιωνικών νομοκατεστημένων τάξεων, όμως αυτό που πραγματικά προκύπτει είναι ένα ψευδώς συνενωμένο αναδιπλασιασμένο «υποκείμενο», το κατηγορημα των νομοκατεστημένων τάξεων, που ανήκει ταυτόχρονα σε δύο καθορισμένες πραγματικότητες. Η διαφορά τους καθορίζεται την μία από την πολιτική

σφαίρα όταν νοείται εντός της ιδιωτικής και την άλλη από το υποκείμενο της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών όταν νοείται εντός της πολιτικής σφαίρας. Το υποκείμενο της νομοκατεστημένης τάξης υποδιαιρείται σε δύο σκιώδεις διαφορετικές σημασίες και κατασκευάζεται σαν ταυτότητα τους επειδή η ίδια δεν έχει πραγματική καθορισμένη σημασία. Εδώ αποκαλύπτεται ο μυστικισμός και η έλλειψη κριτικής από τον Hegel, καθότι αυτό που προσπαθεί να κάνει είναι η διάσωση των μεσαιωνικών νομοκατεστημένων τάξεων εντός της σύγχρονης κοινωνίας με την χρήση εννοιών και στοιχείων που ανήκουν σε αυτή. Η αδυναμία πραγμάτωσης των νομοκατεστημένων τάξεων στην σημασία και την μορφή τους τις καθιστά φανταστικές οντότητες (Marx, 2023: 176-8· Marx, 1977: 82-4):

«Αυτό το μη κριτικό μυστικιστικό πνεύμα είναι τόσο το αίνιγμα των σύγχρονων καθεστώτων [σ.σ συνταγμάτων] (κατ' εξοχήν των καθεστώτων [σ.σ συνταγμάτων] των νομοκατεστημένων τάξεων) όσο και το μυστήριο της εγελιανής φιλοσοφίας και ιδιαίτερα της φιλοσοφίας του δικαίου και της φιλοσοφίας της θρησκείας» (Marx, 2023: 178).

Ο Marx αντιτείνει μια αντίστροφη μέθοδο με την οποία οφείλει κανείς να έχει ως αφετηρία του την ίδια την σημασία, τον πραγματικό καθορισμό, τον οποίο αφού μετατρέψουμε σε υποκείμενο, τότε θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε αν αυτό το «υποκείμενο» τον πραγματοποιεί, αν εκφράζει την ουσία του, αν αποτελεί το πραγματικό του κατηγορημα (Marx, 1977: 84).

Οι νομοκατεστημένες τάξεις μαζί με την κυβερνητική/εκτελεστική εξουσία διαμεσολαβούν το Εν με τα Πολλά, την μοναδική εμπειρική βούληση του κυρίαρχου μονάρχη με την καθολική εμπειρική βούληση της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών [ή του λαού]. Η νομοθετική εξουσία, η μίξη τους, αποτελεί μια λογική κατασκευή εκ μέρους του Hegel, γι' αυτό και ως ενδιάμεσος όρος αντιμετωπίζεται σαν μια αυθύπαρκτη τυπική υπόσταση. Κατά τον Marx, ο Hegel με αυτό τον συλλογισμό έρχεται να συνθέσει δύο ακραίους όρους και να αποκρύψει ουσιαστικά την αντίθεση τους, την αντίθεση μονάρχη και λαού [ή κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών]. Η νομοθετική εξουσία δεν είναι μια πραγματική ανεξάρτητη πολιτική λειτουργία εντός του Κράτους, μια εξουσία που υπάρχει πραγματικά στην ουσία της, παρά μόνο μια τυπική ύπαρξη που δεν είναι αυτή η ίδια (Marx, 1977: 84-5). Παραπέρα, τόσο η αρχή του κυρίαρχου ή του μονάρχη, όσο και η κοινωνία των ιδιωτών-

πολιτών χάνουν την αυτοτέλεια τους παύοντας να είναι οι δύο ακραίοι όροι από την στιγμή που προσδιορίζονται η πρώτη μέσα από την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία, και η δεύτερη μέσα από τις νομοκατεστημένες τάξεις . Και οι δύο γίνονται ιδιαίτερες πολιτικές λειτουργίες μέσα στη νομοθετική εξουσία, παύουν να αντιπροσωπεύουν τις ίδιες σαν ανεξάρτητους ακραίους όρους, και έκτοτε, χάνεται και η αναμεταξύ τους αντίθεση ως ακραίων όρων (Marx, 1977: 85-6). Η αντίθεση τους μεταφέρεται εντός της νομοθετικής εξουσίας, όταν ο μονάρχης κυρίαρχος γίνεται κρατική πολιτική λειτουργία μέσα από τους δημόσιους υπαλλήλους της εκτελεστικής/κυβερνητικής εξουσίας και η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών κρατική πολιτική λειτουργία μέσα από τους αντιπροσώπους των νομοκατεστημένων τάξεων. Η νομοθετική εξουσία γίνεται ο χώρος διεξαγωγής μιας ανταγωνιστικής αντίθεσης για να μπορέσει να ελεγχθεί, και εν τέλει αντι να γίνεται υπαρκτή διαμεσολάβηση του κυρίαρχου μονάρχη και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, γίνεται η υπαρκτή τους αντίφαση (Marx, 2023: 182· Marx, 1977: 86).

Όσον αφορά τις νομοκατεστημένες τάξεις, αυτές επιφορτίζονται με μια επιπλέον διαμεσολάβηση συγκριτικά με την κυβερνητική/εκτελεστική εξουσία. Δεν καλούνται να διαμεσολάβησουν μόνο τον κυρίαρχο και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, αλλά και την αντίθεση ανάμεσα σε λαό και ηγεμόνα/κυβερνητική εξουσία από κοινού με την τελευταία. Με αυτό τον τρόπο, καθίσταται ασθενέστερη έναντι της εκτελεστικής/κυβερνητικής εξουσίας. Ο εμπειρικός καθολικός χαρακτήρας που τους δίνει έχει να κάνει με την θεολογικοπολιτική του προσπάθεια να εκπροσωπηθεί η κοινωνία στο πολιτικό Κράτος (Marx, 1977: 86-7). Τελικά, τον ρόλο της διαμεσολάβησης ανάμεσα στις νομοκατεστημένες τάξεις και την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία τον παίζει η αρχή του κυρίαρχου και όχι η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, διότι η πρώτη υπάρχει πραγματικά εντός νομοθετικής εξουσίας ενώ η δεύτερη όχι. Αυτό συνάγεται από το ότι η αρχή του κυρίαρχου είναι εμπειρική μοναδικότητα [singularity] –όπως είναι *in actu* και οι νομοκατεστημένες τάξεις – και από το ότι είναι φυσική και υλική όπως και η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, καθώς και από το ότι ο μονάρχης ηγείται της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας με την τελευταία να είναι η ψυχή του ως κυρίαρχου σώματος. Η αρχή του κυρίαρχου είναι το απόλυτο Κράτος, ο κορυφή του, είναι η στιγμή που περικλείει όλες τις υπόλοιπες στιγμές (Marx, 2023: 183-4· Marx, 1977: 86-7).

Ωστόσο, το σκοτάδι που εντοπίζει ο Marx σε αυτό το έλλογο θεωρησιακό παιχνίδι των

μεσολαβήσεων βρίσκεται στο ακατανόητο του πως μπορεί ένας καθορισμός (π.χ ο μονάρχης) την μια να είναι μέσος διαμεσολαβητικός όρος ανάμεσα σε δύο ακραίους όρους και την άλλη ο ένας από τους δύο ακραίους όρους να γίνεται το μέσο άλλων δύο ακραίων όρων, για να μην αποκοπεί από τον άλλο ακραίο όρο. Βεβαίως, αυτό που θέλει να στήσει ο Hegel, είναι ένα έλλογα εξισορροπημένο σύστημα από την αμοιβαιότητα των όρων του. Το πρόβλημα, όμως, είναι ότι κατά τον Marx, δύο πραγματικά αντίθετα δεν μπορούν να διαμεσολαβηθούν μέσα από λογικούς συλλογισμούς (Marx, 2023: 184-6· Marx, 1977: 88-9). Ακόμη, η λογική ανάλυση του Hegel χαρακτηρίζεται από την αντιμετώπιση της διαφοράς εντός της ύπαρξης της ουσίας των πραγματικών άκρων ως διττού καθορισμού της μιας και της ίδιας ουσίας αντι αυτών ως δύο ξέχωρων αντιτιθέμενων ουσιών και ως εννοιών που αφαιρούνται η μία από την άλλη. Δεν συλλαμβάνεται συγκεκριμένα η κάθε μία ως ανεξάρτητη έννοια, με την πραγματική τους ουσία να είναι η αφαίρεση από το αντίθετο τους. Το ζητούμενο για τον Marx είναι η κάθε ακραία πραγματική αφαίρεση να εμφανίζεται «σαν ολότητα καθ' εαυτή» (Marx, 2023: 187) και τα πραγματικά αντίθετα να παραμείνουν αδιαμεσολάβητα και ανεμπόδιστα στον ανταγωνισμό τους και στην αυτοσυνειδησία τους γιατί είναι στην ουσία του κάθε άκρου να υπάρχει πραγματικά ως τέτοιο μέσα από την αυτονομία του από το άλλο (Marx, 2023: 186-7· Marx, 1977: 89-90).

Η νομοθετική εξουσία προκύπτει να είναι ο χώρος πραγματοποίησης της αντίθεσης κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών/νομοκατεστημένων τάξεων και εξουσίας ηγεμόνα/κυβερνητικής εξουσίας, και ταυτοχρόνως να είναι το πολιτικό Κράτος στην ολότητα του, όμως το μόνο στοιχείο που δεν εκπροσωπείται καθ' εαυτό εντός της, παρά μόνο οργανωμένη πολιτικά στις νομοκατεστημένες τάξεις, είναι η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών. Επειδή αυτή είναι η πραγματική αντίθεση της Πολιτικής και του Κράτους συνιστά αυτό που ο Hegel δεν επιθυμεί να γίνει: αντιπολίτευση στην εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία. Από την άλλη, όταν η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και οι νομοκατεστημένες τάξεις προβάλλονται σαν άκρο της εμπειρικής καθολικότητας, και συνεπώς, οι νομοκατεστημένες τάξεις υπάρχουν στις συντεχνίες και τις ιδιωτικές «τάξεις» αφενός, και αποκτούν νομοθετικό χαρακτήρα και λειτουργία αφετέρου, θα ήταν πολιτικές οντότητες με τέτοια εξουσία που θα καθόριζαν αυτές το ολικό Κράτος. Ως εκ τούτου, δεν θα ήταν εμπειρικά καθολικές αλλά εμπειρικά ιδιαίτερες που θα καθόριζαν το καθολικό. Η αντίφαση του Hegel βρίσκεται στην προσπάθεια του να διατηρήσει τις νομοκατεστημένες τάξεις στην μεσαιωνική τους μορφή την ίδια στιγμή που

τους δίνει νεωτερικό ρόλο – με την μετατροπή των ανθρώπων σε ατομικούς πολίτες – και μια υποδεέστερη θέση καθοριζόμενη από το πολιτικό Κράτος. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος που οι νομοκατεστημένες τάξεις καλούνται να παίξουν είναι εντός νομοθετικής εξουσίας ως η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών απονευρωμένη για την επισκίαση της ανταγωνιστικής αντίθεσης. Η κατανόηση της αντίφασης της νομοθετικής εξουσίας σαν ενότητας στην ουσία της εκ μέρους του Hegel, αποκρύπτει ότι αυτή είναι στην πραγματικότητα η ουσιώδη αντίφαση του ολικού αφηρημένου πολιτικού Κράτους με τον εαυτό του, η εξουσία αυτή που θέτει σε κίνηση την αυτοδιάλυση του (Marx, 2023: 187-90· Marx, 1977: 90-2).

Η φιλοσοφική μέθοδος του Marx, εν προκειμένω με αντικείμενο το πολιτικό σύνταγμα, συνίσταται στην εμμενή, πυρηνική, ιστορική, λογική κριτική έκθεση και κατανόηση των αντιφάσεων του, και με αυτή διαφοροποιείται από χυδαίες δογματικές κριτικές που περιορίζονται στην λογική αποκάλυψη των αντιφάσεων ενός αντικείμενου με ανιστορικό τρόπο, όπως και από αυτή του Hegel, που ορίζει τα αντικείμενα με τους καθορισμούς της λογικής έννοιας αντί να συλλαμβάνει την αρμόζουσα σε κάθε αντικείμενο λογική (Marx, 2023: 190· Marx, 1977: 92).

Η απόπειρα του Hegel να καταστήσει την σχέση των νομοκατεστημένων τάξεων και της αρχής του κυρίαρχου ή μονάρχη γενικά μια σχέση δυνητικά εναρμονιστική που θα επέτρεπε να γίνει και εχθρική, θα μπορούσε να μετατραπεί μόνο σε εναρμονιστική σχέση, αν έδινε στον μονάρχη και την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία την ελευθερία της απόφασης και της σκέψης, και με αυτό τον τρόπο αποξένωνε τις ιδιωτικές «τάξεις» από την πολιτική ζωή, θέτοντας σε αντίθεση με αυτό το πολιτικό στοιχείο. Έτσι, όταν θέλει αυτή την φορά να καταστήσει από την πλευρά των νομοκατεστημένων τάξεων μία στιγμή τους ως μεσολαβητική, αυτή είναι ο ίδιος ο κυρίαρχος, και με αυτό τον τρόπο διεκδικεί την απαίτηση του για μια εναρμονιστική σχέση που παραλύει την σύγκρουση (Marx, 1977: 92-3).

Αυτό που είναι αναγκαίο να διαμεσολαβηθεί είναι η νομοθετική εξουσία διότι σε αυτή αποτυπώνεται η αντίφαση του πολιτικού Κράτους με το εαυτό του. Προκειμένου οι νομοκατεστημένες τάξεις να διαδραματίσουν αυτό το διαμεσολαβητικό ρόλο πρέπει η βούληση τους να τεθεί σε αλληλοπροϋπόθεση με αυτή του κυρίαρχου και να παρουσιαστούν σαν ενωτικό στοιχείο μέσα από την πραγματική τους πολιτική ύπαρξη (όπως Βουλή Ομοτίμων) σε μια μη ενωμένη εξουσία, τη νομοθετική. Όμως στην πραγματικότητα η

εχθρότητα δεν αποτρέπεται, και αυτή η διαμεσολαβητική εναρμονιστική στιγμή, δεν είναι παρα μόνο «η *αυταπάτη της ενότητας του πολιτικού Κράτους με τον εαυτό του*» (Marx, 2023: 192-3). Δεν μπορεί να υπάρξει καμία ουσιώδης ενότητα μεταξύ νομοκατεστημένων τάξεων και κυρίαρχου και η συνύπαρξή τους κάνει απλά την ψευδαίσθηση αυτή συνειδητό ψέμα (Marx, 1977: 94).

Το πρόβλημα αναφορικά με την απόπειρα του να δώσει διαμεσολαβητικό ρόλο σε μια στιγμή των νομοκατεστημένων τάξεων έγκειται στην μη εξαγωγή του από αυτές τις ίδιες στην πολιτική τους λειτουργία, αλλά μέσα από μια αντιφατική πορεία εξαγωγής της από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, κι έπειτα ορίζοντας τες σαν άκρο της προηγούμενης τις επαναπροσδιορίζει από την διαφορά των ιδιωτικών «τάξεων». Ακόμη, αυτό που κάνει στην πραγματικότητα είναι να πλάθει την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών από το πολιτικό Κράτος, την νομοθετική εξουσία, παρά η πολιτική σφαίρα να καθορίζεται από την ιδιαίτερη πραγματικότητα της διαφοράς των ιδιωτικών «τάξεων» (Marx, 2023: 194).

Ο Hegel ορίζει την αγροτιά ως μια «τάξη» της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών που χαρακτηρίζεται από κοινού με τον μονάρχη από τον φυσικό καθορισμό και την προαίρεση [volition] (Hegel, 1991: 345). Ο φυσικός καθορισμός που εδράζεται στην οικογενειακή ζωή και η προαίρεση που σχετίζεται με την επιβίωση και την έγγαιο ιδιοκτησία θα έπρεπε για τον Marx να βρίσκονται σε αντιστοιχία και η προαίρεση να βασιζόταν στο ολικό ηθικό Κράτος αντί στην έγγεια ιδιοκτησία. Η αγροτική «τάξη» επειδή είναι θεμελιακά και υλικά πραγματικά οικογενειακή, και η ηθική της είναι φυσική αντί κοινωνική όπως είναι της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, είναι φορέας προνεωτερικής πατριαρχικής νοοτροπίας και όχι νεωτερικά πολιτικής. Ενώ ο κυρίαρχος, είναι ένας σύγχρονος συνταγματικός βασιλιάς φυσικά καθορισμένος ως σωματικός εκπρόσωπος του Κράτους και ως εκ γενετής οικογενειακά κληροδοτημένος βασιλιάς (Marx, 2023: 195). Τα προβλήματα αρχίζουν πάλι όταν η αγροτική «τάξη» πρέπει να μοιραστεί κοινά στοιχεία με τον μονάρχη. Προηγουμένως ήθελε τις νομοκατεστημένες τάξεις στην πολιτική τους διαφορά με την αγροτική «τάξη» να είναι ένα τμήμα τους, που σημαίνει ότι και αυτή μετείχε στην στιγμή της διαμεσολάβησης με τον κυρίαρχο. Όμως τώρα τείνει να αυτοαναιρεί το σχήμα του δημιουργώντας μια νέα διαμεσολάβηση, τη διαμεσολάβηση του πολιτικού Κράτους με τον εαυτό του μέσα στην ιδιωτική «τάξη», όταν αυτή πριν μετουσιώθηκε στις νομοκατεστημένες τάξεις παίρνοντας την ιδιότητα του πολίτη, και η έγγεια ιδιοκτησία και η οικογενειακή ζωή γίνονται «η

υπέρτατη σύνθεση του πολιτικού Κράτους» (Marx, 2023: 196-7). Από την μία θέλει τις νομοκατεστημένες τάξεις πολιτικές με τον αγρότη να υπάρχει σε αυτές και στο πολιτικό Κράτος ως πολίτης, και σε αυτή την περίπτωση η διαμεσολάβηση να καθίσταται μη αναγκαία. Από την άλλη, όταν θέλει να διαλύσει τις νομοκατεστημένες τάξεις στην ιδιωτική «τάξη» και τις διαφορές της –όταν δηλαδή τις υποβαθμίζει σε μη πολιτικές –τότε το ίδιο γίνεται και με την διαμεσολάβηση που θεωρεί αναγκαία, και κατά συνέπεια ο αγρότης είναι πολίτης του Κράτους με την ιδιότητα του αγρότη (Marx, 2023: 196-7).

Ο Hegel εν είδει των ανεπίλυτων αντιφάσεων του, με τις νομοκατεστημένες τάξεις σφραγίζει τον «διαχωρισμό της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών από την ιδιωτική της τάξη και τις διαφορές της» (Marx, 1977: 96) και επιδιώκει μια συμβιβαστική λύση για την αδιέξοδη αντιφατικότητα της νομοθετικής εξουσίας μέσω της ιδιωτικής «τάξης»:

«Ο Χέγκελ θέλει το μεσαιωνικό σύστημα των νομοκατεστημένων τάξεων αλλά με την σύγχρονη έννοια της νομοθετικής εξουσίας, και θέλει τη σύγχρονη νομοθετική εξουσία αλλά ενσωματωμένη στο μεσαιωνικό σύστημα των νομοκατεστημένων τάξεων!» (Marx, 2023: 196-7).

Η διαφορά μεταξύ των διαφορετικών «τάξεων» που θέλει να διατηρήσει εντός των (πολιτικών) νομοκατεστημένων τάξεων στην §304 σβήνει, και χρειάζεται στην πραγματικότητα να έρθουν σε αντίθεση με τον εαυτό τους για να έρθει ο ηγεμόνας από το άλλο άκρο και να τις συνενώσει. Από την άλλη, αυτή η σχέση των νομοκατεστημένων τάξεων σε δύο εξυπηρετεί τον στόχο ουδετεροποίησης της δυαδικής αντίθεσης ηγεμόνα και κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών. Η αγροτική «τάξη» που της δίνεται το προνόμιο να μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά με τον κυρίαρχο μονάρχη πιστώνει αυτή την ουδετεροποίηση (Marx, 2023: 197).

Από την §306 (συνδυαστικά με την *Προσθήκη* του Hotho) φαίνεται ότι ο πολιτικός ρόλος και σημασία της αγροτικής «τάξης» προκύπτει από τα πρωτόκια καθώς είναι μια «τάξη» που με την κατοχή ανεξάρτητων πόρων από αυτών του Κράτους, δηλαδή του θησαυροφυλακίου της κυβερνητικής εξουσίας, αποκτά την άνεση να δράσει για τα συμφέροντα του Κράτους λόγω της «σχετικά αναγκαίας σύνδεσης» (Hegel, 1991: 345) αυτής της κατοχής με την προδιάθεση να τεθεί στην πολιτική του υπηρεσία. Η αγροτική «τάξη»

παίρνει όλες τις ιδιότητες που θα τις επιτρέπουν να επιτελέσει αυτό τον πολιτικό ρόλο και σημασία, όπως η ανεξαρτησία από την βιομηχανική «τάξη», την ανεξαρτησία των πόρων της από την εύνοια της μάζας και της κυβερνητικής εξουσίας, αλλά και την προστασία από την δική της αυθαιρεσία μέσω της απαγόρευσης να «δίνουν ελεύθερα όλη τους την περιουσία» (Hegel, 1991: 345) και περάσματος της στα παιδιά τους λόγω αγάπης (Marx, 2023: 198- Hegel, 1991: 345-6).

Η έγγεια ιδιοκτησία, αυτή της αγροτικής «τάξης», ορίζεται από τον Hegel σαν η αληθινή ατομική ιδιοκτησία λόγω της ανεξαρτησίας της τόσο από το κεφάλαιο (capital) της κυβερνητικής εξουσίας, δηλαδή την «καθολική ιδιοκτησία του πολιτικού Κράτους» (Marx, 2023: 199) όσο και από το κεφάλαιο της κοινωνίας. Το κεφάλαιο τόσο της καθολικής «τάξης», όσο και της βιομηχανικής, εξαρτάται και καθορίζεται από το καθολικό κεφάλαιο ή κοινωνική ιδιοκτησία, διαμεσολαβείται από την εύνοια της κυβερνητικής εξουσίας και της μάζας, και γι' αυτό δεν είναι αληθινή ατομική ιδιοκτησία. Η έγγεια ιδιοκτησία είναι λοιπόν η αντίθεση του κεφαλαίου, με την ίδια να «μην έχει αποκτήσει την μορφή του κεφαλαίου, δηλαδή μιας ιδιοκτησίας καθορισμένης από την κοινωνική βούληση» (Marx, 2023: 199- Marx, 1977: 98-9).

Η (έγγεια) ατομική ιδιοκτησία λόγω του αναπαλλοτρίωτου της status διαχωρίζεται και αυτονομείται από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, δεν μετατρέπεται ούτε σε οικογενειακό κεφάλαιο, και η προδιάθεση της γίνεται η κορυφαία έκφραση του πολιτικού συντάγματος (Marx, 1977: 99). Ανάμεσα στις §305 και §306 ανακύπτει μια τριβή διότι εφόσον η αγροτική «τάξη» δεν μπορεί να δώσει ελεύθερα όλη της την ιδιοκτησία στα παιδιά της με γνώμονα την αγάπη, τότε χάνεται η οικογενειακή ζωή που της δόθηκε σαν βάση, και έτσι η ατομική ιδιοκτησία και η οικογένεια γίνονται δύο αντιτιθέμενες αρχές, με την πρώτη να είναι η καταστροφική άρνηση της δεύτερης (Marx, 2023: 200). Στην §306 και την *Προσθήκη* του Hotho (την οποία ο Marx αποδίδει στον Hegel), ο θεσμός του πρωτοτοκίου παρουσιάζεται σαν μέσο για έναν απώτερο πολιτικό σκοπό, ενώ αντίθετα, αυτός είναι το αποτέλεσμα και η ανώτατη εκδήλωση της έγγειας ατομικής ιδιοκτησίας. Συνακόλουθα αυτό που προκύπτει από τον θεσμό των πρωτοτοκίων είναι η εξουσία της αφηρημένης ατομικής ιδιοκτησίας πάνω στο πολιτικό Κράτος αντί να γίνεται το αντίστροφο μέσω αυτού του θεσμού (Marx, 2023: 201). Ο ρόλος του πολιτικού Κράτους είναι να μετασχηματίσει, μέσω του θεσμού των πρωτοτοκίων, την ατομική ιδιοκτησία στην

αφηρημένη της μορφή αυτονομώντας την από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, και με αυτό τον τρόπο το πολιτικό Κράτος εκφράζει την ουσία της ατομικής ιδιοκτησίας κάνοντας την την ανώτατη του ηθική ύπαρξη (Marx, 2023: 202· Marx, 1977: 100).

Επιπλέον, αφού η ατομική ιδιοκτησία αποκόπηκε από την οικογένεια και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και θέλει να προστατεύσει την έγγεια ιδιοκτησία της αγροτικής «τάξης» από την δική της αυθαιρεσία μέσω του θεσμού των πρωτοτοκίων, τότε η μόνη συνέπεια είναι η ατομική ιδιοκτησία να γίνεται ο υποκειμενικός φορέας της αυθαίρετης βούλησης και η αυθαιρεσία το συγκεκριμένο κατηγορημα της (Marx, 2023: 202-3).

Από τις §65 και §66 βλέπουμε την ατομική ιδιοκτησία ως αναπαλλοτρίωτη και ως εκ τούτου ως ένα αυτόνομο υποστασιοποιημένο υποκείμενο. Κατά τον Marx, υφίσταται ως τέτοια στον θεσμό των πρωτοτοκίων. Η ατομική ιδιοκτησία γίνεται ο ιδιοκτήτης της βούλησης αντί αυτή να καθορίζεται από την βούληση και έτσι σαν η πιο αφηρημένη, κυνική, αυθαίρετη και αυτόνομη βούληση, «εμφανίζεται σαν η ύψιστη σύνθεση του πολιτικού Κράτους» (Marx, 2023: 204). Ο θεσμός των πρωτοτοκίων δεν είναι τίποτα άλλο παρά η αυτοαλλοτρίωση της ατομικής ιδιοκτησίας.

Μια άλλη προβληματική πτυχή βρίσκεται στην έκφραση από τον θεσμό των πρωτοτοκίων μιας δυσαρμονίας και αναντιστοιχίας ιδιωτικού και δημόσιου δικαίου, μιας δισημίας της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο θεσμός αυτός δεν εξαρτάται και η αλλοτρίωση του δεν τοποθετείται στην κοινή συμβολαϊκή βούληση που αναφέρει στην §71, όπως το ιδιωτικό δίκαιο, αλλά αντίθετα, αυτός υπάρχει φανταστικά στο κρατικό δίκαιο σαν μια αυτόνομη επουράνια ιδιοκτησιακή κυριαρχία. Από την άλλη, μέσα στην σφαίρα του συμβολαίου έχουμε την πλήρη αλληλεξάρτηση των υποκειμενικών βουλήσεων, η ατομική ιδιοκτησία γίνεται ανθρώπινη κοινωνική σχέση, και η ελευθερία τους είναι η ελευθερία ιδιωτών ιδιοκτητών (Marx, 2023: 206· Hegel, 1991: 102).

Από τις §257 και §268 ο Marx συνάγει από την θεώρηση του Hegel έναν θρησκευτικό χαρακτήρα της έγγειας ατομικής ιδιοκτησίας μέσω του Κράτους ως πραγματικότητας της ηθικής ιδέας με αφορμή την θρησκευτικότητα που χαρακτηρίζει την έγγεια ιδιοκτησία και «όλα τα κείμενα περί του δικαίου των πρωτοτόκων» (Marx, 2023: 206-7). Η υποστασιακή επι μέρους υποκειμενική πολιτική βούληση, προαίρεση και συμφέρον των ατόμων της

αγροτικής «τάξης», στην πραγματικότητα είναι περιορισμένη και εγκλωβισμένη στην γη και η ελευθερία τους βρίσκεται στον διαχωρισμό και την αυτονομία τους από το Κράτος (Marx, 2023: 207).

Συνακόλουθα, ενώ προηγουμένως η κυβερνητική/εκτελεστική εξουσία κατείχε στα χέρια της την επικύρωση του καθολικού συμφέροντος του Κράτους και οι υψηλότεροι αξιωματούχοι της μπορούσαν να φέρουν εις πέρας αυτό το έργο χωρίς τις νομοκατεστημένες τάξεις, παρουσιάζει την καθολική «τάξη» εξαρτημένη από το Κράτος και την κυβερνητική/εκτελεστική εξουσία. Αντίστοιχα και η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών έχασε την ανεξαρτησία της ηθικής της ζωής μέσα από τις συντεχνίες και τώρα εξαρτάται από την «αβεβαιότητα της επαγγελματικής δραστηριότητας [...] την εύνοια της μάζας» (Marx, 1977: 103-4).

Οι πρωτοτοκιούχοι με την αναπαλλοτρίωτη έγγεια τους ιδιοκτησία κατέχουν την πολιτική αρετή του αδιάφθορου, με την οποία ακριβώς αποτρέπεται η δωροδοκία τους και εξασφαλίζεται η αυτονομία τους, και έτσι συγκροτούνται ως μια εξαίρεση, μια επι μέρους πολιτική εξουσία μέσα στο Κράτος. Σε αυτή την περίπτωση, έχουμε να κάνουμε όμως με ανεξάρτητα ατομικά πρόσωπα και όχι με τα ιδεατά πρόσωπα που βρίσκονται σε εξάρτηση με άλλα και νιώθουν ανεξάρτητα σαν πολίτες μέσα στο Κράτος. Το πρόσωπο της ατομικής ιδιοκτησίας με την ανεξαρτησία του από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και το Κράτος επιτελεί μέσα από την νομοθετική εξουσία την λειτουργία της διαμεσολάβησης τους, και αποτελεί έτσι την «ανώτερη κατασκευή του πολιτικού Κράτους» (Marx, 2023: 208).

Στην §307 το δικαίωμα της υποστασιακής «τάξης» εμφανίζεται σαν να βασίζεται στην φυσική αρχή της οικογένειας, όμως στην πραγματικότητα με τον θεσμό των πρωτοτοκίων κατοχυρώνει το δικαίωμα στον πρωτότοκο να κληρονομή την έγγεια ιδιοκτησία. Όπως και ο αναπροσανατολισμός αυτής της αρχής είναι η «πραγματοποιημένη αφαίρεση της ατομικής ιδιοκτησίας» (Marx, 2023: 209) και δεν γίνεται «μέσω αυστηρών θυσιών για τον πολιτικό σκοπό» (Hegel, 1991: 346), αλλά και ο ίδιος ο πολιτικός σκοπός αλλάζει κατεύθυνση όταν η δραστηριότητα της υποστασιακής «τάξης» τον υπηρετεί με την ανεξαρτησία της ατομικής ιδιοκτησίας εκ γενετής (Marx, 2023: 209).

Ο Marx εμφανώς προκρίνει την ανάδειξη εκπροσώπων στη νομοθετική εξουσία με εκλογή ως έναν πιο έμπιστο κοινωνικά και πολιτικά τρόπο παρά με την γέννηση, όπως

συμβαίνει με τους πρωτοτοκιούχους που είναι εκ γενετής νομοθέτες. Ο Hegel δίνει τα ανώτερα πολιτικά αξιώματα του Κράτους σε μεμονωμένα άτομα με κριτήριο την γέννα· με την γέννηση φυσικοποιεί το πολιτικό Κράτος και τους ανώτερους του σκοπούς ταυτίζοντας αδιαμεσολάβητα το γεννημένο φυσικό άτομο με μια συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργία ή θέση με θαυματουργό τρόπο, ενώ για τον Marx οι πολιτικές οντότητες και οι λειτουργίες τους είναι δημιουργήματα της κοινωνίας. Έτσι, αυτό που είναι κοινωνικά διαμεσολαβημένο και δημιουργημένο με την συμφωνία φυσικοποιείται δια της γέννας, και με το μεγαλείο του σώματος μερικά προνομιούχα άτομα κατέχουν το δικαίωμα να είναι φορείς ανώτερης κοινωνικής θέσης και αξιών. Πρόκειται αμιγώς για μια άξεστα υλιστική αριστοκρατική αντίληψη που προσδίδει στα ανώτερα αξιώματα του πολιτικού Κράτους «μια ζώδη πραγματικότητα» (Marx, 2023: 210-1).

Παραπέρα, ο κυρίαρχος λογικός προσδιορισμός των πρωτοτοκίων είναι αυτός της έγγειας κληρονομικής ιδιοκτησίας ως υποστασιοποιημένου υποκειμένου και όχι αυτός του πρωτότοκου. Η πολιτική βούληση και η δραστηριότητα του τελευταίου δεν είναι παρά το κατηγορούμενο, ο ανθρωπομορφισμός και ως εκ τούτου η (πολιτική) ιδιοκτησία της πρώτης. Συνεπώς η άμεση ανελεύθερη πολιτική υπαγωγή στην έγγεια ιδιοκτησία προκύπτει μέσα από τον πρωτότοκο και μέσω αυτού (Marx, 2023: 212).

Ομοίως και στην περίπτωση του πολιτικού Κράτους, η πολιτική του ανεξαρτησία και οι στιγμές του δεν καθορίζονται αυτούσια από αυτό το ίδιο αλλά είναι το παρεπόμενο μιας αλλότριας ουσίας, αυτής «του αφηρημένου ιδιωτικού δικαίου, [...] την αφηρημένη *ατομική ιδιοκτησία*» (Marx, 2023: 212). Την ίδια στιγμή, όπως το πολιτικό Κράτος με την νομοθετική του εξουσία αποδείχθηκε η καθολική σφαίρα αποκάλυψης της πραγματικής ουσίας, αξίας και σημασίας όλων των στιγμών του Κράτους (ατομική ιδιοκτησία, κυρίαρχος, διαφορά των «τάξεων»), έτσι και η πραγματική ανεξάρτητη ιδιοκτησία που αποκτά την σημασία ως τέτοια μέσα στο πολιτικό Κράτος, είναι η πολιτική του ανεξαρτησία και το πολιτικό του σύνταγμα (Marx, 2023: 213· Marx, 1977: 107).

Από την *Παρατήρηση* της §279 συνάγεται κατά τον Marx αυτό που ενσαρκώνει ο θεσμός των πρωτοτοκίων: η αφηρημένη ατομική ιδιοκτησία ως η αντικειμενικότητα που εγκατοικεί στην κορυφή του Κράτους που είναι το δικαίωμα της αφηρημένης προσωπικότητας, δηλαδή του κληρονομικού μονάρχη ως της ανώτερης πολιτικής

προσωπικότητας, στην οποία βασίζεται ολόκληρο το Κράτος (Marx, 2023: 214).

Ο Hegel καθιστά με τον κληρονομικό μονάρχη το Κράτος σαν το Κράτος της αφηρημένης προσωπικότητας μέσω του ιδιωτικού δικαίου που είναι η αφαίρεση και το ψευδές του δίκαιο, όπως είναι και η ηθική για την υποκειμενικότητα, και αυτά δεν είναι τίποτα άλλο, σε αντίθεση με τις αυταπάτες του Hegel, «το πρόσωπο και το υποκείμενο του Κράτους», άρα και το Κράτος και η Ηθική ζωή η «κοινωνία (κοινωνική ζωή) των αυταπατών αυτών» (Marx, 2023: 214). Ωστόσο, ο Marx αναγνωρίζει στον Hegel μια προοδευτική συνεισφορά, καθότι η ανάλυση του για την ηθικότητα του σύγχρονου Κράτους και του σύγχρονου ιδιωτικού δικαίου δείχνει τον διαχωρισμό της ηθικότητας από το Κράτος ως προϋπόθεση του, όπως και τον μη ηθικό χαρακτήρα του Κράτους και τον μη πολιτικό χαρακτήρα της ηθικής (Marx, 1977: 108-9).

Αναφορικά και πάλι με τα πρωτοτόκια, αυτά εγγυώνται ότι το σύνταγμα είναι το σύνταγμα της ατομικής ιδιοκτησίας, αποτελούν την πολιτική της έννοια και την καθολική της έκφραση και είναι «απλώς μια ιδιαίτερη ύπαρξη της καθολικής σχέσης ατομικής ιδιοκτησίας και πολιτικού Κράτους» (Marx, 1977: 109).

Η ατομική ιδιοκτησία, που υπάρχει και στους τεύτονες, παράλληλα με αυτό τον θεσμό στην κλασική του μορφή, συνιστά τον «καθολικό δεσμό του Κράτους» (Marx, 1977: 109), ενώ τον Μεσαίωνα μια σειρά κοινωνικών προνομίων υπήρχαν με την μορφή της ατομικής ιδιοκτησίας σαν δικαίου που εξαιρείται από τον κανόνα (Marx, 1977: 109).

Αντίθετα, στην φεουδαλική βασιλεία η εξουσία της ατομικής ιδιοκτησίας και του στέμματος ταυτίζονται, και στο πρόσωπο του κυρίαρχου βρίσκεται «το μυστήριο της φύσης της καθολικής εξουσίας, της εξουσίας όλων των σφαιρών του Κράτους» (Marx, 1977: 109). Και αυτό επειδή το πρόσωπο του εκφράζει την εξουσία του συνταγματικού Κράτους στην πιο αφηρημένη ιδεαλιστική του μορφή αντί αυτός ο ίδιος να έχει πραγματική και υλική εξουσία και λειτουργία. Στο πρόσωπο του ηγεμόνα εκδηλώνονται αντιφατικά όλοι οι λογικοί προσδιορισμοί στον διαχωρισμό τους και την αντίθεση τους (Marx, 1977: 110· Marx, 2023: 216).

Ο Marx επιστρατεύει την ιστορική μέθοδο για την απάντηση του πολιτικού προβλήματος της ατομικής ιδιοκτησίας. Στους Ρωμαίους βρίσκουμε την έλλογη πραγμάτευση του δικαίου της ατομικής ιδιοκτησίας, η οποία συλλαμβάνεται στην βάση της

πραγματικής κατοχής της που γίνεται και νομική, της ελεύθερης χρήσης της και των «σχέσεων που παρουσιάζονται σαν αφηρημένες σχέσεις ατομικής ιδιοκτησίας» (Marx, 2023: 217). Αυτή υφίσταται στην σύνδεση της με το πολιτικό σύνταγμα μέσω του δικαίου της κατάκτησης και της κατοχής, και γενικά ως δημόσια ιδιοκτησία που προσφέρει υλικά προνόμια στους λίγους έναντι των πολλών, εξ ου και η ύπαρξη ελεύθερων και δούλων, και η διαπάλη ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς. Ωστόσο, δημόσιες τιμές δεν απονέμονται βάσει της κληρονομικότητας της ατομικής ιδιοκτησίας (Marx, 2023: 217-8· Marx, 1977: 111). Από την άλλη στους Γερμανούς η αυτοκρατορική εξουσία κατέχεται άμεσα από την εμπειρική βούληση, η κληρονομικότητα δεν καθορίζεται από την ατομική ιδιοκτησία, με άλλα λόγια, ανάμεσα στην αυτοκρατορική εξουσία και τους υπηκόους της δεν μεσολαβεί η ατομική ιδιοκτησία. Συνεπώς, η πολιτική αποσύνθεση της είναι αυτό που επέφερε τον ανώτατο σχηματισμό του δικαίου της ατομικής ιδιοκτησίας, χωρίς όμως το κρατικό δίκαιο να καταργείται, όπως στην Ρώμη:

«3. Σε αντίθεση με τα γερμανικά πρωτοτόκια και τα λοιπά, στην Ρώμη η επιμονή του διαθέτη φαίνεται να είναι το παράγωγο της ατομική ιδιοκτησίας. Σε αυτή την τελευταία αντίθεση βρίσκεται όλη η διαφορά ανάμεσα στην Γερμανική και την Ρωμαϊκή ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας» (Marx, 2023: 217-8· Marx, 1977: 111).

Ο Hegel με τον θεσμό των πρωτοτοκίων καθιστά την ύπαρξη του Κράτους ενυπάρχουσα ή απορρέουσα της έγγειας ατομικής ιδιοκτησίας αντί η τελευταία να είναι ιδιοκτησία και πολιτική ιδιότητα του Κράτους.

Στην §308 ο Hegel καταδεικνύει ακόμη μια διάκριση εντός των νομοκατεστημένων τάξεων και την κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, αυτής ανάμεσα στο αμετάβλητο τμήμα, την γαιοκατοχή, και το υποτιθέμενα ευμετάβλητο, οι ενώσεις, οι κοινότητες και οι συντεχνίες. Επιπλέον, το πρώτο τμήμα των νομοκατεστημένων τάξεων, οι πρωτότοκοι, διακρίνονται από το δεύτερο τμήμα των νομοκατεστημένων τάξεων, τους βουλευτές, από το ότι αυτοί είναι νομοθέτες αυτοί καθ' εαυτοί ενώ στο δεύτερο τμήμα οι αντιπρόσωποι επιλέγονται και εκλέγονται ως τέτοιοι. Το πρόβλημα με το ευμετάβλητο τμήμα είναι ότι εφόσον εκλέγονται οι αντιπρόσωποι της στο πολιτικό Κράτος, η κοινωνία από την οποία αρχικά προέρχονται ως διαλυμένη και ασυγκρότητη μάζα ατόμων, δρά όχι «σαν αυτό που είναι» (Hegel, 1991: 346),

αλλά αντίθετα, σαν αυτό που δεν είναι, που δεν εγκατοικεί στην ουσία της, δηλαδή πολιτική. Η πολιτική του πράξη δεν μπορεί να είναι κάτι άλλο εκτός από μοναδική και προσωρινή, και για ακόμη μια φορά η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών διαχωρίζεται υλικά από την πραγματικότητα μέσω αυτής της αντιπροσώπευσης (Marx, 2023: 218-20· Marx, 1977: 111-2).

Στην πραγματικότητα, η πολιτική είναι αυτή που αποκτά της σύνδεση της μέσα στις συντεχνίες, τις κοινότητες και τις ενώσεις παρά απλά αυτές αποκτούν την πολιτική τους υφή επειδή η κοινωνία εκλέγει αντιπροσώπους μέσα από αυτές (Marx, 1977: 111-2). Κατά τον Marx, ο Hegel δίνοντας στο «ευμετάβλητο» τμήμα αυτής της «τάξης» αντιπροσώπευση, υποδηλώνει την ύπαρξη δύο διακριτών πολιτικών σωμάτων, της Βουλής των αντιπροσώπων, «το πολιτικό σύνταγμα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με την σύγχρονη έννοια» (Marx, 1977: 113), και της Βουλής των Ομοτίμων, «το πολιτικό σύνταγμα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με την έννοια που αρμόζει στις νομοκατεστημένων τάξεων» (Marx, 1977: 113), ως ουσιωδώς διαφορετικών αρχών με διαφορετικές κοινωνικές θέσεις. Η Βουλή των Ομοτίμων είναι η Βουλή των νομοκατεστημένων τάξεων, το πολιτικό όργανο έκφρασης της μεσαιωνικής ύπαρξης της κοινωνίας, που βρίσκονται εντός κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών μέσα από την κατ' εξοχήν «Τάξη», την κυρίαρχη έγγεια ιδιοκτησία που ενσαρκώνει την αρχή των νομοκατεστημένων τάξεων (Marx, 2023: 220-1). Η Βουλή των Αντιπροσώπων εκπροσωπεί και πραγματώνει την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών στην αφηρημένη και σύγχρονη πολιτική της ύπαρξη. Αυτό που δεν υπήρχε στον Μεσαίωνα και αποτελεί πρόοδο, είναι μόνο ότι απέναντι σε έναν αντιπροσωπευτικό θεσμό (την Βουλή των Αντιπροσώπων) του σύγχρονου πολιτικού Κράτους των ατόμων της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, η πολιτική των νομοκατεστημένων τάξεων υπάρχει περιορισμένη στην ιδιαιτερότητα της (Marx, 2023: 220-1· Marx, 1977: 112-3).

Ωστόσο, η αντιφατική ύπαρξη αυτού του ιδιαίτερου θεσμού μέσα στην συνταγματική μοναρχία του Hegel δεν επιτελεί πραγματικά την εξισοροποιητική λειτουργία ανάμεσα στα δύο άκρα και της νομοθετικής εξουσίας/πολιτικού Κράτους με τον εαυτό του (Marx, 2023: 221).

Στην περίπτωση του Γαλλικού συντάγματος έχουμε την πρόοδο οι ομότιμοι να διατηρούν την μονιμότητα τους χωρίς να παραμένουν φορείς κληρονομικών δικαιωμάτων

και η Βουλή τους να δημιουργείται σαν διαχωρισμός της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών από τον εαυτό της – ως αφαίρεση του πολιτικού Κράτους της συνταγματικής μοναρχίας της Ιουλιανής Επανάστασης – αντί να προκύπτει μέσα από την πραγματική κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, και έτσι αποτελεί απλά μια τυπική πολιτική «τάξη» παρά μια «τάξη» «προικισμένη με ιδιαίτερα δικαιώματα» (Marx, 1977: 114-5· Marx, 2023: 221-2). Η αφαιρετική δημιουργία των Γάλλων της αρχής του πολιτικού Κράτους – ως δημιουργίας του διαχωρισμού της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών από τον εαυτό της – άρα εντός μιας αντίθεσης, αποτελεί ιστορική πρόοδο, καθότι στην σύγχρονη εποχή το Κράτος και η πολιτική δεν μπορούσαν να επανανακαλυφθούν χωρίς την τοποθέτηση της αρχής του πολιτικού Κράτους στο επίκεντρο (Marx, 2023: 222).

Από την άλλη, όταν ο Hegel θέλει την ύπαρξη των νομοκατεστημένων τάξεων και της συνέλευσης τους συνταγματικά εγγυημένες (Hegel, 1991: 347), έπεται ότι η εγγύηση αυτή της ύπαρξης, δεν μπορεί παρά να είναι οι ενώσεις, οι κοινότητες και οι συντεχνίες, και με αυτό τον τρόπο εκφεύγει της σύγχρονης πραγματικότητας της αφαίρεσης του πολιτικού Κράτους σαν καθολικής σφαίρας του Κράτους, επιστρέφοντας στον Μεσαίωνα (Marx, 2023: 222). Η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών δεν μπορεί να υπάρξει πολιτικά χωρίς την εγγύηση της συνέλευσης των νομοκατεστημένων τάξεων, όπως ούτε το Κράτος χωρίς αυτή. Το πολιτικό Κράτος δεν είναι μια ανεξάρτητη εξουσία, η ανώτερη στιγμή της κοινωνικής ύπαρξης, η σφαίρα της «αυθεντικής ύπαρξης των άλλων σφαιρών» (Marx, 2023: 223), αντίθετα εξαρτάται και σχετίζεται εξωτερικά με αυτές, αυτές εγγυούνται της ύπαρξη της. Η πραγματική πολιτική ύπαρξη των νομοκατεστημένων τάξεων σε ένα συνταγματικό Κράτος, μπορεί να εγγυάται μόνο από το νόμο, εντός της νομοθετικής εξουσίας, ως της καθολικής ουσίας του Κράτους: «η ύπαρξη τους είναι η πραγματικότητα του Κράτους σαν ένωσης» (Marx, 1977: 115). Δεν μπορεί να εξαρτάται από την ιδιαίτερη προνομιούχα ύπαρξη των συντεχνιών, των κοινοτήτων και των ενώσεων, τις οποίες ο Hegel θέλει να καταστήσει καθολική ύπαρξη, όταν δηλαδή το δίκαιο τους στην ιδιαίτερη του ύπαρξη υποκαθιστά το πολιτικό δίκαιο του Κράτους και την ιδιότητα του πολίτη (Marx, 1977: 115· Marx, 2023: 223).

Στην *Παρατήρηση* της §308, ο Hegel ορίζει αυτό που για τον Marx αποτελεί τον «ύψιστο και τον πιο συγκεκριμένο κοινωνικό καθορισμό» (Marx, 1977: 116) της ανάλυσης του, το μέλος του Κράτους ως νομικό πρόσωπο, «αφηρημένο προσδιορισμό». Το πρόβλημα,

σύμφωνα με τον Marx, δεν βρίσκεται σε αυτή την ορθή σύλληψη της πολιτικής ιδιότητας του μέλους του Κράτους ως αφηρημένου προσδιορισμού, αλλά στο ότι ως τέτοιο προκύπτει – εκτός από την λάθος ανάλυση του Hegel – από τις πραγματικές συνθήκες της νεωτερικής εποχής στις οποίες η πραγματική και πολιτική ζωή είναι διαχωρισμένες (Marx, 1977: 116· Marx, 2023: 224-5). Ενώ ακόμη, ο Hegel με την δυσπιστία του απέναντι στην συνολική και άμεση δημοκρατική συμμετοχή στην συζήτηση και την απόφαση για τον σύνολο των κρατικών υποθέσεων, με τον ισχυρισμό ότι στερεί από τον κρατικό οργανισμό τον έλλογο του χαρακτήρα, δεν μπορεί παρά να επιφυλάσσει για το δημοκρατικό στοιχείο μια τυπική επιμέρους ύπαρξη που δεν αποκτά έλλογη μορφή και δεν πραγματώνει την ουσία της εντός του κρατικού οργανισμού. Αυτό αποτελεί απόρροια της φορμαλιστικής και ιδεαλιστικής του θεώρησης για το Κράτος, όπου οι πραγματικοί και εμπειρικοί του προσδιορισμοί εμφανίζονται σαν άμορφο περιεχόμενο (Marx, 2023: 225).

Η θέση του Hegel θα ήταν συνεπής με την αποδοχή ότι η ενασχόληση με τις υποθέσεις του Κράτους είναι το πραγματώνενο δικαίωμα όλων μέσα από την ουσία των νομοκατεστημένων τάξεων, εφόσον προηγουμένως όρισε ότι η εμπειρική καθολικότητα «γίνεται το υποκείμενο του πραγματικά υπαρτού καθολικού» (Marx, 1977: 116).

Παραπέρα, από τον Hegel τίθεται το δίλημμα αν η υπο συζήτηση συμμετοχή της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών χρειάζεται να είναι η συμμετοχή του κάθε ενός ατόμου ξεχωριστά ή των ατόμων στο σύνολο τους, και ορίζοντας το πλήθος των ατόμων σαν μια εξωτερική αντιθετική ύπαρξη, εμμέσως αποκλείει την άμεση συμμετοχή όλων, δηλαδή τον καθένα ατομικά. Αυτό το αφηρημένο πρόβλημα της πολιτικής σημασίας της εμπειρικής καθολικότητας μέσα στο πολιτικό Κράτος, έχει να κάνει με την ουσία της αφηρημένης ατομικότητας, που παραμένει σταθερή, καθώς είτε τα συμμετέχοντα άτομα είναι όλα, πολλά ή λίγα, έχουμε να κάνουμε με ένα εξωτερικό πολλαπλό όλον, ως συνολικό άθροισμα της ατομικότητας. Η συμμετοχή λοιπόν είναι η συμμετοχή όλων των ατόμων. Ως εκ τούτου, ως πολιτικά μέλη του Κράτους έχουν τις πραγματικές του υποθέσεις και ως δικές τους, το ένα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του άλλου, και η πραγματική συνειδητή συμμετοχή τους σε αυτό είναι έκφραση της κοινωνικής τους ύπαρξης. Ακόμη, αυτή η συμμετοχή είναι και λογικά αναγκαία συμμετοχή στο Κράτος ανεξαρτήτως μορφής, εφόσον αυτό δεν μπορεί να διακριθεί από τις γενικές του υποθέσεις, και είναι πραγματική στον βαθμό που δεν είναι δεοντική ή δυνητική (Marx, 1977: 116-8· Marx, 2023: 226-8).

Ο διαχωρισμός του πολιτικού Κράτους, της νομοθετικής εξουσίας από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών είναι αυτός που δημιούργησε το πρόβλημα της συμμετοχής όλων, του κάθε ατόμου ξεχωριστά στη συζήτηση και την απόφαση για τις γενικές υποθέσεις του Κράτους, και αυτό έχει να κάνει αναγκαία με την πραγματική τους ύπαρξη ως μελών του πολιτικού Κράτους μέσα από τη νομοθετική εξουσία. Με αυτό τον τρόπο και μόνο, με την ενεργή και πραγματική συμμετοχή, πραγματώνονται πολιτικά, κάνουν δηλαδή την κοινωνική τους ύπαρξη και πολιτική ύπαρξη (Marx, 1977: 118· Marx, 2023: 228-9). Η πραγμάτωση της πραγματικής κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών σε πολιτική ύπαρξη, και του πολιτικού Κράτους σε πραγματική κοινωνία, προϋποθέτει την «μαζική, και αν είναι δυνατόν την συνολική» (Marx, 1977: 118· Marx, 2023: 228-9) της εισβολή και όσο πιο καθολική της συμμετοχή στην νομοθετική εξουσία, διαφορετικά η ύπαρξη της σε αυτή είναι φανταστική. Μια τέτοια μαζική είσοδος συνεπάγεται και ποσοτική αύξηση μιας πολιτικής δύναμης μέσα στη νομοθετική εξουσία, της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, και αυτή αναγκαστικά μετατρέπεται σε θεμελιακή αμφισβήτηση της αρχής πάνω στην οποία στηρίζεται το πολιτικό Κράτος της συνταγματικής μοναρχίας, της αντιπροσωπευτικής αρχής (Marx, 1977: 119· Marx, 2023: 229).

Εφόσον λοιπόν η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών πράττει πολιτικά μόνο μέσα από την νομοθετική εξουσία (που είναι η αφαιρετική ιδέα του πολιτικού Κράτους σαν ολότητας), «όλοι οφείλουν και θέλουν να πάρουν μέρος σ' αυτή [...] σαν άτομα» (Marx, 2023: 229), και ειδικότερα μέσα από τις νομοκατεστημένες τάξεις, στις οποίες δρώντας νομοθετικά αποκτούν συνειδητή κοινωνική, δηλαδή πολιτική λειτουργία. Έτσι ο σχηματισμός της κοινωνίας σε νομοθετική εξουσία συνεπάγεται την αλληλοαναγνώριση των μελών της σαν ατόμων, σαν αφηρημένων πολιτικών προσώπων, δηλαδή μελών του Κράτους, όμως ένας τέτοιος ορισμός αποτελεί αφαίρεση από την πραγματική τους ζωή παρά πραγματώνεται σε αυτή (Marx, 1977: 119· Marx, 2023: 230).

Έπεται λοιπόν ότι ο πραγματικός διαχωρισμός του πολιτικού Κράτους από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, πρέπει να αντιμετωπιστεί, πρέπει να επινοηθεί ένας τρόπος ενότητας τους, και αυτό γίνεται με την συμμετοχή της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών μέσω εκπροσώπων στο Κράτος. Η συμμετοχή όλων, του κάθε ατόμου ξεχωριστά, είναι αδύνατη σε αυτό το πλαίσιο, διότι με την καθολική συμμετοχή δεν θα υπήρχε λόγος και δυνατότητα διακριτής ύπαρξης της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών και το πολιτικό Κράτος δεν μπορεί

να την ανεχτεί, ακριβώς γι' αυτό και είναι μια αυτονομημένη από την κοινωνία ύπαρξη. Από την άλλη, ο Marx εξετάζει μια διαφορετική περίπτωση, που απηχεί και την δική του δημοκρατική αντίληψη. Αν η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών ήταν πραγματικά πολιτική κοινωνία, θα είχαμε απαλλαγθεί από μια υπερβατική μισο-θεολογική πολιτική αντίληψη που θέλει μια οντότητα διαχωρισμένη από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, το πολιτικό Κράτος, και σε αυτό το πλαίσιο η νομοθετική εξουσία θα έπαυε να είναι μια διακριτή αντιπροσωπευτική πολιτική εξουσία και θα μετατρέποταν απλά σε ακόμη μια αντιπροσωπευτική λειτουργία πλάι σε άλλες ανθρώπινες, κοινωνικές και ειδητικές αντιπροσωπευτικές δραστηριότητες στην βάση των κοινών αναγκών. Με άλλα λόγια, σε κοινωνική «αυτο-αλληλο-αντιπροσώπηση» ως αυτοπροσδιορισμού της ανθρώπινης ουσίας, της κοινής ύπαρξης και πρακτικής (Marx, 1977: 119-20· Marx, 2023: 230-1).

Μια άλλη δημοκρατική θέση που διατυπώνει ο Marx, αναφορικά με την διττή αντιφατική φύση της νομοθετικής εξουσίας, αφορά στην διεκδίκηση της στην τυπική πολιτική της λειτουργία, δηλαδή ως κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας, αντί στο περιεχόμενο της, στην πραγματική νομοθετική της λειτουργία, ως θέλησης που «δεν πρέπει να προλαμβάνει» αλλά «οφείλει να ανακαλύπτει και να διατυπώνει τον πραγματικό νόμο» (Marx, 1977: 120-1· Marx, 2023: 231). Το πραγματικό της περιεχόμενο προσεγγίζεται μόνο σε περιπτώσεις όπου τίθενται ζητήματα από τα πάνω, φορμαλιστικά σε αυτή ή όταν τίθενται τυπικά πολιτικά δικαιώματα γενικά. Αυτό οφείλεται στην αφηρημένη πολιτική φορμαλιστική της φύση να αντιπροσωπεύει τυπικά την πολιτική ύπαρξη της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, να εξαρτά αυτά τα ζητήματα αποκλειστικά στις διάφορες εξουσίες του πολιτικού Κράτους και να εξαρτά επίσης τον πολιτικό χαρακτήρα της πολιτικής συνείδησης που εκπροσωπεί αποκλειστικά στην σύγκρουση της με την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία (Marx, 1977: 120-1· Marx, 2023: 232). Στο αφαιρετικό φορμαλιστικό πολιτικό Κράτος, σαν η ύπαρξη του πραγματικού Κράτους, κάθε απαίτηση οι νόμοι και οι κοινωνικές ανάγκες να προσδιοριστούν πολιτικά ως τέτοιες, πραγματοποιείται όχι μέσα από το δικό τους περιεχόμενο, αλλά τυπικά μέσα από μια άλλη δύναμη (Marx, 1977: 120-1· Marx, 2023: 232).

Όμως εδώ αυτό που πραγματικά διακυβεύεται στο σύγχρονο αντιπροσωπευτικό πολίτευμα σε Αγγλία και Γαλλία είναι, σύμφωνα με τον Marx, το καθολικό δικαίωμα ψήφου, το εκλέγειν και το εκλέγεσθαι για το σύνολο της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών, και όχι το δίλημμα του Hegel, αν αυτή «οφείλει να ασκήσει τη νομοθετική εξουσία μέσω

αντιπροσώπων ή όλοι πρέπει να το κάνουν ο καθένας ατομικά» (Marx, 2023: 232. Marx, 1977: 120-1). Η ιδιάζουσα φύση της ψηφοφορίας δεν συνάδει ούτε με το στέμμα ούτε με την εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία καθότι αυτή είναι η άμεση, πραγματική και υπαρκτή σχέση της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών με την αντιπροσώπευση, την νομοθετική εξουσία και το πολιτικό Κράτος, το «βασικό πολιτικό της συμφέρον» (Marx, 1977: 121). Με την οριστική επίτευξη του γενικού δικαιώματος ψήφου η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών αποκτά ταυτόχρονα την πολιτική της ύπαρξη – γίνεται αφαίρεση του εαυτού της – και την civil ύπαρξη της, και αυτή η μεταρρύθμιση γίνεται μοχλός για την άρση αυτής την αντίθεσης με την διάλυση την ίδια στιγμή του πολιτικού Κράτους και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών (Marx, 1977: 121).

Αυτό το αίτημα τίθεται εμφανώς ως προϋπόθεση για την έλευση της αληθινής δημοκρατίας, την κατάλυση και εξαφάνιση του πολιτικού κράτους, και απηχεί τα γραφόμενα της επιστολής του στον Arnold Ruge τον Σεπτέμβριο του 1843, στην οποία υπογραμμίζει πόσο σημαντικό είναι για τον κριτικό να φωτίζει τα πολιτικά ζητήματα, καθώς το «πολιτικό κράτος εκφράζει [...] εντός της μορφής του *sub specie rei publicae* [υπό τη μορφή της πολιτείας] όλους του κοινωνικούς αγώνες, τις ανάγκες, τις αλήθειες» (Marx, 2014: 199). Στο αντιπροσωπευτικό νεωτερικό κράτος η *res publica* ως μορφή πολιτικού κράτους περιέχει και εκφράζει την πραγματική κοινωνική κίνηση της αυθυπέμβασης του, δηλαδή της επίλυσης του ως αινίγματος με το πέρασμα στην γενική μορφή, την αληθινή δημοκρατία. Αυτό δείχνει ότι η αναγκαιότητα της πολιτικής στιγμής δεν χάνεται, διατηρείται, και με αυτό τον τρόπο ο κριτικός επιταχύνει τις αντιφάσεις του πολιτικού κράτους, αναδεικνύοντας τα όρια του και σπρώχνοντας το προς την εξαφάνιση του:

«Όταν ο κριτικός αναπτύσσει την υπεροχή του αντιπροσωπευτικού συστήματος έναντι του νομιμοταξικού, ελκύει *πρακτικά* το *ενδιαφέρον* ενός μεγάλου κόμματος. Όταν ανυψώνει το αντιπροσωπευτικό σύστημα από την πολιτική μορφή του στη γενική μορφή και προβάλλει την αληθινή σημασία που αποτελεί το θεμέλιο τους αναγκάζει ταυτόχρονα αυτό το κόμμα να ξεπεράσει τον εαυτό του, διότι η νίκη του είναι ταυτόχρονα ήττα του» (Marx, 2014: 199).

Αναφορικά και πάλι με την *Παρατήρηση* της §308, το πρόβλημα έγκειται στο ότι δεν έχει ένα πραγματικό υποκείμενο με το οποίο η κοινωνία μπορεί να καταστεί πραγματικά εκείνη που καθορίζει το Κράτος παρά μόνο την «αυτοσυνείδητη ύπαρξη του Ηθικού

πνεύματος, σύμφωνα με την καθολική Ιδέα» (Marx, 1977: 121), όταν θέλει το ιδιαίτερο status μιας «τάξης» να είναι και ο ιδιαίτερος προσδιορισμός, το είδος πραγματικά και υψηλότερα υφιστάμενο ως «το είδος ή ο προσδιορισμός της καθολικής ουσίας του γένους» (Marx, 1977: 120-1).

Στην §309 ο Hegel θέλοντας οι αντιπρόσωποι που ο ίδιος έθεσε ως αντιπροσώπους των κοινοτήτων, των συντεχνιών και των ενώσεων να μην είναι εντεταλμένοι τους agents, αλλά να υπερασπίζονται το καθολικό συμφέρον – καθώς στην πρώτη περίπτωση θα υπερασπίζονταν το ιδιαίτερο τους συμφέρον εις βάρος του καθολικού – αυτοαναιρεί αυτό που αρχικά τους κατέστησε, δηλαδή αντιπροσώπους μέσα στις ίδιες τις συντεχνίες κλπ., αποξενώνοντας με αυτό τον τρόπο και τις ίδιες από τον εαυτό τους υποτάσσοντας τις πολιτικά (εκλογικά) στο Κράτος. Έτσι η «αναγνώριση» των συντεχνιών κλπ. και της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών στην υλική τους πραγματικότητα δεν γίνεται στην δική τους ύπαρξη και ουσία, αλλά μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων εντός του πολιτικού Κράτους, δηλαδή τυπικά, στην αφαίρεση τους ως πολιτική ύπαρξη (Marx, 1977: 122-3· Marx, 2023: 234-5).

Ακόμη, ο Hegel θέλει να εκλέγονται ως πολιτικοί αντιπρόσωποι άτομα στη βάση της εμπιστοσύνης και της ανώτερης γνώσης πάνω σε θέματα καθολικού ενδιαφέροντος που αυτά έχουν σε σχέση με τους εκλογείς τους (Hegel, 1991: 348), όμως προκύπτει το ερώτημα πως εδώ έχουμε όντως μια σχέση εκπροσώπησης. Αυτή η ανώτερη γνώση δεν προκύπτει πραγματικά από την στιγμή που οι εκλογείς δεν είναι αυτοί οι ίδιοι ή τα άτομα που εξουσιοδοτούν το υποκείμενο της συζήτησης και της απόφασης για τις δημόσιες υποθέσεις, παρά μόνο επειδή στο Κράτος του Hegel η αντιπροσώπευση ή η εκπροσώπηση υπάρχει τυπικά πολιτικά σε αυτό και ορίζει την ουσία της νομοθετικής εξουσίας αντι αυτή να «ανήκει ουσιαστικά στον χαρακτήρα της νομοθετικής εξουσίας της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών» (Marx, 1977: 123· Marx, 2023: 235). Η κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών υπάρχει πραγματικά πολιτικά μόνο μέσα από την συνέλευση που συγκροτούν οι πολιτικοί της εκπρόσωποι, και αυτό μαρτυρά τον διαχωρισμό της από το πολιτικό Κράτος στην μορφή του «διαχωρισμού των αντιπροσώπων από τους εντολείς τους» (Marx, 1977: 123· Marx, 2023: 236). Έτσι λοιπόν στην τυπική τους αντίφαση οι αντιπρόσωποι της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών δεν είναι εντεταλμένοι από τους εντολείς τους παρά μόνο τυπικά, και με την εκλογή τους παύουν

να είναι τέτοιοι πραγματικά, ενώ στην υλική τους αντίφαση είναι εντεταλμένοι αντιπρόσωποι των δημόσιων υποθέσεων ως ιδιαίτερων και όχι καθολικών υποθέσεων (Marx, 1977: 123· Marx, 2023: 236).

Από την *Προσθήκη* (Hegel, 1991: 348) του Gans (που αποδίδεται στον Hegel) συνάγεται ότι η προσωπική εμπιστοσύνη είναι η υποστασιακή σχέση, η βάση, της αντιπροσώπευσης (Marx, 1977: 123· Marx, 2023: 236).

Στην §310 ο Hegel απαιτεί πέραν της εγγύησης της Άνω Βουλής ενάντια στην φύση της Κάτω Βουλής και την εγγύηση του αντιπροσώπου από την εμπιστοσύνη του εκλογέα, μια νέα εγγύηση, αυτήν της ικανότητας του αντιπροσώπου ως εγγύησης αυτής της εμπιστοσύνης και της φύσης της Κάτω Βουλής. Θέλει αυτή η ικανότητα να μην είναι μόνο πολιτική αλλά και γραφειοκρατική, και υποτάσσοντας την Κάτω Βουλή στην γραφειοκρατία θέλει να καταστήσει την νομοθετική εξουσία με πυρήνα τον διπλό αντιπροσωπευτικό ρόλο της γραφειοκρατίας (του λαού και του στέμματος ταυτόχρονα) «πραγματική κυβερνώσα εξουσία» (Marx, 1977: 124· Marx, 2023: 237). Και ενώ προηγουμένως η αντιπροσώπευση προερχόταν από τις συντεχνίες και η εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία αντιτίθετο σε αυτές, τώρα οι αξιωματούχοι του συνταγματικού Κράτους δύνανται να γίνουν και αντιπρόσωποι υπο την ιδιότητα του πολίτη ως αφαίρεσης από την «ιδιωτική» (civil) ιδιότητα των ατόμων των «τάξεων». (Marx, 1977: 124· Marx, 2023: 237).

Ο Marx συνάγει από την *Παρατήρηση* της §310 μια «ουσιώδη διάκριση ανάμεσα στους αντιπροσώπους των συντεχνιών και αυτών των τάξεων» (Marx, 1977: 124) και από την *Προσθήκη* του Gans (αποδιδόμενη στον Hegel) στην §309, ασυνέπεια και γραφειοκρατισμό λόγω της εξάρτησης – ουσιαστικά της υποκατάστασης - των γενικών συμφερόντων των εκλογέων από τους αντιπροσώπους όταν οι δεύτεροι καλούνται να εγγυηθούν την προώθηση και την επίτευξη τους, ενώ in actu προκύπτει το ακριβώς αντίθετο (Marx, 1977: 125· Hegel, 1991: 348).

Επιπλέον, ενώ στην §301 ήθελε τις νομοκατεστημένες τάξεις να «φέρουν στην ύπαρξη της την στιγμή της υποκειμενικής ελευθερίας, [σ.σ δηλαδή] την δημόσια συνείδηση σαν την εμπειρική καθολικότητα των απόψεων και των σκέψεων των πολλών» (Hegel, 1991: 339), αυτές πλέον υποτάσσονται στην εκτελεστική/κυβερνητική εξουσία, στο υποτίθεται υπαρκτό και ολοκληρωμένο του Κράτος που είναι ταυτισμένο με αυτή. Την ίδια στιγμή μετατρέπει τις

νομοκατεστημένες τάξεις σε μέσο ολοκλήρωσης του Κράτους του, τα άτομα αναγνωρίζονται αντικειμενικά από αυτό στις δοκιμασμένες πλευρές τους και όχι από την υποκειμενική τους γνώμη και αυτοπεποίθηση (Marx, 1977: 125· Hegel, 1991: 349). Ο Marx αποδίδει κατηγορηματικά στον Hegel την αντιδημοκρατική γραφειοκρατική νοοτροπία της διοίκησης του Πρωσικού Κράτους που υποτιμά κατάφορα την υποκειμενική γνώμη του λαού και τον αντιμετωπίζει ως φορέα «κακής βούλησης» (Marx, 1977: 125-6). Η πολιτική αίσθηση της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών είναι πλήρως υποτιμημένη, κάτι που είναι αναπόφευκτο όταν η πολιτική της ύπαρξη δεν αντιστοιχεί στην υλική πραγματική της ύπαρξη, και ως εκ τούτου, όταν το Κράτος του Hegel δεν είναι η αντικειμενοποίηση της. Και οι νομοκατεστημένες τάξεις με την σειρά τους δεν είναι πραγματικά αυτόνομες πολιτικά και συμβατές με τον «ουσιώδη ορισμό» που ο Hegel τους δίνει στην §301 ως η φερμένη ύπαρξη της δημόσιας συνείδησης των πολλών (Marx, 1977: 125).

Στην §311 ο Hegel συνάγει αντιφατικά την αντιπροσώπευση ως νομοθετική εξουσία από την εκλογή της από την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών και εκπροσωπεί τα ιδιαίτερα συμφέροντα και ανάγκες των συντεχνιών, όταν προηγουμένως στην §309, οι αντιπρόσωποι δεν μπορούσαν να υπερασπίζονται τα ιδιαίτερα συμφέροντα της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών αλλά το καθολικό συμφέρον, ενώ στην πραγματικότητα αυτό δεν είναι τίποτα άλλο από την πολιτική αφαίρεση των ιδιαίτερων συντεχνιακών συμφερόντων (Marx, 1977: 126). Ακολούθως ενώ τώρα θέλει τους αντιπροσώπους προσδιορισμένους από τις συντεχνίες και την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών, στην §310 τους ήθελε καθορισμένους διοικητικά και πολιτικά μέσα από την πραγματική εκτέλεση των αντίστοιχων εργασιών (Marx, 1997: 126· Hegel, 1991: 349), όπως επίσης τώρα η εκλογή, η αντιπροσώπευση, αφού υποτίθεται πραγματοποίησε την εμπιστοσύνη στην οποία βασιζόταν πρωτύτερα στην *Προσθήκη* της §309, παρουσιάζεται απλοποιημένη χωρίς την ουσία της, την εμπιστοσύνη (Marx, 1977: 126· Hegel, 1991: 348-50).

Η αντίφαση του Hegel βρίσκεται στον διττό χαρακτήρα που δίνει στην αντιπροσώπευση. Την μια ως καθολικό συμφέρον του ανθρώπου στην πολιτική του ιδιότητα, την άλλη ως το πνεύμα του ιδιαίτερου συμφέροντος της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών (Marx, 1977: 126-7).

Επίλογος

Ο Marx αναζήτησε εκείνη την περίοδο στην φιλοσοφία και κρατική επιστήμη του Hegel την παρακμή της υφιστάμενης πολιτικής και κοινωνικής τάξης πραγμάτων όπως αυτή εμφανιζόταν στο υπαρκτό Πρωσικό Κράτος και την πολιτειακή μορφή της συνταγματικής μοναρχίας. Η άθλια και αδιέξοδη κατάσταση στην Γερμανία έπρεπε να περάσει από το δικαστήριο της αμείλικτης θεωρητικής και πολιτικής κριτικής για να ωθηθεί στα όρια της και τελικά στο οριστικό ξεπέρασμα του ιστορικού της παρελθόντος. Η φιλοσοφική θεωρησιακή της συνείδηση με αποκορύφωμα την φιλοσοφία και την κρατική επιστήμη του Hegel – η οποία έγινε μια νέα θρησκεία όπως και η γερμανική φιλοσοφία εν γένει – τίθεται ως ένα καταλυτικό και αναπόσπαστο του μέρος και αποτελεί βασική έκφραση του κεντρικού προβλήματος που θέτει ο Marx, αυτού της αλλοτρίωσης του ανθρώπου της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών που έφερε σαν αποτέλεσμα τον διαχωρισμό του νεωτερικού (πολιτικού) Κράτους από αυτή.

Η λύση που προκρίνει ο Hegel για αυτό το πρόβλημα είναι η διαμεσολάβηση και συμφιλίωση τους με μια διαλεκτική εσωτερικού σχετισμού του πολιτικού Κράτους με τις υπόλοιπες σφαίρες προκειμένου να το καταστήσει εγγενή τους σκοπό, και εξωτερικού σχετισμού τους, με το πολιτικό Κράτος να ανυψώνεται σε εξωτερική τους αναγκαιότητα. Ο Marx θεωρεί αυτή την λύση αποτυχημένη διότι ο Hegel συμβιβάζει με αυτό τον τρόπο την αντίφαση επι μέρους και όλου με την επίπλαστη ενότητα δικαιώματος και καθήκοντος χωρίς να απαντά αν με αυτή αίρεται η στιγμή της εξωτερικής αναγκαιότητας του Κράτους.

Ο Marx με το εργαλείο της αναστροφής υποκειμένου-κατηγορουμένου καταλογίζει στην εγελιανή φιλοσοφία θρησκευτικό χαρακτήρα, καθώς αυτή αντί να αναγνωρίζει το πλήθος των ατόμων και τις σφαίρες τις εμπειρικής πραγματικότητας ως αφετηρία και προϋπόθεση του Κράτους, τις πλάθει ως προϊόντα του Κράτους – από επι μέρους αυθύπαρκτες ουσίες σε δικά του φαινόμενα – μετατρέποντας έτσι το Κράτους σε υποκείμενο και τις επι μέρους πραγματικές εμπειρικές σφαίρες σε κατηγορήματα του. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επι μέρους εξουσίες του πολιτικού συντάγματος ως απότοκο της αποτυχίας του να ορίσει την συγκεκριμένη ιδέα του πολιτικού συντάγματος συγχέοντας το με την καθολική και αφηρημένη ιδέα του οργανισμού που επιφέρει με την σειρά του την αδυναμία ορισμού του ειδικού περιεχομένου των διαφορετικών εξουσιών καθιστώντας τις κενές λογικές

αφαιρέσεις.

Η επιλογή της συνταγματικής μοναρχίας από τον Hegel ως του καταλληλότερου πολιτεύματος, διαβάζεται από τον Marx ως αντεπαναστατική απόφαση που αποσκοπεί στην συμφιλίωση των ανεπίλυτων ανταγωνισμών της νεόκοπης κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από έναν αδιάκοπο «πόλεμο όλων εναντίων όλων». Όσον αφορά τον μονάρχη, ο Marx φωτίζει την αντιφατική και αποτυχημένη προσπάθεια του Hegel να τον θεμελιώσει ως ενσάρκωση του καθολικού περιεχομένου και σκοπού του Κράτους αναδεικνύοντας την αυθαίρετη του βούληση με την εξουσία της τελικής απόφασης που του δίνει ο Hegel. Η αδιαμεσολάβητη και χωρίς εκλογές ανάδειξη του ως πρόσωπο της κυριαρχίας και της γενικής βούλησης του Κράτους μέσω της κληρονομικότητας και της φυσικότητας που του δίνεται με την γέννηση, όπως και η στιγμή του ως εξωτερική αμεσότητα, τον καθιστούν μια αφαίρεση της αφηρημένης Ιδέας, με αποτέλεσμα η προσπάθεια του Hegel να θεμελιώσει την συνταγματική μοναρχία ως έλλογη και πραγματική να πέφτει στο κενό.

Η γραφειοκρατία είναι ο βασικότερος πυλώνας του εγγελιανού κράτους διότι είναι αυτή που παίζει τον καθοριστικό ρόλο της διατήρησης ή αναπαραγωγής της υπάρχουσας κοινωνικής και πολιτικής τάξης διαμεσολαβώντας με βία ή συναίνεση την ούτως ειπείν ανεπίλυτη χωρίς επανάσταση ή/και εκλογική μεταρρύθμιση αντίθεση κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών και πολιτικού Κράτους, αυτοπροβαλλόμενη από ιδιαίτερη επι μέρους ύπαρξη σε φορέα του καθολικού (κρατικού) συμφέροντος. Ο Marx θέτει την κατάργηση της γραφειοκρατίας ως εκ των ων ουκ άνευ για την πραγμάτωση της «αληθινής δημοκρατίας» και την εξαφάνιση του πολιτικού κράτους με τον αχώριστο πολιτικό του φορμαλισμό, καθώς η πολιτική πρέπει να γίνει ανοιχτό πεδίο και διαδικασία άσκησης της από τον λαό σε ενότητα με την πραγματική του ζωή, ουσία και ύπαρξη, αντί για αυτό που είναι τώρα, δηλαδή υπόθεση των λίγων και εκλεκτών τεχνοκρατών ή επαγγελματιών της πολιτικής.

Στο ίδιο πλαίσιο, σε αντίθεση με μια οριστικά παγιωμένη και επι μέρους συντεταγμένη εξουσία όπως η νομοθετική, ο Marx είναι υπέρμαχος της συντακτικής συνέλευσης που νομοθετεί για τον λαό και από τον λαό, για να μπορούν ακριβώς να υπερβαίνονται τα ιστορικά όρια των πεπαλαιωμένων συνταγμάτων με επαναστάσεις και να δημιουργούν νέα.

Ένα επιπλέον στοιχείο, είναι η κριτική του Marx της αναβίωσης από τον Hegel των μεσαιωνικών νομοκατεστημένων τάξεων στη νέα εποχή με σκοπό την νομιμοποίηση μέσω

της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών – με την ελάχιστη της συμμετοχή στην νομοθετική εξουσία μέσα από την συνέλευση των νομοκατεστημένων τάξεων – της κυβερνητικής εξουσίας ως αποκλειστικού κατόχου του καθολικού κρατικού συμφέροντος. Η άρνηση του Hegel να αναγνωρίσει και να προσδιορίσει το πραγματικό περιεχόμενο της ελευθερίας και της ζωής του λαού – ουσιωδώς απαξιώνοντας την – τον οδηγεί στην απόπειρα δημιουργίας του μέσω του αφηρημένου και ψευδώς καθολικού (πολιτικού) Κράτους, κατασκευάζοντας έναν φανταστικό τόπο σύμπτωσης του λαϊκού και του Κρατικού συμφέροντος. Το ανέφικτο μιας τέτοιας λύσης για τον Marx καθιστά τις νομοκατεστημένες τάξεις την καθ' εαυτή αντίφαση του εγγεληνού κράτους διότι η αναγκαιότητα που τους δίνει ο Hegel με το να τους δώσει μερική και φαινομενική αντιπροσώπευση δείχνει ότι αυτές δεν είναι παρά η αντανάκλαση του ασυμφυλίωτου της αντίθεσης των συμφερόντων του πραγματικού λαού και των συμφερόντων του Κράτους. Κατά συνέπεια, ο Hegel αποτυγχάνει να άρει την σχάση του ανθρώπου σε ιδιώτη και πολίτη κατοχυρώνοντας τελικά την ύπαρξη του αποξενωμένου από την κοινοτική του ουσία αλλοτριωμένου κοινωνικού ανθρώπου και την εγγενής ανταγωνιστική συνθήκη που χαρακτηρίζει την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών – από την οποία και πηγάζει η αυτονόμηση του πολιτικού Κράτους από αυτή.

Η νομοθετική εξουσία, είναι τελικά αυτό το πλαίσιο, στο οποίο ο Hegel επιδιώκει να πλαισιώσει την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών μέσω των νομοκατεστημένων τάξεων και τον μονάρχη μέσω της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας για να διαχειριστεί την ανταγωνιστική αντίθεση λαού και μονάρχη και να την συμβιβάσει υπέρ του μονάρχη (και της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας) διατηρώντας την κυριαρχία του, αφού τελικά αυτός είναι ο ανώτατος διαμεσολαβητής μέσα από τον έλεγχο της κυβερνητικής/εκτελεστικής εξουσίας. Με αυτό τον τρόπο αποκρυσταλλώνεται αυτή η αντίθεση σε αντίφαση, και η νομοθετική εξουσία αποδεικνύεται η ουσιώδη αντίφαση του πολιτικού Κράτους με τον εαυτό του, που κυοφορεί την αυτοδιάλυσή του. Για την αποτροπή μια τέτοιας εξέλιξης, εγκαθιστά τον μονάρχη εντός των νομοκατεστημένων τάξεων μέσω της αγροτικής «τάξης», η οποία ως κάτοχος ανεξάρτητης ατομικής ιδιοκτησίας μπορεί να υπηρετήσει την μοναρχική κυριαρχία και το ψευδοκαθολικό συμφέρον του (πολιτικού) Κράτους.

Αυτό που αποκαλύπτεται με τον ρόλο της αγροτικής «τάξης» και τον θεσμό των πρωτοτοκίων, είναι ότι το διαχωρισμένο πολιτικό Κράτος δεν είναι παρά έκφραση της ουσίας της ατομικής ιδιοκτησίας, η οποία με την σειρά της, τίθεται από τον Marx, ως η πηγή της

αλλοτρίωσης της κοινωνίας των ιδιωτών-πολιτών. Το πολιτικό Κράτος είναι άρρηκτα εξαρτημένο από την ατομική ιδιοκτησία και το πολιτικό του σύνταγμα είναι στην πραγματικότητα το σύνταγμα της ατομικής ιδιοκτησίας και η ανεξαρτησία του έκφραση της δικής της ανεξαρτησίας.

Η συνέλευση των νομοκατεστημένων τάξεων, συνιστά για τον Marx ιστορική και πολιτική οπισθοδρόμηση, καθώς πρόκειται για έναν μεσαιωνικό θεσμό που αποσκοπεί στην υποκατάσταση της αντιπροσωπευτικής πολιτικής αρχής που υπήρξε αδιαμφισβήτητη προοδευτική κατάκτηση της Γαλλικής Επανάστασης, και έχει το πλεονέκτημα της – έστω έμμεσης – ελεύθερης και ισότιμης συμμετοχής όλων των ατόμων στις κρατικές υποθέσεις σε αντίθεση με τα όρια που θέτει ο Hegel στην συμμετοχή. Για τον Marx, η πολιτικο-δημοκρατική συμμετοχή όλων των ατόμων στην συζήτηση και την απόφαση των κρατικών υποθέσεων είναι βασική προϋπόθεση για την άρση της αλλοτρίωσης του διαχωρισμένου σε ιδιωτική και πολιτική ύπαρξη ανθρώπου. Αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί με την επίτευξη του καθολικού δικαιώματος της ψήφου, του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, η οποία θα επιταχύνει την διάλυση του πολιτικού Κράτους ως χωριστής οργανωτικής μορφής μαζί με την κοινωνία των ιδιωτών-πολιτών εν γένει, και θα μετατρέψει την αντιφατική και αυτοαναιρούμενη ψευδο-αντιπροσώπευση που προτείνει ο Hegel σε αληθινή αντιπροσώπευση. Αυτή δεν μπορεί παρά να είναι η (αυτο)αντιπροσώπευση του πραγματικού κοινωνικού ανθρώπου που μετατρέπεται σε ακόμη μια κοινωνική λειτουργία πλάι στις άλλες.

Τελικά, σε αντιπαράθεση με τον Hegel που προσπαθεί να συναρθρώσει τον λαό και τον μονάρχη σε ενιαίο υποκείμενο κυριαρχίας, ο Marx θέτει το αίτημα της λαϊκής κυριαρχίας έναντι της ψευδο-λαϊκής μοναρχικής. Η δημοκρατία είναι το μοναδικό πολίτευμα – πέραν της μοναρχίας και της αβασίλευτης πολιτείας (republic) – η οποία ως το λυμένο αίνιγμα όλων των πολιτευμάτων μπορεί να λύσει και το αίνιγμα της υποδούλωσης του κοινωνικού ανθρώπου και της αλλοτριωμένης κομμουνιστικής του ουσίας, κάνοντας τον πρωταγωνιστή στη σκηνή της πραγματικής ιστορίας και πολιτικής. Η «αληθινή δημοκρατία» είναι η λύση που προκρίνει ο Marx για την άρση της αντινομίας επι μέρους και καθολικού, κοινωνίας ιδιωτών-πολιτών και πολιτικού Κράτους, ιδιώτη και πολίτη, η οποία σε σύνδεση και με κορύφωση την *Εισαγωγή*, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με την ριζική επανάσταση του προλεταριάτου, με επίκεντρο τον στόχο της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας.

Βιβλιογραφία

Abensour, Miguel. (2019). Η δημοκρατία ενάντια στο κράτος – Ο Μαρξ και η μακιαβελική στιγμή. Στάσει Εκπίπτοντες.

Althusser, Louis. (1997). *The Spectre of Hegel: Early Writings*. London: Verso.

Althusser, Louis. (2003). *The Humanist Controversy and Other Writings*. London: Verso.

Althusser, Louis. (2005) [1965]. *For Marx*. London: Verso.

Althusser, Louis. (2007). *Politics and History: Montesquieu, Rousseau, Hegel and Marx*. London: Verso.

Althusser, Louis. (2015). *Για τον Μαρξ. Εκτός Γραμμής*. Αθήνα.

Arthur, Christopher. (1987). *Dialectics of Labour: Marx and his Relation to Hegel*. Oxford: Blackwell.

Avineri, Shlomo. (1968). *The Social and Political Thought of Karl Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.

Avineri, Shlomo. (1972). *Hegel's theory of the modern state*. Cambridge: Cambridge University Press.

Breckman, Warren. (1999). *Marx, The Young Hegelians and the Origins of Radical Social Theory: Dethroning the Self*. Cambridge: Cambridge University Press.

Colletti, Lucio. (1972). *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society*. London: Monthly Review Press.

Colletti, Lucio. (1975). Introduction. In *Karl Marx: Early Writings*, 7–56. London: Penguin.

Field, Sandra Leonie. Marx, Spinoza, and 'True Democracy'. In Jason Maurice Yonover & Kristin Gjesdal (eds.), *Spinoza in Germany: Political and Religious Thought in the Long Nineteenth Century*. New York: Oxford University Press.

Johnson, C. (1983). Philosophy and Revolution in the Young Marx. *Science & Society*, 47(1), 66–83.

Hyppolite, Jean (1969). *Studies on Marx and Hegel*. Basic Books, Inc.

Hegel, G.W. F. (1991). *Elements of the Philosophy of Right*. Cambridge University Press.

Hegel – Feuerbach – Marx (2000). *Κράτος και Θρησκευτική Συνείδηση*. Εκδόσεις Έρασμος.

Hegel, G.W. F. (2007). *Philosophy of Mind*. Clarendon Press. Oxford.

Hegel, G.W. F. (2011). *Lectures on the Philosophy of World History*. Clarendon Press. Oxford.

Kouvelakis, S. (2018). *Philosophy and Revolution: From Kant to Marx*. Verso.

Krancberg, S. (1982). Karl Marx and Democracy. *Studies in Soviet Thought*, 24(1), 23–35.

Losurdo, Domenico (2004). *Hegel and the Freedom of the Moderns*. Duke University Press

Lowy, M. (2005). *The Theory of Revolution in the Young Marx*. Haymarket Books, Chicago.

Marx, K. and Engels, F. (1956). *The Holy Family or Critique of Critical Critique*. Foreign Languages Publishing House, Moscow.

Marx, Karl. (1977). *Critique of Hegel's 'Philosophy Of Right'*. Cambridge University Press.

Marx, Karl (2014). *Κείμενα από τη Δεκαετία του 1840. Μια ανθολογία*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα.

Marx, Karl. (2023). *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

McLellan, David. (1969). *The Young Hegelians and Karl Marx*. Macmillan London - Melbourne – Toronto.

Mikkel Flohr (2023): *Karl Marx's critique of the state as an alienation of society in his 1843 Critique of Hegel's Doctrine of State*, *Distinktion: Journal of Social Theory*.

Rubel, M. (1983). 'Marx's Concept of Democracy.' in *Democracy* 3

Rubel, M. (1989). *The French Revolution and the Education of the Young Marx*. *Diogenes*, 37(148), 1-27.

Springborg, P. (1984). *Karl Marx on Democracy, Participation, Voting, and Equality*. *Political Theory*, 12(4), 537–556.

Teeple, Gary. (1984). *Marx's critique of politics: 1842-1847*. University of Toronto Press. Toronto Buffalo London. Printed in Canada.

Μαρξ Ένγκελς (1976). *Η Αγία Οικογένεια - Η Κριτική της Κριτικής Κριτικής*. Εκδόσεις Φιλοσοφία, Αθήνα.

Παπαϊωάννου, Κώστας. Σ. (1990). *Κράτος και Φιλοσοφία – Ο διάλογος Μαρξ – Χέγκελ*. Εναλλακτικές Εκδόσεις «Κομμούνα» Θεωρία 12.

Χρύσης, Αλέξανδρος. (2014). Ο Marx της δημοκρατίας. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα.

Χρύσης, Αλέξανδρος. (1998). Ατομικότητα και Καθολικότητα: Από τον Χέγκελ στον Μαρξ. Ουτοπία, τεύχ. 32 (Νοέμ - Δεκ. 1998).